T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

ÖZELLEŞTİRME SÜRECİNDE TÜPRAŞ İŞÇİ EYLEMLERİNİN YAZILI BASINA YANSIMASI

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet EPİKMAN

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

ÖZELLEŞTİRME SÜRECİNDE TÜPRAŞ İŞÇİ EYLEMLERİNİN YAZILI BASINA YANSIMASI

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet EPİKMAN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Bedriye POYRAZ

Ankara-2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER…….…… i

KISALTMALAR ……...…… iv

TABLOLAR LİSTESİ……. v

GRAFİKLER LİSTESİ…….viii

GİRİŞ…… 1

Konunun Tanımlanması …….1
Çalışmanın Amacı ve Önemi …….4
Çalışma Yöntemi…...…..……..…….……5
Çalışmanın Varsayımları….……...…….5
Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları….....……..6
Çalışma Planı……..6

I. KAPİTALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ…….....7

A. KAPİTALİZMİN GELİŞME SÜRECİ……..……..7

1. Değiş Tokuştan Düzene Giden Yol ……7
2. Sanayi Devrimi……..…...……...……..19
3. Laisser Faire …….20
4. Sosyalist Üpotya ve Çatışma…….…23

B. KAPİTALİZMİN MODERN SÜRECİ…….……27

1. 1929 Krizi ve Refah Devleti……. 27
2. Refah Devletinin Sonu……...…..…. 33
3. Yeni Sağ ve Neo-Liberalizm 36
4. Küreselleşme…… 38

II. ÖZELLEŞTİRME…….42

A. ÖZELLEŞTİRME TANIMI…….…….42

B. ÖZELLEŞTİRME GEREKÇELERİ...…….…….44

C. DÜNYA'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI….……51

D. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI……..57

1. Türkiye'de Özelleştirme Süreci……..57
2. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarına Dair Hukuki Düzenlemeler…..63
3. Özelleştirme Programı Amaçları ve Özelleştirme Felsefesi……..64
4. Özelleştirme Prosedürü……..66

5. Özelleştirme Yöntemleri……66
6. Türkiye'deki Özelleştirme Uygulamaları……...68

III. TÜPRAŞ ve ÖZELLEŞTİRME SÜRECİ……71

A. TÜPRAŞ……71

1. TÜPRAŞ, Ana Faaliyet Konusu ve Üretim……71
2. TÜPRAŞ Rafineleri ve İşletmeleri……75
   a. Batman Rafinerisi ……75
   b. Kırıkkale Rafinerisi……75
   c. Aliağa Rafinerisi……76
   d. İzmit Rafinerisi ……77
   e. Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü ……..78
   f. Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş. ……..78

B. TÜPRAŞ ÖZELLEŞTİRME SÜRECİ…….. ..78

1. Özelleştirme Süreci……78
2. Özelleştirme Sürecinde Gerçekleştirilen İşçi Eylemleri…...……..89

IV. ÖZELLEŞTİRME SÜRECİNDE TÜPRAŞ'TA GERÇEKLEŞTİRİLEN İŞÇİ EYLEMLERİNİN GAZETELERE YANSIMASI……..…….…..…91

A. YÖNTEM VE YAKLAŞIM……...91

1. Çalışma Yöntemi ……91
2. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi ……...91

B. ÇALIŞMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR VE YORUMLAR ….……92

1. Metin Sayılarının Gazetelere Göre Dağılımı…….……..92
2. Metin Sayıları…….…….. 94
   a. Metin sayılarını aylara göre dağılımı ve oranı…….……94
   b. İncelenen gazetelere göre metin sayılarının aylara göre dağılımı ve oranları……...…….……...…96
      i. Birgün Gazetesi…….…… 96
      ii. Cumhuriyet Gazetesi…….……. 97
      iii. Hürriyet Gazetesi…….……98
      iv. Vakit Gazetesi…….……99
3. Metnin Yayınlandığı Sayfa…...…….100
   a. Metnin yayınlandığı sayfalara göre metin sayıları ve oranları…….....100
   b. İncelenen gazetelere göre metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları …….…….…….....101
      i. Birgün Gazetesi……...…...……..…….. 101
      ii. Cumhuriyet Gazetesi……...…… 102
      iii. Hürriyet Gazetesi…….……...…...……..103
      iv. Vakit Gazetesi…….....……...103

4. Metnin Konumu……..……..104
a. Metnin Konumuna Göre Metin Sayıları ve Oranları……..…104
b. İncelenen Gazetelere Göre Metin Konumları ve Oranları…..... 105
5. Metnin Sunumu……...…… 107
a. Metnin Sunumuna Göre Metin Sayıları ve Oranları…….…….……107
b. İncelenen Gazetelere Göre Metin Sunumları……... 108
6. Haber Metnin Kaynağı…….110
a. Metin Kaynaklarına Göre Metin Sayıları ve Oranları…….……..110
b. Sendika Kaynağı İçeren Haberlerin Sunum ve Konumları…..... 114
i. Birgün Gazetesi……..…….…… 114
ii. Cumhuriyet Gazetesi……...…….116
iii. Hürriyet Gazetesi……..…….....118
iv. Vakit Gazetesi…….……120
7. Metnin Konusu ……..…….....122
a. Haber konuları…….…… 122
b. İşçi Eylemleri konulu haber metinlerinin sunumu, konumu ve gazetelerin yaklaşımları……....126
i. Birgün Gazetesi……128
ii. Cumhuriyet Gazetesi……130
iii. Hürriyet Gazetesi…….132
iv. Vakit Gazetesi…….133
8. Görüntü Çözümlemesi…….....135
a. Birgün Gazetesi…….....…136
b. Cumhuriyet Gazetesi…….....139
c. Hürriyet Gazetesi…….……..……...…141
d. Vakit Gazetesi..……..……....143
9. İşçi Eylemler Haber Başlıklarının İncelenmesi ……..….144
a. Birgün Gazetesi Haber Başlıkları ……...……...…144
b. Cumhuriyet Gazetesi Haber Başlıkları ……...……..……147
c. Hürriyet Gazetesi Haber Başlıkları ……..….148
d. Vakit Gazetesi Haber Başlıkları ……...……..…. 149

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....151

KAYNAKÇA……...……..156

EKLER …….…….166

ÖZET

ABSTRACT

KISALTMALAR

IMF = Uluslararası Para Fonu

G-7 = Gelişmiş 7

KİT = Kamu İktisadi Kuruluşu

OECD = Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OPEC = Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

TÜPRAŞ = Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi

TÜSİAD = Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo:1. TÜPRAŞ'ın ülkelere göre ham petrol alımı ……..72

Tablo 2: TÜPRAŞ'ın gerçekleştirdiği ithalat……73

Tablo 3: TÜPRAŞ'ın petrol ürünleri ihracatı……...……73

Tablo 4. Petrol Ürünleri Üretimi, Satışları ve Pazar Payı…….73

Tablo 5: 2005 yılı Batman Rafinerisi……75

Tablo 6: 2005 yılı Kırıkkale Rafinerisi ……76

Tablo 7: 2005 yılı Aliağa Rafinerisi……...……..77

Tablo 8: 2005 yılı İzmit Rafinerisi……77

Tablo 9 : Gazetelere göre metin sayıları ve oranları…….93

Tablo 10: Metin sayılarının aylara göre dağılımı…….95

Tablo 11: Metnin Yayınlandığı Sayfalara Göre Metin Sayıları ve Oranları……..……100

Tablo 12: Birgün Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları……..101

Tablo 13: Cumhuriyet Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları……..102

Tablo 14: Hürriyet Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları……103

Tablo 15: Vakit Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları…….……....103

Tablo 16: Metin Konumuna Göre Metin Sayıları ve Oranları…….……..104

Tablo 17: İncelenen Gazetelere Göre Metin Konumları Sayısı ve Oranı…….……..105

Tablo 18: Metin Sunumuna göre metin sayıları ve oranları…….…….….107

Tablo19: Metin Sunumuna Göre Gazete Haber Sayıları……108

Tablo 20: Metin Sunumuna Göre Gazete Haber Oranları…….....……108

Tablo 21: Birgün Gazetesinde Sendika Kaynaklı Haberlerin Sunumu…….……..115

Tablo 22: Birgün Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)…….…..…115

Tablo 23: Birgün Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)…….……115

Tablo 24: Cumhuriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin sunumu…….……..117

Tablo 25: Cumhuriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)…..……117

Tablo 26: Cumhuriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)…..……117

Tablo 27: Hürriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin sunumu…..……118

Tablo 28: Hürriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)…….……..119

Tablo 29: Hürriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)…….……..119

Tablo 30: Vakit Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin sunumu…….……120

Tablo 31: Vakit Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)……121

Tablo 32: Vakit Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)……121

Tablo 33: İncelenen gazetelerde yayınlanan işçi eylemi konulu haber metinlerinin bakış açısı ……..126

Tablo: 34 İşçi Eylemi Konulu Haber Metinlerinin Sayısı ve Oranı……..……..127

Tablo 35: Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haber metinlerinin sunumu…..…128

Tablo 36: Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haber metinlerinin konumu…....129

Tablo 37: Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin bakış açısı……..130

Tablo 38: Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin sunumu……..130

Tablo 39: Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin konumu…..…….131

Tablo 40: Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlere bakış açısı.……...131

Tablo 41: Hürriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin sunumu……132

Tablo 42: Hürriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin konumu…….……..132

Tablo 43: Hürriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlere bakış açısı…….……133

Tablo 44: Vakit gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin sunumu…..…….……..133

Tablo 45: Vakit gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin konumu……...…….134

Tablo 46: Vakit gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlere bakış açısı…..…….134

Tablo 47: Birgün gazetesi haber başlıkları…….……145

Tablo 48: Cumhuriyet gazetesi haber başlıkları…….…….147

Tablo 49: Hürriyet gazetesi haber başlıkları…….……..148

Tablo 50: Vakit gazetesi haber başlıkları…….……...149

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1: Metin Sayılarının Gazeteler Göre Dağılımı……...93

Grafik 2: İncelenen Gazetelerin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı…...95

Grafik 3: Birgün Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı…..…..96

Grafik 4: Cumhuriyet Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı...97

Grafik 5: Hürriyet Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı……98

Grafik 6: Vakit Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı….……99

Grafik 7: İncelenen gazetelere göre metinlerin yayınlandığı sayfalar……..……..101

Grafik 8: İncelenen Gazetelere Göre Metin Konumları Sayısı…….……..105

Grafik 9: Haber Kaynakları…….……112

Grafik 10: Birgün Gazetesi Haber Kaynakları……112

Grafik 11: Cumhuriyet Gazetesi Haber Kaynakları…..……..113

Grafik 12: Hürriyet Gazetesi Haber Kaynakları……..…….……..113

Grafik 13: Vakit Gazetesi Haber Kaynakları……..……114

Grafik 14: Gazetelerin İşçi Eylemi Konulu Haberlerdeki Bakış Açısı……..…….128

ÖZET

Epikman, Mehmet, Özelleştirme Sürecinde TÜPRAŞ Işçi Eylemlerinin Yazılı Basına Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Bedriye Poyraz, 170 s.

1970'li yıllarda dünya ekonomisindeki büyük krizin ardından, gelişmiş ülkelerde refah devleti uygulamaları çökmüş ve "Yeni Sağ" ideolojisi ortaya çıkmıştır. Yeni Sağ ideoloji, devleti ekonomide üretici rolden çıkarıp, denetleyici role bürünmesini savunmaktadır. Devletin rolündeki bu değişim, özelleştirmeler ile sağlanmaktadır. Türkiye'de de özelleştirmeler 1980'li yıllarda ekonominin serbest piyasa ekonomisine dönüşümünü sağlamak için uygulamaya konulmuş ve Kamu Iktisadi Teşebbüsleri'nin satışı başlamıştır. İstanbul Sanayi Odası'nın hazırlamış olduğu "Türkiye'nin en büyük 500 şirketi" raporunda 2001 senesinden beri ilk sırada olan TÜPRAŞ'ta bu doğrultuda özelleştirme programı içerisine alınmış ve 2005 senesinde özelleştirilmiştir. Özelleştirme süreci içerisinde, Petrol-Iş Sendikası önderliğinde TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı kamuoyu oluşturmak için eylemler düzenlemiştir. Düzenlenen özelleştirme karşıtı eylemler ulusal basında değişen sıklıklarla yer bulmuştur. Özelleştirme haberleri ve özelleştirme sürecinde gerçekleştirilen işçi eylemelerinin Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet ve Vakit gazetelerine yansıması bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde kapitalizmin tarihsel süreci incelenmiş, ikinci bölümde Neo-Liberalizm'in getirisi olan özelleştirmeler tahlil edilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümde TÜPRAŞ hakkında teknik ve idari bilgiler verilmiş daha sonra TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci ve bu süreç içerisinde gerçekleştirilen işçi eylemleri incelenmiştir. Araştırmanın dördüncü ve son bölümde ise ampirik çalışma içerik çözümlemesi, görüntü çözümlemesi ve metin analizi olarak üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

ABSTRACT

Epikman, Mehmet, The Reflection of Workers' Protests to the The Press During the Privatization of TUPRAS, Master's Thesis, Advisor: Associate Professor Bedriye Poyraz, 170 p.

In economically advanced countries, the welfare state practices began to dissolve after the great economic depression of the 1970's, paving way to the "New Right Wing" ideology to emerge. The New Right Wing ideology argues that the state should change it's status as producer of economy into that of a role of the supervisor. This role change is done through privatization. Privatization began in Turkey during the 1980's to change the economy into an open market policy. Thus the selling of Public Ecomonic Enterprises began. TUPRAS had been landing first place in the ISO reports of "The Biggest 500 Companies in Turkey", since 2001 and it was privatized in 2005 as a result of this privatization policy in Turkey. During the course of privatization, The Petrol- Is Syndicate tried to create public opinion against the privatization of TUPRAS through certain actions. These anti- privatization campains highly interested the media and they were used as feature stories every now and again. The news stories on privatization and the reflection of workers protests in the newspapers; Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet and Vakit creates the subject of this thesis.

The work has been produced in four chapters. The first chapter examines the history of capitalism while the second chapter deals with the analysis of one of neo-liberalism's most important results; privatization. The third chapter of the thesis gives information regarding TUPRAS's technical and managing facts. Also the privatization process of TUPRAS and the workers' protests in reaction to it are also examined here. The final chapter of the thesis works in three levels; Empirical Study, Visual Analysis and Text Analysis.

GİRİŞ

KONUNUN TANIMLANMASI

"Özelleştirme sürecinde TÜPRAŞ işçi eylemlerinin yazılı basında yansıması", isimli çalışma, günümüz ekonomi ve siyasi politikalarının sonucu olan özelleştirmeleri ve özelleştirmelere karşı çıkan kitlelerin yazılı basına nasıl yansıtıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Yazılı basının farklı bakış açılarını çözümleyebilmek için birçok kavramın ve sürecin incelenmesi gerekmektedir. Bu kavram ve süreçlerden ilki kapitalizmdir.

Kapitalizmin gelişme süreci incelendiğinde, kişiler arası değiş tokuştan yola çıkılarak bugünkü evrensel pazara ulaşıldığını görmekteyiz. Evrensel pazara ulaşmadaki en büyük adımlardan birisi, Ortaçağ sonunda Avrupa kıtasındaki teknolojik gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler sayesinde kıtalararası yolculukların gerçekleşmesine olanak sağlanmış, Avrupa devletleri, dünyanın diğer bölgelerini sömürmeye başlamıştır. Sömürgeleştirme, gelişen teknoloji sayesinde gitgide dozunu yükseltmiş ve Birinci Dünya Savaşına kadar uzanan süreci başlatmıştır.

Dünya savaşlarının ardından, dünya ekonomisi özellikle içinde yaşadığımız son çeyrek yüzyıl içerisinde hızlı bir küreselleşme sürecine girmiştir. "Dünyanın giderek küreselleşmesi günümüzün önlenemez bir gerçeğidir. Küreselleşme ile birlikte ülkeler ve insanlar arasında kültürel, ticari, ekonomik ve siyasal değişimler yaşanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler hızla artmakta, piyasa ekonomileri evrensel bir

nitelik kazanmaktadır."[1] Küreselleşmenin üç ana faktörü; uluslararası mal hareketleri, uluslararası sermaye hareketleri ve uluslararası emek hareketleridir. "Merkez ülkelerde düşen kar oranları, sermayeyi, dünyada kar oranlarının daha yüksek olduğu alanlar aramaya yönlendirmiştir. Mallar ve hizmetler kadar sermaye hareketlerinin yani mali piyasaların da tam serbestleşmesi gerekmektedir. Az gelişmiş çok sayıda ülke, yabancı sermayenin girişini kolaylaştıracak düzenlemeler ve ekonomik politikaları geliştirmiştir."[2] Bu gelişmeler sonucunda, gün geçtikçe ülkeler arasında ticaret sınırlarının önündeki engeller giderek azalmaya ve ortadan kalkmaya başlamış; uluslararası ticaret hacmi genişlemiş, uluslararası finans piyasaları gelişmiş, ülkeler arasında iş gücü akımı artmış, yabancı sermaye akışında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Dünya ekonomisinde bu değişimler yaşanırken siyasette de "Yeni Sağ" ideolojisi ortaya çıkmıştır. "Yeni sağ, ekonomik bağlamını yeni liberalizmin, siyasi bağlamını ise muhafazakarlığın oluşturduğu 1980 sonrasının hegomonik politik ve ideolojik çerçevesine işaret etmektedir." [3] "Ekonomi ve siyasetteki bu değişim içinde "devletin bugün için klasikleşmiş olan merkeziyetçi yapısının değiştirilmesi ve bir yandan devletin ekonomiye müdahalesinin asgariye indirilmesi, diğer taraftan da demokratik katılmacı bir siyasi yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesi gerekli kılınmaktadır." [4]

Devletin yeniden yapılandırılması özelleştirmeler ile gerçekleştirilmiştir. "Özelleştirme (i) kamusal mülkiyete konu olan fiziksel ya da mali varlıkların özel şahıslara *satış*ını, (ii) bir mal ya da hizmetin üretim ve/veya dağıtımını sağlamak üzere

---

[1] Ceyda Ilgaz, **Küreselleşme ve 1980 sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi yayınları, 2000, s.3.
[2] Çiler Dursun, **TV Haberlerinde İdeoloji**, Ankara, İmge Yayınevi, 2001, s. 97.
[3] Çiler Dursun, **a.g.e**, s. 87-88.
[4] Türk Demokrasi Vakfı, **Türkiye'de özelleştirme araştırma raporu**, Ankara,Yetkin Basımevi, 1994 s. 49.

özel şahıslara *imtiyaz* verilmesini, (iii) yetkili kamu makamları tarafından belirli kurallara bağlanmış olan mal/hizmet üretim ve/veya dağıtımının kuralsızlaştırılmasını ya da kural koyma ve uygulama yetkisinin özerk düzenleyici kuruluşlara devrini içerir." [5]

1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de ortaya çıkan "Yeni Sağ" siyasal akım ile özelleştirmelere hukuki zemin hazırlanmıştır. Özelleştirmeler, Türkiye gündemine 24 Ocak 1980 ekonomik kararıyla girmiştir. "Dünyadaki gelişmelerden uzak kalmamak, bu dünyanın dışına düşmeyecek bir Türkiye için, ekonomide "serbest piyasa" siyasette de "demokratlaşma" yı gerçekleştirmek için uygun politikalar üretmek ve uygulamak amacında olan ANAP hükümetleri ile Türkiye, özelleştirme kavramı ile gerçek anlamda tanışmıştır."[6] Kapitalin ve insanların serbest dolaşımının sonucu olan özelleştirme politikaları, ülkemizdeki Kamu İktisadi Teşebbüslerinin, satış sürecini başlatmıştır.

Ülkemizde özelleştirme programı "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" tarafından yürütülmektedir. Özelleştirme programı 1990'lı yıllar boyunca ağır bir şekilde ilerlemiş, 2000'li yıllarda ise bu süreç hız kazanmıştır. Yeni Sağ politikaların bir getirisi olan özelleştirmeler, "en geniş boyutuyla, devletin dolaysız ekonomik girişimciliğini olduğu kadar tüm hizmet üretim ve birimlerinin de kapsayacak şekilde kamu mülkiyetinin veya yönetiminin kısmen veya tamamen özel sermayeye devredilmesi olarak tanımlanabilir." [7] Özelleştirmeler ile devletin ekonomide üretici rolden, denetleyici role geçmesi sağlanmak istenmektedir. 2001 yılından beri İstanbul Sanayi Odası'nın yapmış olduğu

---

[5] Oktar Türel, **Özelleştirme Üzerine Notlar** <www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu-Turel.doc> (Erişim tarihi: 04/08/2006).

[6] Türk Demokrasi Vakfı, **a.g.e.** s. 7.

[7] Petrol-İş, **Özelleştirme Üzerine**, İstanbul, Petrol-İş Yayınları, 1989, s.15.

“Türkiye’nin En Büyük 500 Şirketi Raporu”’nda ilk sırada yer alan Türkiye Petrol Rafineleri Anonim Şirketi (TÜPRAŞ)’de bu doğrultuda özelleştirme programı içerisine alınmıştır.

Türkiye’nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ’ın özelleştirilmesi, ulusal basında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Yayın politikaları hangi doğrultuda olursa olsun, ulusal gazetelerin hepsi TÜRPAŞ’ın özelleştirme sürecini haberlerine yansıtmışlardır. Gazeteler, özelleştirme sürecinde gerçekleşen işçi eylemleri de, TÜPRAŞ’ın özelleştirmesine bakış açılarına göre, değişen sıklıkta haberlerinde yer vermişlerdir. Ulusal gazetelerin özelleştirme sürecini ve işçi eylemlerini kamuoyuna yansıtış biçimleri, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma, yazılı basının günümüz dünyasının bir parçası olan özelleştirmeleri ve bu özelleştirmelere karşı gelenlerin eylemlerini kamuoyuna nasıl yansıttığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Günden güne daha da küreselleşen dünyada bir zorunluluk olarak gösterilen özelleştirmelerin ideolojik kaynağını ve bu yapıların gelişim süreçlerini hem dünyada hem de Türkiye’de göstermek, medyanın bu kavramlara bakış açısını ve yaklaşımını, bu görüşlere karşı çıkanların ve savunanların nasıl yansıtıldığını göstermek açısından bu araştırma önemlidir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın ampirik bölümü 3 aşamada yapılmıştır. İlk aşamada örneklemi oluşturan gazetelerin TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde yayınlamış olduğu haberlerin içerik çözümlemesi yapılmıştır. İkinci aşamada özelleştirme sürecinde TÜPRAŞ'ta gerçekleştilen işçi eylemleri haberlerinde kullanılan fotoğraflar Greame Burton'un görüntü çözümlemesi yöntemi ile incelenmiştir. Üçüncü ve son aşamada ise, TÜPRAŞ'ta gerçekleştirilen işçi eylemleri konulu haber metinlerinin haber başlıkları metin analizi yöntemiyle kamuoyuna nasıl yansıtıldığı araştırılmıştır. Burada örneklemi oluşturan gazetelerin TÜPRAŞ'ta gerçekleştirilen işçi eylemlerini olumlu mu olumsuz mu aktardığı genel olarak incelenmiştir.

ÇALIŞMANIN VARSAYIMLARI

- TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci ulusal gazeteler tarafından farklı bakış açıları ile kamuoyuna sunulmuştur
- Gazeteler yayın politikaları doğrultusunda kendilerine yakın çıkar gruplarının demeçlerini haber kaynağı olarak kullanmıştır.
- Gazetelerin haber metinlerini sunma ve konumlandırmaları, konuya verilen önemi ve bakış açısını belirlemekte yardımcı olmaktadır.
- İşçi eylemlerinin haber fotoğrafları ve haber başlıkları gazetelerin yayın politikalarını desteklemektedir.

- Araştırmada incelenen gazeteler farklı siyasi kimliklere sahiptir.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Çalışmada, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın, TÜPRAŞ'ın %51 oranındaki hisse satışı ihalesine çıktığı tarih olan; 29 Nisan 2005'ten, Danıştay 13. Dairesi'nin, Petrol-İş Sendikası'nın, TÜPRAŞ'ın yüzde 51'lik hissesinin 4 milyar 140 milyon dolar bedelle Koç-Shell ortak girişim grubuna blok satışınını iptali amacıyla açtığı dört davayı esastan reddettiği 9 Mayıs 2006 tarihleri arasında, Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet ve Vakit gazetelerinde çıkan TÜPRAŞ'ın özelleştirilme süreci ile ilgili haberler ele alınmıştır.

ÇALIŞMA PLANI

Çalışmanın ilk bölümünde kapitalizmi oluşturan süreç kronolojik olarak incelenecek, ikinci bölümde ise neo-liberal politikaların bir getirisi olan özelleştirmeler ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi (TÜPRAŞ) nin yapısı incelenecek ve özelleştirme süreci hakkında bilgi verilecektir. Araştırmanın dördüncü ve son bölümde ise özelleştirme sürecinde TÜPRAŞ'ta gerçekleştirilen işçi eylemlerinin gazetelere yansıması değerlendirilecektir.

I. KAPİTALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ

A. KAPİTALİZMİN GELİŞME SÜRECİ

1. Değiş tokuştan, düzene giden yol

Birçok akademisyen ve düşünür kendi bakış açılarına göre kapitalizmi tarif etmeye çalışmışlardır. Farklı bakış açıları, kapitalizmin oluşumunu açıklayan kuramların içini doldurmuştur. Kapitalizmin oluşum sürecini, birbirinden farklı nedenlere dayandıran yorumlar, günümüzün farklı siyasal bakışlarına temel oluşturmaktadır. Kapitalizmin gelişme sürecini açıklayan kuramların hemen hepsinde Avrupamerkeziyetçi bakış açısı mevcuttur.

Avrupamerkeziyetçi bakış açısına göre kapitalizmin gelişimini anlamak için Avrupa'nın siyasi ve ekonomik tarihine bakmamız gerekmektedir. Kapitalizmin, Avrupa'nın kendine özel, coğrafi, toplumsal ve ekonomik özelliklerinden dolayı geliştiğini kabul eden bu bakış açısı, kendi içerisinde farklı yorumlar barındırmasına rağmen kapitalizmi "16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında Batı Avrupa'da kendini gösteren yeni toplumsal düzen olarak tanımlanabilir. Bu toplumsal düzen, yaşamın her alanında, ekonomide, politikada, düşüncede, bilim ve teknolojide, estetikte yepyeni oluşumlar" [8] olarak kabul eder. Aynı düşünce dünyanın diğer bölgelerinde kapitalizmin

[8] Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s.33.

gelişmemesinin nedenini, kapitalizme giden yolun ekonomi dışı engellerle tıkanması olduğunu kabul eder.

"Takas, mübadele ve değişime doğal eğilimi olan ya da olmayan, ama rasyonel olarak kendi çıkarını düşünen bireyler, tarihin şafağından itibaren değişim eylemleri içinde olmuşlardır. Bireysel eyleme eşlik eden üretim araçlarındaki teknik ilerleme, gelişen iş bölümüyle birlikte giderek artan uzmanlaşmayı da yaratır."[9] Bu uzmanlaşma, antik çağda Mezopotamya'da başlamıştır. Mezopotamya'daki verimli topraklar ve iklim koşulları, özellikle tarımsal ürünlerde artı değerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu artı değer ile ticaret başlamış ve bir tüccar sınıfı doğmuştur. Tüccarların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeni mali düzenlemeler; kredi, ipotek, teminat mektubu ve özellikle kredi kullanımı örgütlenmiştir. Mısır ve Suriye'de toplanan Asya'nın ilgi çekici ihraç ürünleri, Akdeniz'in öteki kıyısındaki Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Avrupa'nın bu antik ticarette ihraç malları ise özellikle askeri ihtiyaçlar için çeşitli hammaddelerdir. Bu mübadele sonucunda uluslararası ticaret ağı Akdeniz çevresindeki toprakları birbirine bağlamıştır. Antikçağ'da Yunan şehir devletlerinde temel endüstri, tarımdı. Endüstriyel faaliyetler, yok denecek kadar azdır. Roma şehirleri de hiçbir zaman ticari veya endüstriyel merkez olmamış, taşradan ve fethedilen yerlerden gelen vergiler ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Roma İmparatorluğu'nda üçüncü yüzyılda başlayan iç savaş, talan ve istila, ticareti ve tarımı olumsuz etkiledi. Ticaret ve tarımdaki daralma, toplanan vergilerin azalmasına sebep olmuştur. Vergileri toplayamayan İmparatorluk, belediyeler de dâhil tarihten silinmeye başlamış ve denetim yerel toprak sahiplerine geçmiştir.

[9] Ellen Meiksins Wood, **Kapitalizmin Kökeni**, çev. A. Cevdet Aşkın, Ankara, Epos Yayınları, 2003 s.19.

Birkaç yüzyıl öncesinin kalabalık şehirleri, gelişmiş ticaret ağları yok olmuş, geride birbirlerinden uzak köyler ve bu köyler arasında gerçekleştirilen küçük alışverişler kalmıştı. Müslümanlığın yayılması ile birlikte, Akdeniz ticareti durma noktasına gelmiş ve ticaret ile geçinen kentler zor duruma düşmüştür. Papa'nın Müslümanlarla ticarete yasak getirmesi ile ticari ilişkiler tamamen kesilmiştir. Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ticaret Hıristiyan olmayanlar tarafından sürdürülmeye devam etmiştir. Akdeniz'in iki kıyısı arasındaki yoğun ticaret Haçlı Seferleri ile birlikte başlayacaktır.

Ticaretin yok olması ile birlikte Avrupa, tarımsal bir topluma dönüşmüştür. Toprak, zenginliğin ve yaşamın en önemli parçası olmuştur. Boş toprakların sahibi kral, kendine hizmet edenlere, toprak tahsis etmeye başlamıştır. İlk zamanlarda irsi olmayan bu dağıtım, zayıf kralların iktidarları süresince irsi hale gelmiştir. Gittikçe güçlenen toprak sahipleri, kendi topraklarının üzerinde, tek söz sahibi olmuşlar ve yeni bir toplumsal yapı oluşturmuşlardır. Bu yeni toplumsal hayatta artı emeğe el koyan derebeyleri, aristokratlar ve kilise üst sınıfı oluştururken, köylülerin çoğunluğunu oluşturduğu selfler alt sınıfta yer almaktadır. Ekonomik olan, toplumsal olanı etkilemiş ve toplum yapısı da toprak üzerine kurulmuştur. Feodal toplum içerisinde, Kilise sahip olduğu mülk, mali kaynak ve okuma yazma eğitimi sayesinde çağının büyük manevi otoritesi ve mali gücü olmakla beraber, Baechler'in dediği gibi; Avrupa'yı bir arada tutan kültürün odak noktası idi.

Siyasal yaşamda Charlemagne İmparatorluğu, Hıristiyan birliğini kurma çabasında idi. Fakat maddi imkânsızlıklar nedeniyle güçlü bir ordu kuramamaktadır. Avrupa'da Arap ve Macarların akınlarına karşı gelebilecek herhangi bir otorite yoktu.

Batı uygarlığının yok olmasını engelleyen kilise ve feodalite olmuştur. 8. yüzyılın sonralarına doğru Avrupa'ya akın düzenleyen Arap ve Macarların Normanlar tarafından yenilgilere uğratılması, "güven ortamının yerleşmesi, nüfusun hızla artması siyasal iktidar merkezi organları kurma yönünde hareketlenmesi ve ekonomik mübadelelerin yeniden doğması için, yeterli olmuştur." [10]

Kurulan bu siyasal iktidar sayesinde ticaret, Avrupa'da özellikle Akdeniz ve Kuzey Denizi'nde gelişme göstermeye başlamıştır. "Ulaşım araçlarının, ucuz ve ağır eşyanın dolaşımını sağlamaya uygun olacak ölçüde henüz yeterince gelişmemiş bir çağda, uluslararası ticarette birinci sırayı, değeri yüksek, orta ağırlıktaki şeyler alıyordu." [11] Avrupa'nın kuzeyinde ticaret, İskandinavların kontrolünde idi. Önceleri talan yapan Vikingler, daha sonraları İzlanda'dan Kafkas Dağlarına kadar uzanan geniş alanda, kürkten, esirlere kadar birçok malın ticaretine başlamışlardır. Slav topraklarında korunaklı kaleler kuran Vikingler, doğu'da Bağdat Halifeliği, güneyde ise Bizans İmparatorluğu ile ticaret yaparak zenginleşmişlerdir. Fakat 13'üncü yüzyılla beraber Alman tüccarlar, Vikingleri yerlerinden uzaklaştırmışlardır.

Yukarıda belirtildiği üzere, Akdeniz'deki uzun mesafeli ticaret, Haçlı Seferleri ile yeniden canlanmıştır. Birinci Haçlı Seferinden sonra, Ortadoğu'da kurulan Haçlı şehir devletleri, ihtiyaçlarını büyük ticari filolarına sahip olan; Cenova, Pisa, Venedik ve Barselona gibi şehirlerden karşılamaktadır. Bu servislerin neticesinde, özellikle İtalyan şehir devletleri, önemli ayrıcalık ve gelir sağlamışlardır. Haçlı şehir devletlerinin,

---

[10] Jean Baechler, **Kapitalizmin Kökenleri**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitapevi, 1994, s.102.

[11] Henri Pirene, **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 49.

Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi, Doğu ile Batı arasındaki ticareti engellememiş; doğunun mallarını satmaya, batının ise bu malları satın alma isteği, düşmanlığın önüne geçmiş ve ticaret devam etmiştir.

"Avrupa 11'inci ile 14'üncü yüzyıllar arasında bütün ekonomik cephelerde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu dönemde iç mücadeleler ve istiladan nispeten kurtulmuştur. Nüfus artış şansına kavuşabildiği için, çiftçiler iyi toprakların bütününü tarıma açmışlardır." [12] Nüfus'un artması ile şehirlerin kendine yeterliliği ortadan kalkmış ve özellikle gıda maddelerinin ticareti gelişmeye başlamıştır. Ortaçağ Avrupa'sında birkaç kentin nüfusu 10.000'i geçmektedir. Nüfusun artması, ticaretin genişlemesi ve endüstriyel faaliyetlerin gelişmesi ile kentler artık kırlara hakim olmaya başlamışlardır. Kentlerin gelişimi 14'üncü yüzyılın ortasında yaşanan veba salgını ve yaşanan uzun süreli savaşlar ile sert bir darbe almıştır.

Ortaçağ Avrupa'sının en önemli ekonomik olayı, kurulan panayırlardır. Kıta içindeki ticaretin gelişmeye başlaması ile birlikte geniş katılımlı büyük panayırların kurulmaya başlamıştır. "Panayırların kökenini, dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Avrupa'nın her yerinde artan sayılarda ortaya çıkan o küçük yerel pazarlarda aramak boşunadır. Yerel pazarların amacı, yörede yerleşik nüfusun günlük hayatı için gerekli olan ihtiyaçları sağlamaktı. Panayırlar ise aksine profesyonel tacirler içen belirli zamanlarda buluşma yerleriydi."[13] Bu panayırların en önemlisi Fransa'daki Champange Panayırı'dır. "Champange Panayırlarına uzaklardan insanları çeken yalnızca eşya ticareti de değildi. Buralarda yer alan hesapların tutarı o kadar çok ve öylesine önemliydi ki, bu

[12] Herbert Heaton, **Avrupa İktisat Tarihi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, s. 66
[13] Henri Pirene, **a.g.e.** , s. 114.

panayırlar kısa sürede, çok yerinde bir terim kullanmak gerekirse "Avrupa'nın para piyasası" haline geldiler." [14] 12'inci yüzyılda, kredi işlemlerinin örgütlenmesinde panayırlar önemli role sahipti. İtalyanlar bu kredi örgütlenmesinde öne çıkmışlardır. Panayırlar 14'üncü yüzyıl ile birlikte gerilemeye başlamışlardır. Gezgin tüccarların yerini, yerleşik tüccarların alması ve İtalyan limanlarının endüstriyelleşmiş Flander ve İngiltere ile doğrudan nakliyeciliğe başlaması bu gerilemenin belli başlı nedenleridir. Ortaçağ ekonomisi, bir doğal ekonomi dönemi olarak tanımlanabilir, fakat her şey takas yolu ile yapılmıyordu. Yapılan her satışta ve ödemede bir miktar para kullanılıyordu.

Karışıklıkların devamlı olduğu bu uzun dönemde, korunma önemli bir ihtiyaçtır. Surlar, şehirler için antik çağlardan beri en önemli savunma halkasını oluşturmuştur. Ortaçağ'da da bu durum devam etmiştir. Kentlerin yavaş yavaş gelişmeye başlaması ile sur içerisinde boş alan kalmamış ve şehirler surların dışına taşmaya başlamışlardır. "Burg" adı verilen bu surların dışında kalan alanlar için tekrardan surlar inşa edilmeye başlanmıştır. Burg'ların içerisinde yaşayanlara "bourgeois" (burjuva) adı verilmiştir. Ticaretin canlanması ile tacirlerde, mallarının güvenliği için, bu surlarla çevrili yerleşim merkezlerini aramaya koyuldular. Zanaatkârların ardından tacirlerinde kentlerde yerleşmesi, kentlerin ekonomik olarak gelişmesini hızlandırmıştır. Kentlerin gelişimi, kırsal alandan yoğun göç ile birlikte hızlanmıştır. Bu durumda toprak üzerine kurulu olan toplumsal hayatta önemli değişiklikler başlamıştır. Kent içinde yaşayanlar, topraktan bağımsız bir topluluk olarak yeni bir toplumsal sınıfı oluşturmaya başlamıştır; Burjuva sınıfı. Burjuva kendini sadece kar etmeye adamış bir topluluk olarak ortaya

[14] L. Goldschmidt, Universalgeschichte des Handelsrechts, s.226'dan aktaran, Henri Pirene, **a.g.e.** , s. 119.

çıkmıştır. Max Weber'e göre burjuva sınıfının batı kentlerinde ortaya çıkmasının nedeni, batı kentlerinin, özgür bireyleri birleştiren bir cemaat halinde kuruluşu olarak açıklamaktadır. Kentlerin yapısı "yavaş yavaş bütün siyasal ve askeri faaliyetlerinden arınarak, burjuvaların kendilerini ekonomik faaliyetlere adamaya mahkûm etmiştir." [15]

Gittikçe zenginleşen burjuva ekonomik gücünü, siyasi güce çevirememektedir. Burjuva sınıfının en önemli ihtiyaçları; özgürlük, eğitim ve yeni bir hukuk sistemidir. Kişisel özgürlük, burjuvanın iş hayatlarını sürdürebilmesinin güvencesi olmuştur. Mevcut yasaların, ticaret ve endüstriye dayalı yeni toplum için yetersiz kalması ile birlikte on birinci yüzyılda ilkel ticaret yasaları oluşturulmaya başlamıştır. "Bu yargısal özerkliğe yönetsel özerklik eşlik etti. İlk belirtileri on birinci yüzyılda ortaya çıkan ve on ikinci yüzyılda asli organlarının tümüne daha o zaman sahip olan beledi örgütlenmeyi, kendi çabasıyla ayakları üzerine oturtabilmiş olması, burjuvazinin enerji ve girişim gücünün güçlü bir kanıtıdır."[16] Kuzey İtalya'da birçok kent, feodal prenslerden haklarını koparmış ve kendi kendini idare etmeye başlamıştır. İlerleyen tarihlerde Hollanda ve Almanya'daki kentler de İtalyan kentlerinin kazanmış olduğu haklara kavuşmuşlardır. Burjuva, kendi ihtiyacı olan alım satım, kredi kullanımı ve diğer ticari işler için laik eğitim kurumlarını kurmuş ve Kilise'nin eğitimdeki tekelini kırmıştır. Pirenne kentlerin, "erken modern dönemde ayırt edici ve benzeri görülmemiş bir bağımsızlıkla ortaya çıktıklarını, ticarete adanarak kendileri eski kültürel sınırlamalar ve siyasi asalaklığın

[15] Jean Baechler, **a.g.e.** , s.104.
[16] Henri Pirenne, **a.g.e.** , s. 65.

zincirlerinden ebediyen kurtaracak olan bağımsız kentli sınıfının hakimiyetine girdiklerini ileri sürer." [17]

Kentlerdeki ekonomik değişim, yeni kurumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kurumların başında loncalar gelmektedir. Esnaf loncaları, Ortaçağ Avrupa'sında da önemli yer kaplar. "Loncaların temel amacı, zanaatkârları yalnızca dış rekabete karşı değil fakat aynı zamanda kendi üyelerinin rekabetine karşı korumaktı. Kentin pazarını, yabancı ürünlere kaparken, yalnızca kendi üyesine açık bulunduruyordu ve aynı zamanda meslek üyelerinden hiçbirinin diğerinin zararına zenginleşmemesine dikkat ediyordu."[18] Loncalar teknik gelişmeleri rekabeti arttırması nedeniyle engelleme düşüncesindedir. Bir depresyon halinde kendilerini korumak için her yolu kullanmış olan loncalar, bürokrasinin parçası haline gelmiş ve kent yöneticileri için vergilerin daha kolay toplanmasını sağlayan bir kurum olmuşlardır. Kentlerin yönetimini ele geçiren tüccarlar, loncaların korumacılığını, kentin yönetimine taşımışlardır ve 14'üncü yüzyılda, kentsel bireyselciliği en yüksek seviyeye ulaştırmışlardır.

15'inci yüzyılda, başta İspanyol ve Portekizli kâşiflerce gerçekleştirilen keşif yolculukları ile yeni ticaret yolları ve sömürgeleştirilecek topraklar hakkında bilgiler edinilmiştir. Orta ve Güney Amerika'nın sömürgeleştirilmesi ile birlikte "resmi verilere göre 1521 ile 1660 arasında Amerika'dan İspanya'ya 18 bin ton gümüş ve 200 ton altın taşındı". [19] Bu yağmalama İspanya'ya büyük zenginlik getirmiştir. Ancak, Amerika'dan gelen değerli madenlerin miktarı her geçen sene azalmaya başlamıştır. Avrupa krallıkları, bu düşüş yüzünden savaş masraflarını karşılamakta zorluklar yaşamaya

[17] Ellen Meiksins Wood, **a.g.e.** ,s.21.
[18] Henri Pirene, **a.g.e.** , s. 206.
[19] Michel Beaud, **Kapitalizmin Tarihi,** çev. Fikret Başkaya, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003, s. 19.

başladılar. Kıta çapında her üründe fiyatlar yükselme eğilimi göstermeye başladı. Fakat gelen maden miktarının azalması Avrupa'da yaşanan enflasyonun tek nedeni değildir. "Kral ve soyluların lüks hayatı, savaşların maliyeleri ve borçların karşılanması, her seferinde para değerinin düşürülmesi suretiyle tedavüldeki paranın artmasına neden oluyordu". [20]

Değerli madenlerin Portekiz ve İspanya'ya taşınması ile birlikte, fiyatlarda büyük artışlar meydana gelmiştir ve bu iki ülke zenginleşmiştir. Fakat bu zenginlik, yüksek askeri harcamalar ve maden akışındaki düşüş ile yok olmuştur. Portekiz ve İspanya'nın taşımacılık ve tüccar faaliyetlerindeki üstünlüğü, 17'inci yüzyılla birlikte Hollanda'ya geçmiştir. Hollanda özellikle gemi yapımı alanındaki teknik üstünlüğü ile Doğu ticareti ve Kuzey Denizi ticaretine egemen olmuştur. Amsterdam, Avrupa'nın sermaye başkenti olmuştur. Hollanda'nın liderliği sadece bir yüzyıl sürmüş ve İngiltere ve Fransa ile giriştiği savaşlardan yenilgi ile ayrılması nedeniyle, öncü yerini bu ülkelere kaptırmıştır. Fransa, geniş yüzölçümü, birden çok ilkimin yaşandığı büyük bir ülke olması ve doğal kaynaklarının zenginliği nedeniyle kendi olanakları ile refaha ulaşmanın koşullarına sahiptir. Deniz kıyısındaki kentler için yabancı şehirlerle ticaret yapmak, iç gümrükler, sayısız yerel ölçü ve tartı birimleri ve yönetsel farklılıklar nedeniyle iç bölgelerdeki Fransız şehirleriyle ticaret yapmaktan daha elverişliydi. Bu durum Fransız Devrimine kadar sürmüştür. Devrim sonrası iç gümrükler kaldırılmış ve ulusal ölçü ve tartı birimiyle yöresel farklılıklar gidermiştir. 1707 yılında, Galler ve İskoçya'nın İngiltere'ye bağlanması ile birlikte Britanya adası gümrüklerden arınmış ve iç ticarette birlik oluşmuştur. Hızlı bir nüfus artışı, doğal kaynakların zenginliği, endüstriyelleşmenin

[20] Michel Beaud, **a.g.e.** 2003, s. 21.

başlaması ile birlikte İngiltere, ekonomik anlamda dünyanın en ileri ülkesi durumuna gelmiştir. İngiltere'de tüccar sınıfı, yün toplanması ve toplanan yünlerin kıta Avrupa'sına ihracatı ile ortaya çıkmıştır. İngiltere açısından Amerika'ya giden göçmenler de büyük bir pazar oluşturmaktadır.

Loncaların kuruluşunun altında yatan himayecilik fikri, önce kentlerin daha sonra da yeni yeni kurulmaya başlayan merkezi krallıklarında ekonomi alanında politikası olmuştur. "Tüccarlar, gemi sahipleri, imalatçılar veya toprak sahipleri, ikna sanatında beceri sahibidirler. Bunlar vatanperverlik, dinsel veya toplumsal ideal veya taleplere çağrıda bulunmakta; önerilerinin ulusal refah veya kralın gelirlerinin artırması yönelik olduğunu söylemektedirler. Yabancılara karşı artan antipatiyi istismar etmekte"[21] ve böylece kendi çıkarlarını ulusal çıkar olarak kabul ettirmektedirler. Bir grubun çıkarını, ulusal çıkarla tanımlama eğilimi her çağda kendini göstermektedir. Tüccarların kendi çıkarlarını savunmak için yarattığı "merkantilizm sadece bir sistemdi. Esasen, zamanın devlet adamlarının, sivil hizmetlilerin, maliye ve iş dünyası liderlerinin düşüncelerinin bir ürünüydü."[22]

Merkantilizmin uygulandığı ilk ülke İngiltere olmuştur. Merkantilizmde, rekabetin ekonomiyi olumsuz etkileyeceğine inanılır ve tekelci denetim uygun bulunurdu. Ayrıca, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğuna ilişkin bir inanış vardı. Avrupa'da ilk imalathaneler kurulmaya başlandığı 16'ıncı yüzyılda krallar, imalathanelerin yan ürünleri için tekel ve imtiyaz vermiş, yabancı ülkelerden gelen mallara yasaklama getirmişlerdir. Merkantilizmde bir diğer fikir ise, değerli madenlerin

[21] Herbert Heaton, **a.g.e.**, s. 204-205.
[22] A. Grey, **The Development of Economic Doctorine**, Londra, 1984, s. 74'ten aktaran, John Kenneth Galbraith, **İktisat Tarihi**, çev. Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2004, s.38.

ülke içinde kalması ve kesinlikle ihraç edilmemesidir. Krallıkların zenginlikleri ülkelerindeki değerli madenlerin bolluğuna dayanıyordu. 16'ıncı yüzyılda Machiavelli bu durumu "iyi örgütlenmiş bir hükümette, devlet zengin, yurttaşlar da yoksul olmalıdır" diyerekten betimlemiştir. Bu düşünce çerçevesinde krallıklar, ülkeden altın ve gümüş çıkışını çeşitli kanunlarla engellemeye çalışmışlardır.

Merkantilist kararlar, gümrüklere vergi ve yasaklamalar getirmiştir. Yasaklama ve engeller, ticaretin gerilediği veya ekonominin göreli olarak durgunluğa girdiği dönemlerde sıklaşıyordu. "Değerli madenleri biriktirmek her şeyden önce devlet kredisini sağlama ve savaşı finanse etme yoluydu. Merkantilistlere göre bu birikim, madenlerin ülke dışına çıkmasını yasaklamak yerine, ticari fazla yaratmayı hedefleyen politikalarla daha emin bir biçimde gerçekleştirilebilirdi." [23] Merkantilizm, devletin ekonomik hayata müdahalesinin ilk örneğidir. Merkantilizm çağının kapanmasına neden olacak olan Adam Smith'e göre bu sistem, "büyük bir ülkeyi toprak işlemek ve toprak geliştirmekten çok ticaret ve imalatla; kır endüstrilerinden çok kent endüstrileriyle zenginleşme çabalarına" dayalıdır."[24] Merkantilizm, 15'inci yüzyılın ortasından 18'inci yüzyılın ortasına kadar süren üç yüzyıl boyunca Avrupa'daki merkezi krallıkların ekonomi politikasında etkili olmuştur.

Kapitalizmin yavaş yavaş tohumlarının atıldığı bu yüzyılda toplum yapısı, genel olarak önceki yüzyıllara benzemekte idi. Nüfusun büyük bir bölümü kırsal alanlarda yaşıyor ve tarımsal üretim gerçekleştiriyordu. Köylüler ağır vergiler altında ezilmeye devam ediyorlardı. Toprak sahipleri, tüccarların lüks mallarını satın alabilmek için

[23] Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, çev. Sevgi İneci, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.40-41.
[24] Herber Heaton, **a.g.e.**, s. 202.

topraklarını köylülere kiralamış ve satmış, kaynakları tükenince aralarında savaşmaya başlamışlardır. Bu durum merkezi otoritelerin güçlenmesi ile sonuçlanmıştır.

Geniş alanlara yayılan ulusal devletlerin ortaya çıkması ile şehir devletleri zayıflatmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için öncelikle merkezi bir otoritenin varlığı ve ulusu siyasi ve ekonomik olarak birleştirmek gerekmektedir. Ekonomik ve siyasi birleşme, iç gümrük ve geçiş vergilerini kaldırılması, standart ölçülerin kabulü ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Avrupa'da Modern Çağ ile birlikte ulusal devletler ortaya çıkmış, Almanya ve İtalya bu sürecin dışında kalan iki bölge olarak kalmıştır.

İngiliz kapitalizmi, gelişen dünya ticareti ile birlikte, 18'inci yüzyılda da güç kazanmaya devam etmiştir. 18'inci yüzyıl genel olarak "ticari mübadelenin, özellikle de dünya ticaretinin yaygınlaştığı, imalat sanayi ve tarımsal üretimin hızlandığı, fiyatların tırmanışa geçtiği, nüfusun arttığı bir yüzyıldır." [25] 18'inci yüzyılın ortalarında Fransa, sömürgecilik ve ticaret alanında gelişme göstermiştir. Ülkenin önemli şehirlerinde imalathaneler üretim yapmaya başlamıştır. Ancak ülkede, halk arasında büyük bir yoksulluk uzun yıllardır devam etmektedir. Halk yoksulluk çekerken, "bir yanda kral ve saray çevresinde gücünü artıran, ayrıcalıklarını kıskançlıkla koruyan, her türlü devlet olanağından yararlanan bir soylular sınıfı, diğer yandaysa, sömürge ticareti ve sanayi üretimindeki artışla zenginleşip güçlenen ama devlet işlerinin dışında kalmaktan rahatsız bir burjuvazi" [26] Fransa'da varlığını sürdürmekteydi. Aynı yıllarda Fransa'da aydınlar arasında demokrasi, özgürlük, eşitlik ve toplumsal uzlaşma gibi yeni fikirler yayılmaya

[25] Michel Beaud, **a.g.e.,** s. 53.
[26] Michel Beaud, **a.g.e.,** s. 64.

başlanmıştı. Burjuva bu fikirleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanaraktan, Fransız devrimini gerçekleştirmiştir.

2. Sanayi Devrimi

18'inci yüzyılda, dünya denizlerinde İngiliz mallarının ticareti, tonaj bakımından ilk sırada idi. Bu durum İngiltere'yi büyük bir değişime yol açtı. Ticaretin gelişmesi ile birlikte ulaşım da gelişme gösterdi ve yeni yollar ve kanallar açıldı. Yeni yolların açılması mal dolaşımının artmasına, mal dolaşımın artması da üretimin artmasını sağladı. Böylece İngiltere daha çok mal satabilmeye başladı. İngiltere'deki değişimler sadece ticaret ile sınırlı kalmamıştır. Toprak sahipleri modern tarım ve hayvancılık yöntemleri kullanmaya başlamasıyla, büyük bir emekçi bolluğu ortaya çıktı. Emekçi bolluğu, sanayi üretiminde artışı sağlayacaktır. Sanayide yakıt olarak kullanılan odun artık kolayca elde edilemiyordu. Bu yüzden maden kömürü kullanımı artmıştır. Ulaşım şebekelerinin gelişimi, maden kömürünün kullanım alanını genişletmiştir. "Bu dönem boyunca teknik buluşlar alanındaki iyileşmeler üretimi artırma kaygısına dayanıyordu. 1760 yılına gelindiğinde bilim adamı Watt, basit işlevli buhar makinesini harekete geçirdi." [27] Endüstriyelleşmeyi başlatan teknik gelişmeler, 18'inci yüzyılda birdenbire ortaya çıkmamıştır. 16 ve 17'inci yüzyıl boyunca gerçekleştirilen keşifler ve buluşlarla teknik olarak bir alt yapı oluşmuştu. Makinelerin gelişimi ile imalathaneler fabrikalara dönüşmeye başlamıştır fakat makineleşme insanları işsizleştirmiş ve makinelere karşı 1750–1850 yılları arasında özellikle İngiltere'de ayaklanmalar yaşanmıştır. 18'inci

[27] Michel Beaud, **a.g.e.**, s. 84.

yüzyılda artık İngiltere'de kapitalist bir dönüşüm ortaya çıktığı söylenebilir. "Kolonyal hâkimiyet, dünya ticareti, ticari kapitalizme eşlik eden ticaretin gelişmesiyle temel malların bollaşması ve pazarların gelişmesi, tarımda ortaya çıkan ilk modernleşme, yaşadığı yerlerden koparılmış ve çalışmaya hazır bir proletarya, üretime uygulanan bilimsel ve teknik buluşların bir kartoplu gibi büyümesi ile birlikte fabrikaların kuruması gerçekleşmiştir."[28] Fabrikalar sadece İngiltere'de değil Almanya, Belçika, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de kurulmaya başlanmıştır.

3. Laisser Faire

Avrupa'daki toplumsal düzeni değiştiren sanayi devrimi, yeni ideolojilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ideolojilerden biri de liberalizmdir. "Liberalizm hem bir ekonomik kuram ya da düşünce biçimini hem de genel felsefi bir bakış ya da düşünme türünü ifade eden bir sözcük olarak kullanılmaktadır." [29] Ekonomi yönetiminde merkantilist düşüncede değişim olması gerektiğini, başta Adam Smith olmak üzere birçok düşünür tarafında ifade edilmeye başlamıştır. Alan Smith, Merkantilizm'in çöküşünü sağlayan Ulusların Zenginliği kitabında, bir ülkenin zenginliğinin ölçüsünün daha önceden düşünüldüğü gibi o ülkenin sahip olduğu altın ya da gümüş miktarı olmadığını belirtir: "Bir ulusa gerçekte tüm yaşam gereklilikleri ve kolaylıklarını sağlayan, o ulusun yıllık emek birikimidir. Zenginlik, bir ulusun emeğini işleyen beceri, yetenek ve ferasetle, ikinci olarak, yararlı bir işte çalışanlarla öyle bir işte istihdam

[28] Michel Beaud, **a.g.e.**, s. 86.
[29] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.47.

edilmeyenlerin sayısı arasındaki oran uyarınca artar." [30] Smith, rekabetin, ticareti olumsuz etkileyeceği fikrine katılmamaktadır. Alan Smith, "her bölgenin fiziksel ve beşeri kaynaklarının en uygun olduğu üretim dalında uzmanlaşması halinde ve uzmanlaşanların ucuz mallarını ulusal sınırları hiç dikkate almaksızın serbestçe değiştirebildikleri taktirde, bütün ulusların zenginliklerinin artacağı.[31] " düşüncesindeydi. Alan Smith'in serbest ticaret fikri doğrultusunda, 18'inci yüzyılın sonlarına doğru önce İngiltere daha sonra da Fransa dış ticaretteki korumacılığa son vermişlerdir. Smith'in düşüncelerine yanıt Almanya'dan gelmiştir. Friedrich List, 1840'da yayımlanan Ekonomik Politik Ulusal Sistemi adlı eseriyle, devletin ekonomiyi tarım, sanayi ve ticaret arasındaki dengeyi sağlamak, bölgesel gelişme düzeyleri arasındaki farkların kapatılması ve uluslararası ticarette söz sahibi olmak için ülke içindeki kapasitenin geliştirilmesi için ekonomiye devlet müdahalesini gerekli görmektedir. Bu düşüncelerin etkisi ve 1870'ten itibaren Almanya ve İtalya'nın ulusal birliklerini sağlaması ile birlikte, saldırgan bir şekilde endüstrilerini geliştirmeyi seçmiş olması sonucunda Avrupa'da korumacılık tekrar yükselişe geçmiştir.

"Klasik Liberalizm, piyasa mekanizmasının üstünlüklerine aşırı güven duyan, hükümet müdahalelerinin en düşük düzeyde kalmasının savunan ekonomik felsefedir." [32] Genel felsefesi; insanların kendi çıkarları peşinde koştukları, bu çıkarların arasında bir çelişki değil bir uyum olduğu ve kişilerin kendi çıkarları peşinde koşmakla topluma yardım etmekte olduğudur. Devletin insanların çıkarlarına ulaşmasına engelleyici ve müdahaleci olmaması gerektiği savunulur. Ekonomik düzenin görünmez bir el

[30] Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, sunuş'tan aktaran, John Kenneth Galbraith, **a.g.e.**, s.71.
[31] Herbert Heaton, **a.g.e.**, s. 540-541.
[32] Halil Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Gözlem Yayıncılık, 2002, s. 337.

tarafından düzenlendiğini ve devlet müdahalesinin ekonominin düzenini bozacağı fikri hakimdir. "Klasik liberal iktisatta, devlet müdahalesinin amacı, esas olarak, kendi kendini düzenleyen ve kendi kendine genişleyen ulusların zenginliğini maksimize etmeye yönelen bir sistem olarak kabul edilen kapitalizm için en uygun koşulları yaratmak ve sürdürmektir."[33] Liberalizme göre insanları kontroller ve düzenlemeler değil, çıkarlar yönetmelidir. Liberal toplum kuramına göre bireyler, atomize olmuş olarak kabul edilmektedir ve bu bireylerin hiç kimse tarafından kısıtlanamayacak hak ve özgürlükleri vardır.

Kısıtlanmayan hak ve özgürlükler, liberalizmin temel sloganı olan, laisser-faire (bırakınız yapsınlar) sözcüğü ile ifade edilmiştir. "Liberalizmin hareket noktası öncelikle aklın öne çıkarılması ve bireyciliğin temel alınmasıdır. Liberalizmin öngördüğü devlet, esas olarak mukavele kuramlarında kaynağını bulmaktadır. Aydınlanma çağının düşünürleri, devlet ve siyaset olgusunu laikleştirmişlerdir. İnsanlar temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak, onların çiğnenmesini önlemek üzere kendi aralarında yaptıkları bir mukavele ile devleti kurmuşlardır." [34]

Liberalizme göre, devlet, bireysel hak ve özgürlükleri korumak için vardır. Meta üretimi ve değişimine dışarıdan hiçbir müdahalede bulunulmamalıdır. Bu tür müdahaleler doğal süreci ve uyumu ortadan kaldıracaktır. Bu süreç sonucunda ise bireyin özgürlükleri kısılacak ve baskı altına girecektir. Öncü liberal düşünür Adam Smith'e göre toplumda ekonomik faaliyette bulunan her birey, başka bireyler ile yüz yüze olmasa bile pazarda karşı karşıya gelmektedir. Bu bir araya geliş "görünmeyen bir

[33] Eric John Hobsbawm, **Sanayi ve İmparatorluk**, çev. Abdullah Ersoy, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 209.
[34] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.48-50.

el" tarafından örgütlenip ve dengelenerekten doğal bir uyumluluk ve bütünleşme gösterir. Piyasanın serbest olması arz ve talep arasında dengeyi sağlar. Bu denge sadece ekonomik denge değildir, sosyal dengedir de ayrıca. Devlet esas olarak kamu düzeni, güvenlik ve adaleti sağlamalıdır. Bunlar dışındaki tüm müdahaleler insanların hür iradelerinin engelleyici müdahaleler olarak görülür. "Liberal Ütopya" mülkiyet, serbest girişim, pazarın serbestçe işleyişine dayanıyordu. Bu görüşün tam karşısında ise "sosyalist ütopya" duruyordu.

4. Sosyalist Ütopya ve Çatışma Dönemi

Özellikle 1850'lerden itibaren sanayi devriminin, Avrupa ve Amerika'da yayılması ile birlikte bu ülkelerdeki toplumsal sınıflar arasında gerilimler ve çatışmalar ortaya çıkmıştır. Sadece ülke içerisindeki sınıflar arasında değil kapitalist devletler arasında da gerilimler görülmeye başlanmıştır. "Laisser-faire politikaları, yani pazarın sanayileşme süreci içinde özgürce çalışması toplumda büyük eşitsizliklere ve bunun doğal sonucu olarak da çok derin toplumsal gerilimlere yol açmıştır. 1848 yılında yayımlanan Komünist Manifesto, sözü edilen gerilimi, gerilimden doğan çatışma ortamının en açık bir biçimde yansıtan örneklerden biridir." [35]

Sosyalist bakış açısına göre; "Kapitalist düzenin başlıca özelliği üretim araçlarının mülkiyetinin özel kişilere ait bulunmasıdır. Bu durum da üretim araçlarının sahiplerinin emek gücü üzerinde tahakkümü şeklinde ortaya çıkar." [36] Sosyalist

[35] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.73.
[36] Memduh Şanver, **Kapitalizm**, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967 s. 9.

Ütopya'nın düşünürü olan Marx, "Alman İdeolojisi" eserinde, çağdaş kapitalizme götüren üç aşamayı birbirinden ayırmaktadır.

İlk aşama kent ile kırın birbirinden ayrılması ve kentin varlığı ile belirlenmiştir. Kentlerin varlığı yönetimin, asayiş güçlerinin ve vergilerin varlığını getiriyordu. "Kentle kır arasındaki zıtlık ancak özel mülkiyetin çerçevesi içinde varolabilir. Özel mülkiyet bireyin işbölümü boyunduruğuna girmesinin, ona zorla kabul ettirilen belli bir faaliyet alanına bağımlı hale gelmesinin en açık ifadesidir… Kentle kırın birbirlerinden ayrılmaları olgusuna, ona organik olarak bağlı olan üç olgu eşlik etmektedirler."[37] Bu üç olgudan ilki; siyasal ortamın ortaya çıkışı ikincisi; işbölümü ve bireye dış olan, aynı zamanda da onun için zorlayıcı nitelikte olan ekonomik ortamın kurulması, sonuncusu ise; toprak mülkiyetinin yanı sıra, endüstriyel ve ticari sermayenin ortaya çıkışıdır. İşbölümünü gelişmesi ile özel bir tüccar sınıfı, kentler arasında işbölümü ortaya çıkmıştır. "Ticaretin yaygınlaşması, ulaşımın yeniden kurulması, aynı muhalefete karşı savaşan ve aynı çıkarlardan hareket eden, ama galip de gelen kentlerin varlığının, bütün diğer kentler tarafından öğrenilmesine yol açtı. Böylece çok sayıdaki kentlerin burjuvazilerinden burjuva sınıfı yavaş bir biçimde oluşmuştur."[38] Amerika kıtasının keşfi ile sömürgeleştirme başlamış ve Avrupa ekonomisine bol miktarda altın ve gümüş girmiştir. Bunun sonuncunda üretimde ani büyüme gerçekleşmiş ve önemli toplumsal sonuçlar çıkarmıştır. Ticaret ve imalat burjuvaziyi yaratmıştır.

İkinci aşama 17'inci yüzyılın ortalarından 18'inci yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Bu tarihler arasında uluslararası ticaret gelişmiştir. Ülkeler kendi

[37] Jean Baechler, **a.g.e.**, s. 20.
[38] Karl Marx, Alman İdeolojisi, s.89'dan aktaran, Jean Baechler, **a.g.e.**, s.22.

zenginliklerini korumak amacıyla koruyucu tarifeler, yasaklamalar ve antlaşmalar yürürlüğe koymuşlardır. Ancak kapitalistler, bunlarla yetinmedikleri zamanlarda savaşlara girişmişlerdir. İngiltere, bu savaşlardan karlı çıkan ülke olup dünya ticaretinin merkezi haline gelmiştir.

Üçüncü aşama sanayi devrimi ile ortaya çıkmıştır. Bu aşamada, İngiltere'de başlayan sanayi devrimi ile birlikte İngiliz mallarına karşı büyük bir talep artışı olmuştur. Talebe yanıt vermekte zorluklar çekilmiştir. Rekabet karşısında zorlanan ülkeler yeni gümrük önlemleri almaya mecbur kalmışlardır. "Bu noktadan itibaren, modern endüstriyel sistem yerine oturmuştur." [39] Marx "Kapital" eserinde kapitalizmi parasal bir sermaye tarafından özgür emeğin satın alınarak ona ücret olarak verdiğinden daha fazla değer ürettirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Marx "sözde ilkel birikim"i eleştirisinde, "Klasik ekonomi politiğin ilkel birikimi sözdedir, çünkü sermaye, Marx'ın tarif ettiği üzere, sadece herhangi bir zenginlik ya da kar birikimi değil, aynı zamanda bir toplumsal ilişkidir de, dolayısıyla kapitalizmi yaratan bu türden birikim değildir…Olsa olsa zenginliği sermayeye dönüştürel toplumsal mülkiyet ilişkilerindeki bir dönüşümdü." [40] fikriyle sadece zenginlikten gelen birikimin, kapitalizmin oluşumunda belirleyici olmadığını öne sürmüştür. Marx'ın bu düşüncesinden yola çıkan Dobb ve Hilton ise kapitalizmi, "feodalizmin temel ilişkilerindeki içsel faktörler tarafından, bizzat feodalizmdeki köylüler ve toprak sahipleri arasındaki sınıf mücadeleleri içinde çözümlesiyle kurulmuştu." [41] fikrini öne sürmüşlerdir. Bu düşünceye göre kapitalizm feodalizmin içerisinde mevcuttur ve ortaya

[39] Jean Baechler, **a.g.e.**, s.24.
[40] Ellen Meiksins Wood, **a.g.e.**, s.44.
[41] Ellen Meiksins Wood, **a.g.e.** , s.46.

çıkmak için uygun anı kollamaktadır. Bir başka sosyalist düşünür olan, Perry Anderson ise meta ekonomisinin büyümesi sonucunda feodal formasyonun zayıfladığını ve kentlerde feodallerin kontrol edemediği yeni bir ekonomik faaliyet ortaya çıktığını savunmuştur.

Aynı yüzyıl içinde, Karl Marx'ın düşüncelerine benzer biçimde Max Weber de kapitalizmin esaslı unsurunun ücretli işçilik olduğuna inanmaktadır. Ancak ücretli işçilik kapitalizmin özünün tamamı değildir diyen Weber; "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinde, Protestanlığın hayatı aklileştirme çabası olduğunu ve kapitalizminde ekonomik faaliyetleri aklileştirme çabası olduğu belirtmiştir.

Kapitalizm üzerine düşünceler yayımlanırken, kapitalizmin kendisi gelişimini sürdürmüştür. 19'uncu yüzyılın ortasında iki metal sisteminde gümüş standardı kaldırıldı. Altın standardı temel alınmaya başladı. Aynı yüzyılda, bankacılık sisteminin yayılması ile işlemlerinin çoğu kâğıt parçalarıyla yapılmaya başlanmıştı. Bankalar küçük mevduat sahipleri içinde hizmet vermeye başlamıştır.

19'uncu yüzyılda İngiliz sanayisi büyük bir gelişme kaydetmiştir. Fakat sanayi üretimi, hakim bir üretim tarzı değildir. Artık kırsal kesimden bir kopuş vardı ve insanlar sanayi üretimi alanında çalışıyorlardı. İngiltere'de sanayi üretimi payı "1801'de %42 iken 1871 yılında %73'e yükselmiştir."[42] Bu durum bir tarafta büyük bir zenginliğin artması, diğer tarafta ise sefaletin derinleşmesi ile sonuçlanmaya başlamıştı. Yüzyıl boyunca tarımda çalışan nüfus sabit kalmışken, sanayide çalışan nüfusta çok büyük bir artış gözlenmiştir. "Değer yargıları ne kadar farklı olursa olsun, tutucu, radikal, sosyalist gözlemciler hep aynı denklemi ileri sürmüşlerdir: buhar gücü ve pamuklu dokuma

[42] Michel Beaud, **a.g.e.**, s. 110.

fabrikası eşittir yeni çalışan sınıf. Üretimin fiziki araçları, doğrudan ve az-çok zorunlu bir şekilde yeni sosyal ilişkiler, kurumlar ve kültür kalıplarının gelişmesine yol açıyordu."[43] Butün bu oluşumlar işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. İngiltere devletinin sömürgeci yayılması ve denizleri hakimiyeti altında tutması, İngiliz ticaretini geliştirmeye devam etmiştir. Ancak bu gelişim ülke içerisinde toplumsal gerilimin yükselmesini engelleyemedi. Düzeni korumak için hükümetler, emekçi sınıfın hareketi üzerine baskı kurmaya başlamıştır. 19'uncu yüzyıl boyunca Avrupa'nın endüstriyelleşmeye başlayan her ülkesinde devam eden bu toplumsal gerilim ve eşitsizliği yumuşatmak için ilk olarak Almanya'da "Kont Otto von Bismarck" zamanında Refah Devleti uygulamaları hayata geçirilmiştir. Refah Devleti, 20'inci yüzyılın en önemli kavramı olarak uygulanmaya devam etmiştir.

B. KAPİTALİZMİN MODERN SÜRECİ

1. 1929 Krizi, Keynes ve Refah Devleti

Birinci Dünya Savaşı sonrası toparlanmaya çalışan dünya ekonomisi, 1929 yılındaki Büyük Bunalım ile birlikte derin bir yara daha almıştır. 1929 Bunalımı, tüm dünyada ekonomik darboğaza ve liberalizmin sorgulanmasına neden olmuştur. "Bunalım 24 Ekim 1929 tarihinde, New York Borsa'sında hisse senetlerinin değer

[43] Edward Palmer Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının oluşumu**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004 ,s.245.

kaybetmesi ile başlamıştır…bunalım Amerika ile sınırlı kalmamış ve hızla bütün dünyaya yayılmıştır. Bunalım kendini esas olarak durgunluk biçiminde göstermiştir." [44] Büyük Bunalım zamanında hükümetler kendi başlarına önlemler almışlardır. 1929 Bunalımı, sadece ekonomik problemlere yol açmakla kalmamış ayrıca siyasi ve toplumsal problemlere de yol açmıştır. Kapitalizm, güvenirliliğini kaybetmiş ve sosyalist sistemler yükselmeye başlamıştır. Sosyalist hareketlere karşı tepki olaraktan da faşizm ileri sürülmüş ve İkinci Dünya Savaşına neden olan gerilimler su yüzeyine çıkmaya başlamıştır.

"Bunalıma karşı etkili ekonomi politikaları, bir anlamda "sınama-yanılma" yöntemiyle bulunmuştur." [45] Bunlardan birisi de 1930 yılında, İngiltere'de İşçi Partisi'nden Lord Keynes'in başkanlığında oluşturulan bir komisyonca ortaya atılan yeni bir ekonomik modeldir. Bu yeni ekonomik modelin temel öğesi, ihracatı teşvik etmek, bunun yanında ithalatı zorlaştırmak ve devletin ülke içindeki yatırımlarını arttırmaktır. Bu politikalar sayesinde İngiltere, 1929 bunalımını atlatan ilk ülkelerden biri olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de Başkan Franklin Roosevelt'in uygulamaya koyduğu New Deal politikası ile ülke bunalımdan çıkmıştır. "New Deal" politikası da Keynes Komisyonun politikaları gibi devletin yukarıdan ekonomik hayata müdahale etmesine olanak sağlamaktadır. Bu iki politikada ortodoks liberal iktisat politikalarına aykırıdır. Artık Laisser Faire düzeninin sonu gelmiştir.

Bu politikalar sayesinde, devletin işlevi bir kez daha değişmiş ve "Refah Devleti" kavramı ortaya çıkmıştır. "Refah devleti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş,

[44] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.85.
[45] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.91.

gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, iş dünyası ya da işverenler ve devlet arasında varılan bir uzlaşmaya bağlı olarak ortaya çıktı." [46] "Bu yaklaşımda, ücretlerin yüksekliği kadar, sağlıktan eğitime ve sosyal güvenliğe kadar kamu hizmetlerinin de devlet tarafından verilmesi ve devletin ekonomiye müdahale etmesi uygun bulunmaktadır. Ayrıca güçlü işçi sendikalarının oluşarak, toplu pazarlık sisteminin uygulanması satın alma gücünü artıracak unsurlardan biri olarak görülmüştür." [47] Sanayi devriminin ardından toplumsal uzlaşmalar yitirilmiş ve çatışma ortamına girilmiştir. Bir sınıf mutlaka kazançlı çıkarken, diğer sınıf devamlı kaybeden olmuştur. Bu durum karşısında toplumsal uzlaşmayı tekrar sağlayabilmek için, refah devleti ortaya çıkmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere ilk uygulama Almanya'da başlatılmıştır. İngiltere'de ilk refah devleti uygulamaları hastalık ve sakatlık sigortası ile başlatıldı. Amerika Birleşik Devlerinde, ise ilk uygulama olan Wisconsin Planı, aşırı faizlere sınır getirmekte, işçi sendikalarını desteklemekte ve işsizlik yardımını içermektedir. Fakat bu tür uygulamalar, iş çevreleri tarafından hoş karşılanmamaktaydı.

Keynesçi devrim, refah devleti kuramının temel kabullerinden birisi olmuştur. Keynes öncesi geçerli sistem klasik ekol idi. Klasik ekole göre, milli gelir istihdam düzeyine bağlıdır. "Klasikçiler ekonomiyi sürekli tam istihdam durumunda kabul etmişlerdir. Keynes ilk kez ekonomiyi eksik çalışma düzeyinde de dengeye gelebileceğini göstermiştir. Keynes modeline göre, milli gelir ve istihdam düzeyini belirleyen temel faktör, toplam harcamalar veya efektif taleptir. Efektif talep, tüketim

[46] Gencay Şaylan, **a.g.e.** s.93.
[47] Haluk Geray, **İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları**, Ankara, Ütopya Kitabevi, 2003, s.43.

harcamaları ile yatırım harcamalarının toplamından oluşur."[48] Eğer ekonomide toplam harcamalar tam kapasite üretimini karşılamaya yeterli değilse, talep yetersizliğinden üretim kısılacak ve işsizlik ortaya çıkacaktır. Keynes'e göre talep yetersizliğinden kaynaklanan işsizliği gidermek için toplam harcamalar artırılmalı, aşırı talep veya enflasyon durumunda ise harcamalar kısılmalıdır. Keynes, 1936'da yayınladığı *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi* 'nde serbest piyasanın kendi haline bırakıldığında işsizliğe yol açacağını iddia ediyordu. "İktisatın nihai sorunu mal fiyatlarının nasıl tespit edildiği değildir. Sonucunda meydana gelen gelirin nasıl dağıtıldığı da değildir. Önemli soru, üretim ve istihdam düzeyinin nasıl belirleneceğidir."[49]

Ekonomi kuramı alanında liberal paradigmayı yıkan Keynesçi yorum, çalışan kesimlerin ve büyük kitlelerin adil, eşitlikçi ve demokratik toplum talepleri ile üst üste gelmiştir. "Keynes'in kuramsal çıkış noktası, tam istihdamın kendi kendine işleyen bir otomatik Pazar mekanizması ya da "görülmeyen el" tarafından sağlanacağının yadsınmasıdır. Keynes, üretimin toplumda etkin talebi belirlediğini ve istihdam düzeyinin de etki talebe bağlı olarak oluşacağını ileri sürmektedir."[50] Keynes, denetim ve sınırlama olmadığı zaman kapitalizmin kendi sonunu getireceğine inanıyordu. Yaşadığı dönemde kapitalizmin işlevini sürdürmesi için "Bir- sadece tek bir- yol kalmıştı. Bu, devletin yatırım harcamaları – kamu amaçlı devlet borçlanması ve harcama- düzeyini yükseltmeyi amaç edinen müdahaleydi. Yani, bütçeye bile bile açık

[48] Halil Seyidoğlu, **a.g.e**, s. 329.
[49] John Kenneth Galbraith, **a.g.e**, s.213.
[50] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.95.

verdirilecekti. Gerçekte, tek başına bu, özel sektörün harcanmamış tasarruflarının harcanmasıyla – isteyerek harcama- eksik istihdam dengesi bozulacaktı."[51]

Keynes'e göre "görülmeyen bir elin" tam istihdamı oluşturabilmesi olanaksızdır, bunu sağlayabilecek tek güç devlettir. Bu müdahaleler; talep yönetimi içinde teşvikler sağlama, doğrudan devlet harcamaları, faizlerle oynama ve ucuz kredi verme gibi müdahale biçimleridir. "Keynes "ekonominin pompasını çalıştırmak" için hükümetlere aktif müdahale öneriyordu. Ekonomi baş aşağı giderken adım atmak; eğitim, sağlık, iş eğitimi, yollar, barajlar gibi kamu mal ve hizmetlerine yatırım yapmak hükümete düşüyordu." [52] Bu müdahalelerin amacı daha adil bir toplumsal düzeni sağlamaktır. Keynes'in ünlü kitabı *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi* ekonomi kuramı alanında çok büyük yenilikler getirmiş ve birçok düşünceyi yıkmayı başarmıştır. Ayrıca Keynes'in etkisi sadece ekonomik düzeyde kalmamış siyasal ve toplumsal yaşamı da etkilemiştir. "Bütün gelişmiş, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde temel sanayiler alanında önemli ölçekte millileştirmelere gidilmiş, devlet altyapı inşası görevini de yüklenmiş ve bütün bu politikalar daha adil ve eşitlikçi bir bölüşüm düzenini gerçekleştirmek, büyük sermayenin siyasal yaşama da yansıyan ağır baskısını kırmak gerekçesiyle yaşama geçirilmiştir." [53]

Refah devleti, İkinci Dünya Savaşının yaralarını sarmakta çok büyük başarılar göstermiştir. Refah devletinin ekonomik alana müdahalelerinden biri de millileştirme politikalarıdır. Millileştirme, devletin doğrudan sanayi üretimine dahil olmasıdır. Refah

---

[51] John Kenneth Galbraith, **a.g.e.**, s.215.
[52] Wayne Ellwood, **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, çev. Betül Dilan Genç, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 26.
[53] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.100.

devletinde millileştirmenin iki ana gerekçesi vardır. İlki, sanayideki tekelci yapıya son vermek ikincisi de zarar ettiği gerekçesiyle özel sektör tarafından kapatılmak istenilen işletmelerin ayakta durmasını sağlayıp toplam talepte bir düşüşün önüne geçilmek istenmesidir. Ayrıca kapanacak olan işletmelerdeki insanların işsiz kalmalarını da önlemek bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Refah devleti ile devlet en büyük işveren haline gelmiş, ekonomik ve mali kaynakların önemli bir bölümü devlet tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Fakat bu durum uzun sürememiştir. "Toplumun bütün kesimleri devletten şu ya da bu şekilde katkı beklerken, bunun için siyasallaşmış bir biçimde taleplerini ortaya koyarken aynı zamanda daha az vergi vermek istemektedir. Başka bir deyişle, kendisi için vergi indirimi bütün toplumsal kesimler için ortak paydadır. Yani refah devletinin harcamaları hızla artarken gelirleri daha yavaş bir biçimde artmaktadır". [54] Bu da refah devletinin işlevini yitirmesine ve aşağıda belirtilecek olan refah devletinin çökmesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ile fabrikalar tam kapasite çalışmaya başlamış ve tam istihdam sağlamıştır. Savaşın sonu yaklaşırken, hükümetler ekonomilerini Keynesçi ekonomi üzerine kurmayı planlamışlardır. Temmuz 1944'te Amerika Birleşik Devletleri'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin delegesi savaş ve savaş sonrası dünya ekonomisini tartışmak için konferans düzenlemiştir.

Konferanstan sabit döviz kuru önerisi çıkmıştır. Sabit döviz kuru ile mali krizler engellenecek ve istikrarlı bir küresel ekonomi yaratacağı fikrine varılmıştır. Ayrıca konferansta, dünya ekonomisini yönetecek, Uluslararası Para Fonu ile Dünya Bankası

[54] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.128.

kurulmuş ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması imzalanmıştır. Uluslararası Para Fonu'nun amacı (IMF) "savaşın yıkımından ve ekonomik bunalım travmasından yeni çıkmış bir dünyaya ekonomik istikrar kazandırmaktı. Başlangıçta tarif edildiği şekliyle, görevi, "uluslararası ticaretin yayılması ve dengeli büyümesine yardımcı olmak" ve "yüksek düzeyde istihdam ile reel gelirin desteklenmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunmak"'tı. [55] Bir diğer görev ise nakit sıkıntısına düşen ülkelere acil kredi sağlamaktır. Dünya Bankası ise üyelerinden aldığı aidatlar ve ticari bankalardan alınan borçlarla, üyelerine düşüş faizli krediler sağlamak için kurulmuştur. Banka özellikle Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde önemli finansal yardımlar sağlamıştır. Avrupa'nın savaştan sonra toparlanması ile Dünya Bankası üçüncü dünya ülkelerinin gelişmesine finansal desteğini yönlendirmiştir. Ulusal ticari sınırları ve rekabetçi ticaret politikalarına son vermek için imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, Mart 1994'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün altyapısını oluşturmuştur. Konferansın ardından geçecek 25 yıl, dünya ekonomisi açısından çok iyi geçmiştir.

2. Refah Devletinin Sonu

1970'lerde petrol üreticisi ülkeleri bir araya getiren OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) dünya petrol arzını kontrol ederek fiyatları üç katına çıkarmıştır. Petrol ihraç eden ülkeler sadece 1972–1977 yılları arasında 320 milyar dolar kazanç sağlamışlardır. Bu kazançlarını ülkelerinde yeni projelere aktarmışlardır. "Bu kaynakların yaklaşık yarısı da Batı bankalarına konmuştur. Toplamın bir kısmı OECD

[55] Wayne Ellwood, **a.g.e.**, s. 27.

ülkelerinde yatırıma yöneltilmiş (% 40), bir kısmı gelişmekte olan ülkelere borç verilmiş (% 15) veya uluslararası kuruluşlara aktarılmıştır."[56] Petrol fiyatlarının arzının kontrolü ile kazanılan "PetroDolarlar" Batı bankaları kasalarından, kendilerini kalkındırmak isteyen ve finansal açıdan yetersiz üçüncü dünya ülkelerine krediler olarak aktarılmıştır. Ancak bankalar verdikleri kredilerin geri dönmemesi ile kredileri kesmiştir. 1982 yılında Meksika hükümeti kredi borçlarını ödeyemeyeceğini açıklamış ve monotoryum ilan etmiştir. Bu durumu daha önceden gören IMF ve Dünya Bankası, borçlu ülkelere yapısal uyum önlemlerini almasını önermiştir. Fakat uyum paketlerinde herhangi bir zorlayıcı madde olmadığı için borçlu ülkeler önlem almamışlardır. Borçların geri dönmesini garanti altına almak isteyen IMF, borç verirken, borçlu hükümetlerin yapısal uyum paketlerini yasalaştırmalarını standart bir prosedür haline getirmiştir. IMF ilk resmi Yapısal Uyum Hizmeti'ni 1986'da başlattı. Dünya Bankası da onu izledi. "Bankanın koşulları IMF'nin mali "liberalleşme" ve açık piyasalar reçetesini hem genişletti hem de güçlendirdi. Bunların arasında kamuya ait işletmelerin "özelleştirilmesi", kamu sektöründe kitlesel işten çıkarmalarla devletin küçültülmesi ve giderlerin azaltılması, temel toplumsal hizmetlerde kesinti yapılması gibi şeyler yer alıyordu." [57]

"Petrol fiyatlarındaki artış, enflasyonun dünya çapında hızla yükselmesine neden oldu. Fiyatlar tavana vururken, büyüme yavaşladı ve "stagflasyon" ortaya çıktı yani durgunluk içerisinde enflasyon." [58] Petrol krizi ile dünya ekonomisi ilk kez sanayileşmiş

---

[56] P. Aroyo ve M. Fouet, **Les Petrodollaras: une reserve liquide en voie d'assechement**, 1985'ten aktaran, Jacques Adda, **a.g.e.**, s.105.
[57] Wayne Ellwood, **a.g.e.**, s. 45.
[58] Wayne Ellwood, **a.g.e.**, s. 39-40.

ülkelerin almadığı bir karar ile küresel bir krize girmiştir. 1971 yılında ABD başkanı Richard Nixon, tek taraflı olarak doların altına bağlılığına son verdi. Bunun sonucunda dünya, dalgalı döviz kuru sistemine geçmiş oldu." [59] Dünya Petrol Bunalımı sonucunda ortaya çıkan enflasyon ve işsizlik durumundan sonra Keynesçi politikalara son verilmiştir. Bu bunalım dünya ekonomisinin merkezinde bulunan Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin dengesini kaybetmesi ile tetiklenmiştir.

Amerikan ekonomisinin bunalıma girmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan ilki Amerikan ekonomisinin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla sanayileşen ve ekonomisi güçlü hale gelen Japonya ve Avrupa ekonomileri karşısında zayıf düşmesidir. Bir diğer neden ise dünya genelinde komünizmin yayılmamasını engellemek nedeniyle çok yüksek rakamlara ulaşan silahlanma harcamalarıdır. Bir başka neden olarak da ekonomistler, ekonomideki verimlilik artışının azalması ve durmasının bu krize sebebiyet verdiğini belirtmişlerdir. Son yaklaşım ise devletin ekonomiye müdahale etmesinin kaynakların bir bölümünü verimsiz bir biçimde kullanmasına ve krizin patlak vermiş olduğunu belirtir. Bütün bu yaklaşımların ardından 1973 ve 1978 yıllarında yaşanan Petrol şokları ile bunalım büyümüştür. Bunalımın en önemli göstergesi durgunluk ve enflasyon olmuştur. Enflasyonu engelleme amacıyla uygulamaya kurulan çeşitli maliye ve para politikaları sorunu çözememiştir. Hükümetler artık gelenekselleşmiş Keynesçi politikalarla bunalımın üstesinden gelinemeyeceğini görmüştür. 1970'lerdeki bunalımın sosyopolitik yaşama etkisi, refah devletinin çökmesi olmuştur. Bunun sonucunda kapitalizm yeniden yapılanmaya girmiştir. Yeniden

[59] Wayne Ellwood, **a.g.e.** , s.40.

yapılandırma sürecinde devletin küçülmesi gerektiği ileri sürülmüş ve bunu sağlamak için "özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi değerler ön plana çıkmıştır." [60]

3. Yeni Sağ ve Neo-Liberalizm

Yukarıda bahsedilen yeniden yapılanma sürecinin ideolojisi "Yeni Sağ" olmuştur. Bu ideolojinin ekonomik yaklaşımı, pazara koşulsuz öncelik ve sınırsız güvendir. Yeni Sağ ideolojisine göre kaynaklar en verimli şekilde kullanıldığında yoksulluk azalacak ve insanlar özgürleşecektir. Kaynakların en verimli kullanılması da, ekonominin görünmeyen bir el tarafından idare edilmesi ile gerçekleşecektir. Yeni Sağ ideolojide devlet, minimal yapıdadır. Toplumun zenginleşmesi için refah devletinin tasfiye edilmesi ve devletin ekonomik alandan olabildiğince uzak tutulması gerekmektedir. Yeni Sağ politikalara göre "Devletin KİT'ler, vergiler, harcamalar, yatırımlar, fiyat politikaları ile ekonomiye müdahalesi, sınırlar koyması, rekabeti daraltması, serbest piyasa güçlerinin gelişmesini engellemekte ve bunalımlara neden olmaktadır... Özel sektör dinamik olup, ekonomik gelişmeyi sağlayacak güçtür."[61] "Bu politikalar en radikal biçimde İngiltere'de uygulanmış ve bu uygulamayı yapan başbakan Thatcher, dönüşümün simgesi haline gelmiştir."[62] Refah devletinin bunalımı, politik alanda sosyal demokrat ve sosyalist partilerin bunalımı biçiminde kendini göstermiştir. Bu bunalımın gelişmiş ülkelerdeki politik hayata etkisi muhafazakâr

[60] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.132.
[61] Petrol-İş, **Özelleştirme Üzerine**, İstanbul, Petrol-İş Yayınları, 1989, s.63.
[62] Gencay Şaylan, **a.g.e.** s.217.

partilerin uzun süreden sonra tekrar iktidara gelmesidir. Muhafazakâr partilerin ekonomik yaklaşımı, Neo-liberalizm olmuştur.

Neo-liberal ekonomik yaklaşım, rekabeti, kendi başına ve kendi içinde, ekonomi açısından faydalı olduğu kabul görür. Kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesinin kaynağı da buradan gelmektedir. Devlet küçülmeli ve kamu hizmetlerindeki rolü azaltılmalıdır. "Neo-liberaller kamu kesiminin verimsiz çalıştığını, şişirilmiş bürokrasinin halkın verilerini israf ettiğini ve dolayısıyla sınırlaması gerektiğini savunuyor."[63] Piyasaların egemenliği, derugulasyon, özelleştirme, devletin daraltılması Neo-liberalizmin ana noktalarıdır.

1990'lı yılların başında sosyalist bloğun yıkılması ile kapitalizm yaklaşık bir yüzyıldan beri karşı karşıya olduğu tehditten kurtulmuştur. Alternatifsiz, tek ve rakipsiz bir toplumsal düzen, ve sisteme dönüşmüştür. Dünya üzerinde kendini tehdit edecek farklı bir düzen kalmayan kapitalizm yeniden yapılanma sürecine girmiştir. "Yeni dünya düzeni, kapitalizmin yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Yeni dünya düzeninde kapitalizm, alternatifsiz bir dünya düzenidir." [64]

Bu yeni düzen içinde, devlet dışında ilk defa ekonomik bakımdan bir güç ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni güç, çok uluslu şirketlerdir. Çok uluslu şirketler, kapitalizmin yeniden yapılandırma sürecinde devletin ekonomideki hareket alanı kısıtlanmıştır. Gelişmiş ülkelerde, refah devleti süresince millileştirilmiş birçok kurum ve kuruluş, devletin küçültülmesi amacıyla tekrardan özelleştirilmiştir. Çok uluslu şirketler, stratejik öneme sahip şirketlerin özelleştirilmesinde söz sahibi olmuş ve

[63] Wayne Ellwood, **a.g.e.**, s.54.
[64] Gencay Şaylan, **a.g.e.**, s.214.

ekonomik güçlerini artırmışlardır. Çok uluslu şirketlerin günümüz ekonomik hayatının bir parçası olmasının ardında, iletişim olanaklarının gelişmesi ve sermayenin önündeki engellerin kalkması yatar.

4. Küreselleşme

Dünya ekonomisi özellikle içinde yaşadığımız son çeyrek yüzyıl içerisinde hızla "küreselleşme" sürecine girmiştir. Dünyanın giderek küreselleşmesi, günümüzün önlenemez bir gerçeğidir. Ülkeler arasında ticaret sınırlarının önündeki engeller giderek azalmaya ve ortadan kalkmaya başlamış; uluslararası ticaret hacmi genişlemiş, uluslararası finans piyasaları gelişmiş, ülkeler arasında iş gücü akımı artmış, yabancı sermaye akışında önemli gelişmeler yaşanmıştır. "Küreselleşme ile birlikte ülkeler, toplumlar, insanlar arasında bir etkileşim süreci yaşanmaktadır. Hızla gelişen ve ilerleyen teknoloji sayesinde de insanlar arasında bir iletişim yoğunluğu görülmektedir. Küreselleşme olgusu toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler içerisinde bir bütünlük arz eder."[65]

"Küreselleşme üzerine yapılan çalışmalara egemen olan en önemli görüş, bu kavramı kapitalizmin yeniden yapılanması olarak görmekte ve bu kavramın sadece isim olarak yeni olduğunu ancak içeriğini oluşturan unsurların kesinlikle yeni olmadığını vurgulamaktadır."[66] Bu düşünceye göre küreselleşmenin bir aldatmacadır.

[65] Ceyda Ilgaz, **Küreselleşme ve 1980 sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.8-9.
[66] Bedriye Poyraz, **Küreselleşme ve Bölgeselleşme Çerçevesinde Türkiye-İsrail İlişkilerinin Türkiye'deki Basına Yansıması**, Ankara, 2001, s.29.

"Küreselleşme süreci çağdaş emperyalizmin .. Sovyet sisteminin çöküşünden sonra tek ve kaçınılmaz bir olgu gibi dünyaya sunulan yeni adıdır. Nasıl ulusal devletlerde egemen sınıfların ideolojisi geniş ölçüde ezilen sınıflara da nüfus ediyorsa, küreselleşme ideolojisi de ileri kapitalist ülkelerin ideologları tarafından tüm dünyaya empoze edilmiştir."[67] Küreselleşmenin içeriği, sömürgeciliktir. Avrupa devletleri 19'uncu yüzyılda sömürge haline getirdikleri topraklardan ucuza hammadde sağlayarak küresel ticareti hızla genişlettiler. 1860'lar ve 1870'lerde dünya ticareti hiç olmadığı kadar geniş topraklara yayılmıştı. Bütün bu ticaret, Avrupa devletinin çıkarlarına göre şekillenmişti. Dünya savaşları ile birlikte küresel ticarette büyük bir gerileme yaşanmıştır. Savaşların yaraları sarıldığında, dünya ticareti eski düzeni çerçevesinde genişlemeye ve global olarak bütünleşmeye başlamıştır. Bu bütünleşme "son çeyrek yüzyılda bilgisayar teknolojisindeki patlama, ticari engellerin kaldırılması ve çokuluslu şirketlerin politik ve ekonomik güçlerinin artmasıyla hız kazandı."[68]

Küreselleşmenin son 25 yılda çok büyük adımlar atabilmesi teknolojik ilerlemeler sayesinde gerçekleşmiştir. "Teknolojik gelişmenin, her çağda, yani kapitalizmin her aşamasında belirleyici etken olduğu ileri sürülebilmektedir." [69] Yeni teknolojik devrim kendini iletişim ve ulaşım alanlarında göstermiştir. Elektronik alandaki gelişmeler ve bu gelişmelerin sanayiye uygulanması ile küresel düzeyde iletişim basitleştirilmiş bir hale gelmiştir. Artık dünyanın tek pazar haline gelmesini engelleyen mesafeler ortadan kaybolmuştur. Teknolojinin küreselleşmedeki en önemli katkısı, sermayedarın kar etme güdüsünü tatmin edebilecek şekilde ulaşım ve iletişimde

[67] Tamer Timur, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1996, s.339.
[68] Wayne Ellwood, **a.ge.**, s.13.
[69] Gencay Şaylan, **a.g.e.**,s.145.

hız, düşük maliyet ve verimlilik sağlamasıdır. "Schiller, yeni iletişim teknolojilerinin kapitalist ekonomideki bunalımın etkilerini azaltmak amacıyla, maliyeti düşürmek, verimliliği arttırmak, işçi sayısını azaltmak; ve genel olarak üretim sürecinin rasyonelleşmesi için kullandığını vurgulamaktadır."[70] Böylece sermaye, gelişmekte olan ülkelerde yaptıkları düşük maliyetli üretim ve hizmetleri, teknolojik gelişim sayesinde kendi ülkelerindeki merkezlerden kontrol olanağı sağlanmaktadır. "Teknolojideki değişme, istihdam yapısında önemli değişimlere yol açtı. İleri teknolojilerin kullanılması, ilk olarak istihdamda daralma yarattı. Bu da sendikaların önemli ölçüde üye kaybetmelerine neden oldu."[71] Sendikaların güç kaybetmesi ile küreselleşme gelişimini sürdürmekte zorlanmamaktadır.

Butün bu süreçler Neo-liberalizmin yapısına çok uygundur. Küreselleşme ulusal devletin yapısına karşı olmasına rağmen bir o kadar da ihtiyaç duyan bir yapıdadır. "Günümüzde ulus devletlerin karşı karşıya bulundukları zorluk şudur: Artık ulusal sermayenin birikimleri değil, küresel kapitalist birikimi sağlayacak koşullar oluşturmak durumuna gelmesi ve küresel kapitalizmin gereksinimlerine yanıt verecek koşulları, "ulusal politikalar" uygulayarak oluşturmak zorunda kalmasıdır." [72] Ancak ulusal çıkarlar için küreselleşme sürecine dahil olmak zorunda bulunmaları kuramsal bir zıtlık oluşturmaktadır.

"Küreselleşmenin az gelişmiş ülkeleri etkileme sürecinde en önde gelen etken, kuşkusuz uluslararası kuruluşlar güdümünde uygulamaya konan ve ekonomik yaşamın

---

[70] Haluk Geray, **İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları**, Ankara, Ütopya Kitabevi, 2003, s.81.
[71] Rıdvan Budak, Sermaye Örgütsüzlüğü Teşvik Ediyor. **Yeni Sağ Yeni Aldatmaca**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1997, s.12.
[72] Çiler Dursun, **TV Haberlerinde İdeoloji**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s. 102.

hemen her alanına kapsamlı ve köklü etkiler yaratan Neo-liberal yapısal uyum programları olmuştur.[73]" Bu bir bakıma "modernleşme kuramının" günümüze uyarlanmasıdır: gelişmek için Batı toplumun kurumlarını ve kültürüne sahip olunması gereksimi. Bu fikir sadece ekonomide değil, sosyolojiden iletişime kadar bir çok alanda kendini göstermektedir. Modernleşme kuramına göre az gelişmişliğin nedeni, toplumun geleneksel olandan kopamaması ve sosyal yapılarının içe kapalı olması olarak açıklanmaktadır. Bu bakış açısının 1800'lerdeki yansıması sömürgeciliktir. Sömürgecilik döneminde, sömürgecilerin istekleri doğrultusunda ülkenin ekonomik ve siyasi yapısı değiştirilirken, modernizmin kuramını bugüne yorarsak, Batı egemenliğindeki IMF ve Dünya Bankası'nın az gelişmiş ülkelerin ekonomi ve siyasi kararlarını yapısal uyumlara zorlayarak değiştirdiğini, bunu yaparken de az gelişmiş ülkelerin kurumlarını ve değerlerini, Batı'nın kurumlarına ve değerlerine benzeterek, onların gelişmişliğini sağlayacakları düşüncesi yatmaktadır. Günümüzde Batı'nın ekonomik yaklaşımı bilindiği üzere Neo-liberalizm'dir. Yine Batı'nın kurumları olan; IMF ve Dünya Bankası, Neo-liberalizmi ve onun en büyük getirisi olan özelleştirmeleri, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere, Batı uygarlığının refahına ulaşabilmeleri için tek yol olarak bu ülkelerin elitlerine empoze etmektedirler.

[73] Fikret Şenses, **Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001 s. 184.

II. ÖZELLEŞTİRME

A. ÖZELLEŞTİRME TANIMI

En genel tanımı ile özelleştirme, bir malın veya sorumluluğun kamu sektöründen, özel sektöre dönüşümüdür. Bu dönüşüm, malın veya sorumluluğun bir kısmını veya tümünü kapsayabilir. Temel amacın, ekonomide kamu kesiminin boyutlarının daraltılması olan özelleştirmeler ile kamu hizmetlerinde verimliliğin arttırılması düşünülmektedir. Özelleştirme terimi, ilk olarak 1936 yılında "The Economist" adlı dergide kullanılmıştır. Fakat terim, dünya gündemine, 1970'li yıllardaki krizden sonra gelmiştir. Önceki bölümde kapitalizmin 1970'li yıllardaki krizi detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Krizin sonunda dünya, Neo-liberalizm akımı ile tanışmıştır. Neo-liberalizm, Keynes öğretisine karşı çıkmaktadır. Ayrıca refah devletinin bütçeye ve ekonomik göstergelere artık olumlu bir katkısının olamayacağı inancındadır. Neo-liberalizm akımının en önemli unsuru da özelleştirmedir.

1970'li yıllardaki krizde, dünya ekonomisinin "dayandığı teorik temeller hakkında ciddi tereddütlerin doğduğu ve 1929'da başlayan gelişmelerin tam tersi bir hareketin ortaya çıktığı görülmektedir."[74] Bu krizin sonucunda, refah devleti uygulamalarına son verilmiş ve neo-liberal politikalar uygulanmaya konulmuştur. Krizin Keynesçi ekonomi politikalarının, stagflasyonun ve petrol şoklarının bir sonucu olarak çıktığı tezine karşı çıkan Harth ve Negri "Kapitalist kriz, Marx'ın anlattığı gibi,

[74] Ayhan Sarısu, Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme "Genel bir değerlendirme" , <http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc> (Erişim tarihi: 19/11/2006).

sermayenin genel bir devalüasyon sürecine girmesi ve proletaryanın kar oranını aşağıya çekici baskısının bir sonucu olarak üretim ilişkilerinin köklü bir biçimde yeniden düzenlemesi anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, kapitalist kriz sadece sermayenin kendi dinamiklerinin bir fonksiyonu değildir; kapitalist krize doğrudan proletaryanın mücadelesi neden olur," [75] tezini savunmuşlardır. Sendikaların dünya çapında güçlü olduğu 1970'li yıllarda, emekçilerin maaşları, işverenlerin kar oranının düşüşüne neden olmuştur. Sermayenin aleyhinde olan bu sürecin tersine çevirmesi için Keynes'çi politikalarla çözüme kavuşamayacak bir krizin ortaya çıkması gerekmekteydi.

Neo-liberal politikalara eleştirel yaklaşanlar, hiçbir düzenleme olmadan kapitalist ekonomik piyasanın işleyemeyeceğini ve kapitalizmin kendini yok edeceğini düşünceside olduklarından dolayı, "piyasaları ya da ticareti devlet kontrolünden serbestleştirmeyi savunanlar aslında daha az siyasal kontrol değil daha farklı bir siyasal kontrol talep ediyor"[76], fikrine sahiptir. Piyasalar açısından önemli olanın, siyasal güçlerin nasıl müdahale edeceğidir. Her durumda finansal çözümlerin olduğunu belirten, Pierre Rosanvallon, "refah devletinde sorunun bütçe dengesi değil bütçenin yeniden dağıtımı olduğunu"[77] belirtmiştir. Refah devletinin halkın büyük bir çoğunluğunu oluşturan emekçi sınıfların yanında olması, daha küçük bir toplumsal sınıf olan işverenlerin yakınmasına sebep oldu. Bu yakınmalar kapitalizmin, önce neo-liberal hükümetlerin işbaşına gelmesi, daha sonra da özelleştirmelerin başlaması ile yeniden yapılanma sürecine girmesiyle sona ermiştir. Özelleştirme, tıkanan sermaye birikimini

[75] M. Hardt, A. Negri, **İmparatorluk**, çev. Adbullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s.275.
[76] M. Hardt, A. Negri, **Çokluk**, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s.185.
[77] Pierre Rosanvallon, **Refah Devletinin Krizi**, çev. Burcu Şahinli, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2004, s.17.

aşabilmek için en uygun politika olarak görülmüştür. "Özelleştirme politikasının gerekçesi çağdaş devletin mali ve yönetsel bakımdan çöküşünde bulunmuştur. Buna göre sorunun kaynağı kamusal mekanizmalardır. Çözüm ise kamusal mekanizmaların tasfiye edilmesi ve piyasa mekanizmalarının yaygınlaştırılmasıdır."[78] Kamusal mekanizmaların tasfiye edilmesi ile birlikte yeni ve karlı yatırım alanları ortaya çıkacak, bu sayede piyasa mekanizmaları kar oranlarını yükselticekti.

"Vatandaşlarının tüm gereksimlerini karşılamak sorumluluğunu tam anlamıyla yerine getiremeyen liberal devlet yapılarında, belirli bir yetki devri çerçevesinde hukuki ve mali bir kontrol çerçevesinde tanımladığı ve yetkilendirdiği yeni aktörlere bu görevi devretme arayışı ve kararı önemli bir aşamadır." [79] Bu yeni aktörler bazen çok uluslu şirketler olmuş bazen yerel sermaye sahipleri olmuştur. Bu devir sonucunda devletin ekonomideki rolü değişmiş; devlet, üretici rölünden çıkıp, denetleyici rolüne bürünmüştür.

B. ÖZELLEŞTİRME GEREKÇELERİ

Devletin rolünü değiştiren Neo-liberal politikalar, özelleştirmeleri bir zorunluluk olarak sunmaktadır. Özelleştirmelerin bir gereksinim olmasının altında yatan en önemli argüman, devletin sahip olduğu işletmelerin bütçeye ağır bir yük getirdiğidir. Bu argüman, kamu işletmelerinin piyasa ekonomisinin gelişimini engellediğini, devamlı

[78] Birgül Ayman Güler. **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarlama Politikalar 1980-1995** , Ankara, İmge Yayınevi, 1996 s. 1-2.
[79] Erhan Büyükakıncı, Küreselleşme Üzerine Kuramsal Tartışmalar; Merkezi Devlet ve Yeni Aktörler, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Ankara, Phoenix, 2005 s. 49.

zarar eden, verimsiz şirketler olduğunu ön şart olarak kabul eder. Özelleştirmeler, Neo-liberal akımın, devletin ekonomideki payını azaltmaya yönelik düşüncesinin gerçekleşmesinde en önemli araç haline gelmiştir. "Verimli ve etkin çalışmayan, doğal monopol olmanın avantajlarını verimsiz bir yapılanma için gerekçe sayan, politik etkilenmeye açık bulunan ve en önemlisi de kamu açıklarının en temel sebebi olarak kabul edilen kamu teşebbüsleri, bunalımın suçlusu olarak görülmüştür."[80]

Özelleştirmelere ekonomik bir reform olarak bakan, bu düşünce göre; verimsiz çalışan kamu sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerin, özel sektör tarafından satın alınıp, üretilmesinin kamu açıklarının kapanmasını sağlayacaktır. Aynı düşünce, aşırı kırtasiyeciliği, kamu sektöründe verimliliği ve etkinliği engelleyen temel neden olarak görmektedir. Bütçe açıklarının artmasına neden olan devlet idaresi altındaki işletmeler, vergilerin de yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde devletin kontrolü altındaki ekonomik işletmeler, iktidarlar tarafından, siyasi amaçlar güdülerek işletilmekte, aşırı istihdam ve bütçe yardımlarla, kamu açıklarının artmasına neden olmaktadır. "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi, serbest ticaretin geliştirilmesi, hükümet müdahalelerinin azaltılması veya kaldırılması, faktör, ürün ve finans piyasalarında fiyat çarpıklıklarını elemine edecek bir serbest piyasanın geliştirilmesi ile hem ekonomik etkinlik, hem de ekonomik büyüme uyarılmış olacaktır."[81]

---

[80] Steve Hanke, Özelleştirme Teorisi, <www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/devrim-ozellestirme-teorisi.htm> (Erişim tarihi: 26/11/2006).

[81] Yusuf Bayraktutan, Dünyada Özelleştirme, **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Ankara, Liberte Yayınları, 2003, s.81.

Kamu teşebbüslerinin ekonomik tekellere neden olması, piyasa ekonomisi önündeki en önemli engeldir. Devletin ekonomide tekel durumunda olmasının sermeye birikimini imkânsızlaştırdığı, rekabeti engellediği fikri gerçekçidir ancak özelleştirme sonucunda ortaya çıkan özel sektör tekellerinin kırılmadığı bir ekonominin, özelleştirmelerle sağlanacak olan serbest rekabetçi ekonomi yaratma fikrini desteklemediği görülmektedir. Özelleştirmelerin başarılı olabilmesi için özelleştirilen kuruluşların tam liberal ve tekelleşmenin önüne geçebilmesinin sağlanması gerekmektedir. Kamu tekellerini satın alanlar, özel tekeller oluşturabilirler. Bu durum, özelleştirmelerin rekabet oluşturacağı tezine karşıdır ve bu ihtimale karşı deregülasyonun regülasyonu yapılmalıdır.

Devlet, ekonomideki rolünü değiştirerek, ana görevi olan altyapı sağlama ve düzeni koruma faaliyetlerini daha verimli gerçekleştirebilir. Özelleştirmelerle devlet doğrudan bir gelir elde etmesini sağlarken zarar eden kuruluşların satışı ile mali yükten kurtulur. Bu düşünce, devletin ekonomideki tüm faaliyetlerinin zarar ettiği ve kamuya yük olduğu fikrinden doğmuştur. Fakat tüm devlet işletmelerinin zararına çalışmadığı da bir gerçektir. Devlet işletmelerinin kamuya yük olduğu algısı, basın yayın kuruluşlarıyla halkın özelleştirmelere bakış açısını değiştirmek için kullanılmıştır.

Özelleştirme yandaşları, özel sektörün, mal ve hizmet sağlamada, kamuya göre daha verimli olduğunu ileri sürerler. Özel sektörün ekonomide rekabeti getireceğini, böylelikle tüketicinin daha ucuz fiyata daha kaliteli mallara ulaşabileceği fikrine sahiptirler. Ancak özel şirketler, karları tehdit edilmedikçe, kaliteli ürünleri ucuz fiyata satmaları olası değildir. “Özel girişimciler, ekonomik faaliyetleri sonucu doğan kar/zarardan doğrudan etkilendiklerinden, kamu girişimcilerine oranla daha ilgili olmak

zorundadırlar. Bu nedenle kişiler, doğru karar verebilmek için gerekli enformasyona zamanında ulaşmaya, ondan gereğince yararlanmaya, sürekli hesap yapmaya ve hatalarını anında düzeltmeye çalışılar." [82] Özel sektörde, motivasyonun kişisel çıkarlar olması verimliliği artırdığı öne sürülmüştür.

Özel şirketlerin amacı, kar elde etmektir, fakat kamu kuruluşlarının öncelikli amacı, kamuya yarar sağlamaktır. Özel sektörün yatırım yapmadığı veya sermaye eksikliğinden dolayı yapamadığı sektörlerdeki boşlukları doldurmak, geri kalmış yöreleri kalkındırmak, istihdam yaratmak, devlete gelir sağlamak ve ülkedeki sosyal adaleti sağlamak, kamu kuruluşlarının amaçlarından birkaçını oluşturur. Bu öncelikli amaçlar yüzünden kamu şirketlerinin kar etme olasılığı gerçekçilikten uzaktır.

Özelleştirmelerin bir diğer getirisi, mülkiyetin ve servetin geniş kitlelere yayılması olarak gösterilmiştir. "Sermayeyi tabana yayma amacının ekonomik nedenleri arasında; hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmayı azaltma, portföy farklılaşmasına imkan sağlamak, sermaye piyasalarının arzını artırmak ve sermaye piyasasına aktarılacak riskin hafifleştirilmesi gibi nedenleri göstermek mümkündür."[83] Sermayenin ve servetin tabana yayılması ile geniş halk kitlelerinin, özelleştirmelerle, ülke ekonomisinde sözü geçeceği ve böylelikle sosyal devletin ve demokrasinin gelişeceği fikri vardır. Sermayeyi ve mülkiyeti tabana yayma söylemi ile özelleştirmelere kamuoyunda olumlu bir bakış açısı kazandırma sağlanmaya çalışılmıştır.

---

[82] Osman Demir, Özelleştirmenin Gerekçeleri ve Engelleri, **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Ankara, Liberte Yayınları, 2003, s.28-29.

[83] Cemal Albayrak, Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı, **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994, s. 78.

Özelleştirme yanlılarının kullandığı en önemli savlardan birisi olan sermayenin tabana yayılması fikrinin gerçekçiliği tartışma konusudur. Sermayenin tabana yayılması; özelleştirilecek olan kuruluşun hisselerinin, geniş halk kitlesine satışıdır. Bu yayılma ile sermaye piyasasının gelişmesi öngörülmektedir. "Sermayeyi tabana yayma amacındaki başarı, özelleştirme ile birlikte ilk defa hisse senedine yatırım yapan kişilerin sayısı; çalışanlardan oluşan yeni hissedarların sayısı; veya bireysel yatırımcı ile kurumsal ve yabancı yatırımcıların dağılıma bakılarak hesaplanır."[84]

Sinan Sönmez yazısında "Borsa, aracılığıyla yapılan özelleştirmelerde ve kamu işletmesinin öncelikle işletmede çalışanlara satışında söz konusu gerekçe "görünürde" güçlenmektedir, ancak somut örnekler düşük gelir hatta orta gelir gruplarının özelleştirilen işletmelerin sermayelerinin küçük hatta anlamsız bir bölümüne sahip olduğunu işaret etmektedir"[85] demektedir. "1994 yılına kadar sadece beş kuruluşun hisselerinin doğrudan Borsa'da satışı ile özelleştirme uygulaması başlatılmış, bunlardan iki tanesinin kamuya ait hisselerinin tamamı Borsa'da satılmış, diğerlerinin ise borsada satış işleminden sonra kamuda kalan diğer hisseleri halka arz veya blok satış yöntemiyle satılmıştır."[86]

Borsa'da satış işlemi, tek başına bir özelleştirme yöntemi olmaktan ziyade, diğer yöntemlerin destekleyicisi olarak düşünülmüştür. Borsadan halka satışın, diğer yöntemlerin destekleyicisi olması, sermayenin geniş kitlelere yayılmasının altında yatan nedenlerin gerçek hayatta uyuşmadığını gösteriyor. Gerçekleştirilen özelleştirmelerin bir

[84] Cemal Albayrak, **a.g.e.**, s. 82.
[85] Sinan Sönmez, Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme, **Özelleştirme Tartışmaları**. İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994, s.46.
[86] Metin Kilci, Başlangıcından bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (1984–1994), <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozelles.pdf >(Erişim tarihi: 02/02/2007).

çoğunun blok satış yöntemi ile yapılması ile "sermayenin tabana yayma" amacının gerçekçi olmadığı ortaya çıkmıştır. Blok satış sonucunda, gelir tabana yayılmamış tam tersine birkaç kişinin eline geçmiştir. Blok satış yapılmasının başlıca nedeni "özelleştirilecek şirketin uluslararası rekabet karşısında güçlü kılınmasıdır. Özelleştirilecek şirketin yeni yatırımlara ihtiyaç duyması ya da mevcut aktiflerinin teknolojik olarak eskimiş olması gibi nedenlerden dolayı bireysel yatırımcıların üstlenemeyeceği riskleri içeren şirketleri özel yatırımcı grubuna satmak daha uygun olur"[87] fikridir.

Sermayeyi tabana yaymak için en çok kullanılan teşvik aracı, özelleştirilecek şirketlerin hisse senetlerinin düşük fiyat ile satışa sunmaktır. "İngiltere ve Fransa'daki özelleştirme uygulamalarında hisse senetleri fiyatları, normal halka açılan şirket hisse senetlerindeki düşük fiyatlandırmadan daha da düşük fiyatla satışa sunulmuştur."[88] Bunun sonucunda ise özelleştirmelerden istenilen gelir elde edilememiştir. Türkiye'de de özelleştirmelerde sermayeyi tabana yaymadaki amaç, yukarıda belirtilen evrensel amaçtır.

Çalışanların, şirket yönetimine katılımını artırmak ve işçi ile işveren arasındaki doğal çekişmeyi azaltmak düşüncesiyle de, sermayeyi tabana yayma politikaları kullanılmaktadır. Çalışanlar arasında sermayeyi tabana yaymanın başarılı olup olmadığına, satışa sunulan hisselerin o şirkette çalışanları tarafında rağbet edip etmediği araştırılarak anlaşılır. Çalışanların hisse senedi alması, sendikaların pazarlık gücünün zayıflatılması olarak algılanmaktadır. Bu durumda demokrasinin gelişebileceğinden söz

[87] Cemal Albayrak, **a.g.e**, s. 80.
[88] R. Seth, Distributional Issues in Privatization, s. FRBNY Quarterly Review, Vol 14 (2)'den aktaran, Cemil Albayrak, **a.g.e.**, s. 81.

etmek imkânsızdır. Sendikaların özelleştirme ile ilgilenmelerin nedeni üyelerinin haklarını savunmaktır. "Genel olarak, neo-liberal akım karşısındaki başlıca toplumsal muhalefet odağını sendikalar oluşturmaktadır. Sendikaların bu tavırları, sosyal devletten yana olmalarıyla ve özelleştirmeyi işçilerin sendikasızlaştırılması eğilimlerini bütünleyen bir ortam ve çerçeve olarak görmeleriyle ilgilidir."[89] Türkiye'de de 1970'li yıllarda en güçlü dönemini yaşayan sendikalar, önce 24 Ocak kararları daha sonrada 1980 askeri darbesiyle büyük yara almıştır. 1980 sonrasında "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve sendikal hayatın çökmesi sonunda işçi sınıfının sadece bireysel iş akitleriyle sermaye ile teke tek karşı karşıya gelemesi anlamına gelmiyor. Aynı zamanda çalışan sınıflara verilen tüm sosyal hizmetlerin tasfiyesi anlamına geliyor. Bu aslında kamu hizmetlerinin bir işletmeye, vatandaşların müşteriye dönüşmesi anlamına geliyor."[90] Gelişmiş ülkelerde, refah devleti döneminde en güçlü dönemini yaşayan sendikalar neo-liberalizmin saldırısına uğramıştır. İşçilerin müşteriye dönüşmesini engelleyebilecek tek sivil organ olan sendikalar, 1980 sonrasında Neo-liberal politikalar ile Türkiye'de büyük darbe yemesi sonucunda sermayenin karşısında durabilecek bir güç kalmamıştır.

Özelleştirmeler karşısında zayıflayan sendikaların şu anki yapısı ile güçlü pazarlık yapmasının yetersiz olduğunu belirten Harth ve Negri: "Post fordist üretimde temsilde aciz, sadece ekonomik örgütler haline gelmiş ve bugünkü emek koşulları ve

[89] Alparslan Işıklı, Özelleştirme ve Sendikalar, **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994, s.91.
[90] Korkut Boratav, Gelir Dağılımı, **Özelleştirme değil Kamusallaştırma**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996, s.43-44.

ilişkilerde çeşitli iş kollarına bölünmüş sendikalar anlamını yitirdi"[91] düşüncesindedirler. Çözüm olarak sundukları fikir ise: "Bugün gerekli olan eski sendikalardaki tüm bölünmeleri aşacak ve emeğin ortaklaşmasını bütün genelliğiyle temsil edecek bir emek örgütlenmesi biçimidir."[92] Sendikaların güçleri ellerinden alındıktan sonra, tüm dünyada karşı konulmaz bir şekilde özelleştirme süreci başlamıştır.

C. DÜNYADA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

1970'li yılların başında ortaya atılan Neo-Liberal akımının, en önemli unsuru olan özelleştirme, ancak 1980'li yıllarda, dünyada kendine zemin bulabilmiştir. Özelleştirmeye olan eğilim, 1979 yılındaki ikinci petrol şokunun ardından sermaye birikimindeki tıkanıkların ve teknolojik geriliğin aşılması amacıyla yaygınlaştı. "Bununla birlikte ekonomik bunalımın etkisiyle, Avrupa'da kamu iktisadi teşebbüslerinin önemi azalsa da kamu sektörünün ağırlığı azalmamış, tersine 1980'lerde de bir ölçüde artmıştır."[93]

İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de Ronald Reagan döneminde başlayan özelleştirme politikaları daha sonra diğer kapitalist devletlerde, gelişmekte olan ülkelerde ve komünist bloğun çökmesi ile birlikte Doğu Avrupa'da uygulanmaya başlanmıştır.

"İngiltere'nin, kamu teşebbüsleri tarihinde özel ve önemli bir yeri vardır: Birinci olarak İngiltere, gelişmiş piyasa ekonomilerinden ilk millileştirme hareketine

[91] M. Hardt, A. Negri, 2004, s.153.
[92] M. Hardt, A. Negri, 2004, **a.g.e.** s.153.
[93] **AnaBritanica**, s.324 cilt. 17

başvurmuş... ancak 1980 sonrasında ise özelleştirmelere öncülük eden ve nihayet sosyal demokrat İşçi Parti'nin programından milleştirme tezini, en önce kaldıran ülkedir." [94] İngiltere'de Kamu İktisadi Teşebbüslerin kurulmasındaki amaç, sermayenin tekel kurması ve bu tekellerle ülkedeki sevretin belli başlı kişilerde toplanmasıdır. İngiltere, 1970'lerden başlayarak, hükümet müdahaleleri ve güçlü sendikal hareketlerle karlılığı azalan, kamu işletmelerini özelleştirme programına almıştır. İngiltere'de öncelikle, küçük ve orta boy işletmelerin özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Küçük ve orta boy şirketlerin özelleştirilmesi ile büyük işletmelerin özelleştirilmesi için gerekli tecrübe kazanılmak istenmiştir. Rekabet yasalarının yürürlüğe konulmasından sonra büyük işletmelerin özelleştirilmesi sürecine girişilmiştir. Büyük işletmelerin özelleştirilmesi, dünyanın neresinde olursa olsun, yabancı sermayeyi ülkeye çeker ve başarılı bir özelleştirme gerçekleşirse daha sonraki büyük ölçekli özelleştirmelerde, devletin elde edebileceği gelir miktarı artabilir. Özelleştirme sürecini planlı ve rekabetçi ortamda gerçekleştiren İngiltere'de, "Muhafazakar Parti döneminde, yani Thatcher'ın başbakanlığı sırasında başlayan çalışmalar, İşçi Parti'si döneminde tamamlandığında 180 milyar dolarlık bir kaynak hazineye girmiştir."[95]

Latin Amerika'da ekonominin her sektöründe yoğun olarak yaşanan özelleştirme ilk olarak Şili'de uygulanmaya başlanmıştır. Şili ayrıca dünyada kapsamlı özelleştirmelerin gerçekleştiği ilk ülkedir. Şili'de gerçekleştirilen özelleştirmeler daha önce millileştirilmiş olan teşebbüslerin eski sahiplerine geri verilmesi yoluyla başlamıştır. Bu durum, özelleştirmelerden gelir elde edilememesine sebep olmuştur.

[94] Güneri Akalın, **KİT'ler ve Özelleştirmeleri**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2003, s.163.
[95] Yusuf Bayraktutan, **a.g.e.** , s.89.

Öncelikle küçük işletmelerin özelleştirilmesinin ardından büyük ölçekli işletmelerde yok pahasına elden çıkarılmıştır. Latin Amerika'da özelleştirmelerin, dışarıdan desteklenen askeri cuntaların iktidara gelmesi ile başlayan bir süreç olması nedeniyle "Latin Amerika'da özelleştirme, her şeyden yalıtılmış ekonomik bir karar değildir. "Pazarın rasyonelliği"nin ürünü olmaktan ziyade, zora dayanan yerel aygıtlar aracılıyla hareket eden daha geniş siyasal güçlerle ilişkilidir."[96]

"1980'lerde Meksika, Arjantin ve Brezilya, içine düştükleri mali krizden kurtulmak amacıyla yoğun özelleştirme programlarını uygulamaya koymuşlardır. Diğer ekonomik ve mali politika önlemlerine eşlik eden bu uygulamalarla, Brezilya dışındaki Latin Amerika ülkelerinde enflasyon düşürülmüş, ancak gelir dağılımı ve istihdam sorunları ağırlaşmıştır."[97]

Fransa'da özelleştirme, Kamu İktisadi Teşebbüslerin hazine üzerindeki yükünü hafifletmek amacıyla 1980'lerde başlatılmıştır. 1980'li yıllar boyunca yavaş ilerleyen özelleştirme programı, Chirac Hükümetinin iktidara gelmesi ile hız kazanmıştır. "Chirac hükümeti, özelleştirmenin yasal çerçevesini oluşturup yirmi bir kuruluşu özelleştirmiştir. 1993'te başlayan ikinci aşamada aralarında Banque Nationale de Paris, Rhone-Poulenc, Renault, Air France, Elf vs gibi şirketlerin de bulunduğu büyük işletmeler özelleştirilmiştir."[98]

Doğu Avrupa'da özelleştirmeler, piyasa ekonomisine geçiş dönemi olan 1990'lı yıllarda başlamış ve en kapsamlı özelleştirmeler, Batı ile birleşen Doğu Almanya ve

---

[96] James, Petras, Henry Veltmeyer, **Maskesi Düşürülen Küreselleşme**, çev. Özkan Akpınar, İstanbul, Mephisto, 2006, s.131-133.
[97] Yusuf Bayraktutan, **a.g.e.**, s.94.
[98] Yusuf Bayraktutan, **a.g.e.**, s.90.

Macaristan'da gerçekleşmiştir. Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkelerde, sermaye birikiminin olmaması ve piyasa ekonomisinin genel yapısının anlaşılmaması nedeniyle özelleştirmeler devlete gelir sağlamamış, sosyalist dönemde üst kademelerde yer alan bürokratlara, yöneticiliklerini yaptıkları işletmeler neredeyse bedavaya devredilmiştir. Bu durum, oligark adı verilen yeni bir toplumsal sınıfın oluşmasına ve sevretin sayılı insanda birikmesine neden olmuştur.

Özelleştirme politikalarını destekleyen hükümetler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde iktidara gelmiş ve ülkelerin vatandaşları tarafından icraatları başarılı görülerek, seçimlerde iktidarlarını korumuşlardır. Böylelikle özelleştirmelerin kapsam ve boyutları genişlemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme programları, uluslararası mali kuruluşların talepleri doğrultusunda uygulanmaya başlamıştır. "Özelleştirme yoluyla kamu kesminin ağırlığının azaltılması ve kamu açıklarının azaltılması amaçlanmıştır. İlk aşamada dış ticaret, finans piyasaları ve sermaye hareketleri gibi temel alanlarda liberasyonu amaçlayan neoliberal politikalar ekseninde, devletin ekonomideki rolünün azaltılması yönünde olmuştur. Bir sonraki aşamada, işgücü piyasalarını kapsama altına alan bu politikalar bütün sosyal politikalar alanında da etkili olmuştur." [99] Refah devletine ideolojik bir tepki olarak ortaya çıkan Neo-liberal politikalar, doğrudan üretime yönelik sektörler yanında, sağlık ve eğitim gibi sosyal sektörleri de artan ölçüde etkiledi ve sunulacak hizmetlerin ticarileşmesi ve özelleşmesine sebep oldu. [100] Bu durumda özelleştirmelerin sosyal devlete saldırısı olarak algılandı. "Ancak, kamu kesiminin yıllar süren sistemli bir politikayla

[99] Fikret Şenses, **a.g.e.** , s.282.
[100] Fikret Şenses. **a.g.e.**, s. 285.

verimsizliştirildiğini ve kötü hizmet sunar hale getirildiği durumlarda, ortada tahrip edilecek fazla bir sosyal devlet kalmamaktadır."[101] İşsizlik sigortası sanayileşmiş ülkelerde özelleştirme sonucunda işten çıkarmalarda toplumsal maliyetleri azaltmaktadır. Fakat az gelişmiş ülkelerde özelleştirme sonucu işsiz kalanların sosyal hakları olmadığı bir gerçektir sonuçta az gelişmiş ülkelerde toplumsal huzursuzlukları ortaya çıkarmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde yeniden yapılandırma, kapital birikiminin kısıtlı olması, özelleştirilen kuruluşların yabancılar tarafından satın alınmasına neden olmuş bu durum da özelleştirmenin, ülkenin değerlerinin, yabancılara satışı olarak algılanmasını doğurmuştur. Bu düşüncenin altında bugünün uluslararası kuruluşlarında oy gücü eşit olmaması da yatmaktadır. "Dünya Ticaret Örgütünde her ulusun bir oyu varken, Dünya Bankası ve IMF'de garip bir "bir dolar bir oy" sistemi geçerlidir ve oy hakkı parasal katkıya denktir. Örneğin 2003'te Amerika Birleşik Devletleri yüz seksen üç üyesi olan IMF'deki toplam oyların yaklaşık yüzde 17'sini bütün G-7 ülkeleri ise yüzde 46'dan fazlasını elinde tutuyorlardı."[102] Bu tabloya bakaraktan özelleştirmelerin gelişmiş ülkelerin, kontrolünde olan uluslararası finans kuruluşlarının araç olarak kullandığı görüşü ortaya çıkmaktadır. Reform adı altındaki ideolojik değişikliğin dışarıdan empoze edildiği inancı ortaya çıkmıştır. IMF ve Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelere kredileri, yapısal uyum adı altında dayattığı kuralların hükümetler tarafından uygulandığını denetledikten sonra serbest bırakmaya başlamışlardır. Yapısal uyum paketleri genel olarak; ekonomilerinin serbest piyasa ekonomisine açmayı ve kamu

[101] Yıldırım Koç, **Özelleştirme Türkiye'yi Parçalamanın bir Aracı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, s.22-23.
[102] M. Hardt, A. Negri, **a.g.e.** 2004, s.189.

sektörünü daraltmaya yönelik politikalar izler. “Neo-liberal politikaların temel bir ayağı olan özelleştirme de bir devlet tarafından kendiliğinden uygulanmadığı durumlarda, IMF gibi ulusüstü kurumlarca dayatılır. Bugün özelleştirme sadece demiryolları, elektrik şirketlerini değil ortak yaşam alanları da yavaş yavaş özel kişilerce gasp edilmeye başlamıştır.” [103]

Piyasalardaki serbestleşme, kapitalin sınırsız dolaşımının bir getirisi olan özelleştirmelerle birlikte uluslararası sermaye, devletlerin ekonomi ve siyasetteki kontrol güçlerini ele geçirebilecek güce sahip olmaya başlamıştır. “Özelleştirme yerel devletin ekonomi üzerindeki kontrolünü azaltırken, aynı zamanda yabancı, küresel mali sermayenin giriş ve çıkışlarını kolaylaştırdığı ve hatta borçlanmayı teşvik ettiği için, devletin poiltikalarını küresel sermayenin gereksinimlerine göre şekillendirmesini olmazsa olmaz kılar.” [104] “Emperyalistlerin politikalarına karşı çıkan hükümetler, bir anda piyasadan belirli malların çekilmesi, temel mallarda kıtlık ve bunların sonucunda halkın büyük tepkisi ile karşılaşabilmektedir. Emperyalizm, bu noktada sivil toplum örgütü adı altında faaliyet gösteren bazı kukla kuruluşlarıda kullanarak, hükümete karşı halk muhalefeti ve eylemler örgütleyebilmekte, darbe yapabilmektedir.” [105] Bu durumda demokrasinin gelişmesi mümkün değildir.

---

[103] M. Hardt, A. Negri, **a.g.e**. , s.296.
[104] G.N. Demirel, T. Demirer, M. Duran, T.Gürgün, Ö. Orhangazi, G.Özgür, K.Yapıcı, **Neo-Liberal Saldırı Kriz ve İnsanlık**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 1999, s.276.
[105] Yıldırım Koç, **a.g.e**, s.66-67.

D. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME SÜRECİ VE UYGULAMALARI

1. Türkiye'de özelleştirme süreci

Devletin doğrudan ekonomik girişimlerinin mülkiyet ve yönetiminin özel kişi ya da kuruluşlara devretmesi olan özelleştirme, Türkiye'nin gündemine 24 Ocak 1980 kararlarıyla gelmiştir. 1980'e girilirken Türk ekonomisinin büyüme hızı negatife düşmüş, enflasyon oranı üç basamaklı sayılara çıkmıştır. Bu durum, hükümeti radikal kararlar almaya zorladı. 24 Ocak kararları, yaklaşık on yıllık bir sürecin sonunda alınmıştır. Türkiye 1974 yılında yaşanan petrol krizini "kısa dönemli borçlanma kanallarını sonuna kadar zorlayarak ve ithalat ve milli gelirdeki büyüme hızlarını sürdürmeye böylece çalışarak tepki gösterdi. Böylece 1974 – 1975 yıllarında planlı ve rasyonel anti-kriz önlemleriyle hafif atlatılabilecek ekonomik bunalım, üç yıl gecikmeli fakat çok daha şiddetle geldi."[106] 1977 yılında yurtdışı piyasalarının durgunluk içerisinde olması ile dış ticarete dayalı olan ekonomi, büyük bir bunalıma girmiştir. 1970'li yıllar boyunca sendikaların güçlenmesiyle, işveren gelirlerinde büyük gerilemeler görülmüş, gerçekleşen grevler, verimliliği ve karları düşürmüştür. İşverenler durumu lehlerine çevirmek için hükümete baskı kurmaya başlamıştır. Bu baskı unsurlarının en ses getireni, 1979 yılında TÜSİAD'in gazetelere ilan vermesidir.

Türk ekonomisi, devamlı bir seçim süreci içerisinde olduğundan dolayı büyük bir istikrarsız içerisindeydi. Süleyman Demirel başbakanlığındaki Türkiye Cumhuriyeti'nin 43. hükümeti, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krize çare olarak yeni bir istikrar

[106] Korkut Boratav , **Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2005**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 140.

programı oluşturmuştur ve alınan kararlar 24 Ocak 1980 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır.

24 Ocak kararları; devalüasyon, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ürünlerine zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi öğelerin yanında iç ve dış pazarlar için piyasanın serbestleştirilmesine ve sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesinde ön ayak olmuştur. IMF ve Dünya Bankası'nın kredileri ile bu politikaların uygulanması için teşvik niteliğindedir. "24 Ocak kararlarıyla ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisinden, dışa açık, piyasa ekonomisi ve rekabete dayalı, ihracata yönelik bir kalkınma modeline geçilmek istenmiştir. Bu yapısal dönüşümde şüphesiz 1970'li yılların özellikle petrol bunalımı ile ağırlaşan sorunlar ile bunun Türkiye'ye yansıması; IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların yönlendirici etkileri belirleyici olmuştur."[107] Alınan bu kararlar ile devlet, ekonomide üretici rolünden vazgeçmiş ve düzenleyici rölüne bürünmüştür. "Devlet, bu dönemde iktisadi artığın sermaye kesiminde birikimin sürdürülebilmesi için bir dizi idari ve iktisadi müdahaleye olan gereksinimi yerine getirmiş ve toplumsal gelir dağılımının ana unsurlarının yeniden düzenlenmesi alanında aktif bir rol üstlenmiştir." [108]

1970'li yıllarda ülke içerisindeki politik ve toplumsal asayişteki kargaşalar sonucunda 12 Eylül 1980'de askeri darbe gerçekleşmiş ve "1982 Anayasasının ve onu izleyen sosyal mevzuatın işgücü piyasalarının işleyişini emek aleyhine dönüştürmek

[107] A.Şinasi Aksoy, Türkiye'de Özelleştirme, **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994, s. 110.

[108] Erinç Yeldan, Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine, **Doğu Batı**, Kasım, Aralık, Ocak 2001-2002, sayı 17, s.198.

amacıyla oluşturulan tüm öğeleri hükümet tarafından kullanılmıştır."[109] Hükümet bu yolda almış olduğu kararlarda toplumsal konsensusu göz ardı edilmiştir.

24 Ocak programı, IMF ve Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelerde baş gösteren krizlerde uygulamaya koyduğu Neo-liberal yapısal uyum programlarından birisidir. IMF'nin ekonomik krizlerde tek seçenek olarak sunduğu yapısal uyum paketlerinin olmazsa olmazı, piyasa ekonomisine geçiş ve bu çerçevede özelleştirmelerdir. Özelleştirmeler ile devletin ekonomiden çekilmesi ve ekonominin liberalleşmesi, bütçe üzerindeki Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yükünün hafifletilmesi ile atıl durumdaki tesislerin ekonomiye kazandırılması düşünülmektedir. Türkiye'de özelleştirme çalışmaları, ilk olarak 1984 senesinde kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması amacıyla başlamıştır. Ancak hukuki altyapı oluşturulamadığından 1990'lı yıllara kadar özelleştirme gelirleri kısıtlı kalmış ve özelleştirme süreçleri devamlı yargı sürecine takılmıştır. Dünyada özelleştirme faaliyetleri ve gelirleri 1990'lı yıllarda en üst seviyeye çıkmıştır. Türkiye bu dönemde hala hukuki altyapısını oluşturmakta olduğundan, özelleştirme kapsamına alınan ve önemli miktarda gelir sağlayabilecek olan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin satışları 2000'li yıllarda yapabilmiştir. Dünya piyasanın doymasıyla, bu gecikme büyük bir gelir kaybına neden olmuştur. Ülkemizde özelleştirmeye karşı toplumsal duyarlılık yüksek seviyede değildir. Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarının, diğer ülkelere göre ağır kalmasındaki asıl neden, sendikaların ve bireylerin özelleştirme süreçlerini yargıya taşımasıdır. Türkiye'de sermaye piyasalarının gelişimine yardımcı olacağı düşünülen özelleştirme, sermaye

[109] Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 170.

piyasalarının gelişmemesi nedeniyle, sermayenin halka dağılımını sağlayamamış ve gelirin belli başlı kişilerde toplanmasına, zenginin daha zengin olmasına neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, 1980 öncesinde ekonominin hemen hemen her sektöründe işletmesi vardı. Özelleştirme programı içerisinde yer alan bu Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye'de kuruluş amacı; ülkenin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek, ekonomik bağımsızlık kazanabilmek, özel sektörün başaramayacağı ya da karlı olmadığı için girmediği işleri yapmak, sanayileşmeyi hızlandırmak, ekonomiye yön vermek suretiyle düzenlemek, refahta coğrafi dengeleri gözetmek, bölgeler arası farkı azaltmaktır. Genel olarak bu amaçlar "piyasa mekanizmasının başarısızlığını, yetersizliğini düzeltmek, ekonomideki çıkar dağılımının yapısını değiştirmek ve ekonominin uzun vadeli planlamasını kolaylaştırmak"[110] olarak sıralanabilir. Devlet kendi iktisadi faaliyetlerini, piyasaların gerekli hizmeti sağlayamadığı için kamu yararına sunmuştur. Bu durum sadece Türkiye'de değil kapital birikimin yetersiz olduğu birçok ülkede görülmüştür. Ancak IMF, bu görüşe karşıdır ve piyasaların her ihtiyacı sağlayabileceği fikrini kabul etmiştir ve az gelişmiş ve gelişmekte olan hükümetlere bu fikrini kabul ettirmeye şartlanmıştır. IMF'e göre, özelleştirmeler olabildiğince hızlı gerçekleştirilmelidir. Yasal düzenlemelerle daha sonra ilgilenebilir. Fakat bu durum geri dönüşü olmayan kazanılmış haklar yaratmaktadır. Yasal düzenlemelerin olmadığı ortamda özelleştirmelerden daha fazla kazanç sağlanabilir düşüncesi IMF'yi bu yönde hareket ettirmektedir. Çünkü IMF, rekabetten çok, ülke hazinelerine vermiş olduğu borçları tahsil etmeye yoğunlaşmıştır.

[110] Güneri Akalın, **a.g.e.**, s.14.

Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerin yasal tanımları 223. Kanun Hükmünde Kararnamede yapılmıştır. Buna göre: "KİT, iktisadi devlet teşekkülü (İDT) ve kamu iktisadi kuruluşunun (KİK) ortak adıdır. İDT sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan KİT'lerin adıdır. KİK'ler, sermayesinin tamamı devlete ait olan; tekel niteliğinde mallar ve hizmetler üretmek ve pazarlamak üzere kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsleridir."

Devlet bütçesinden gerçekleştirilen yatırımlarla kurulan Kamu İktisadi Teşebbüsleri, siyasi müdahalelerle düşük verimliliğe ve bütçeye yük getirmeye başlamıştır. "Kamu teşebbüslerinin satışından önce devlet sistematik biçimde yatırımdan çekilmekte ve hizmetlerde kalitenin düşmesini teşvik ederek, halktan kamu sektörüne yönelik bir hoşnutsuzluk yaratmakta ve böylece özelleştirme için destek sağlamaktadır." [111] Kamu İktisasi Teşebbüsleri bu yüzden sorun olarak kabul edilmiştir. Bu sorunu hükümetler yaratmıştır ve çözüm olarak onları satmaktan başka yol görülmemektedir.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin bütçeye yük olduğuna dair zihinlerde yerleşmiş fikrinden dolayı, kar eden Kamu İktisadi Teşebbüslerinin hazineye çok önemli kaynak olduğu göz ardı edilmektedir. Özelleştirilen her işletme zarar halinde değildir. Zarar eden Kamu İktisadi Teşebbüslerinin satışı yerine, yeniden yapılandırılması, söz konusu olmamaktadır. Bütün Kamu İktisadi Teşebbüslerinin zarar etmediğinin ve hazine için önemli kaynaklar yarattıklarının en önemli örnekleri TÜPRAŞ ve Türk Telekom'dur. 2006 yılında özelleştirilen TÜPRAŞ'ın İstanbul Menkul Kıymetler Borsasına göndermiş olduğu bağımsız denetlemeden geçmiş olan vergi sonrası net karı mali tablolarında

[111] James Petras, Henry Veltmeyer, **a.g.e.**, s.146.

sırasıyla; 2002 yılında 173.903.848 YTL, 2003 yılında 434.108.800 YTL, 2004 yılında 659.247.258 YTL ve 2005 yılında 658.440.381 YTL olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında özelleştirilen Türk Telekom sırasıyla, 2002 yılında 572,212,000 YTL, 2003 yılında 1,292,057,000 YTL, 2004 yılında, 1.700,100,000 YTL net kar etmiştir. Bu durum göstermektedir ki özelleştirmeler, bütçenin yükünü hafifletmekten çok kaynaklarının kesilmesine sebep olur ve özelleştirmelerle kamu açıklarına kalıcı bir çözüm bulunamaz.

Türkiye'de işsizliğin yüksek olması sebebiyle, emek yoğun üretim şekilleri Kamu İktisadi Teşebbüslerinde görülmektedir. Özelleştirilen Kamu İktisadi Teşebbüslerinde verimlilik ancak bu yüksek istihdamı azaltarak sağlanabilmektedir. Bu durumda işsizlik oranlarını yükseltmektedir. Türkiye'de sorun devletin büyük olmasından çok, doğru işleri yapmaması ve verimsiz çalışmasıdır. Devletin artık kalem, dosya, gömlek üretmesi anlamsızdır. Fakat potansiyel yüksek kar elde edebileceği teşebbüsleri satması da bi o kadar anlamsızdır. Kaynak sıkıntısı çeken, yeni yatırım yapmakta zorlanan, büyük kar getirme potansiyeli olan işletmelerin bir kısım hissenin satışından (çoğunluk hissesi kamuda kalmak kaydıyla) sağlanabilecek gelirlerle kaynak sıkıntıları giderilebilir. Ekonomik basma kalıpların körü körüne uygulanmadığı daha esnek yapıda bir ekonomik yapılanmada gerçekleştirilecek, rekabetin sağlandığı, hukuki düzenlemelerin yapıldığı bir özelleştirme programı, hem devletin daha fazla gelir elde edebileceği bir kaynak, hem de toplumsal maliyetin asgari düzeyde tutulacağı bir süreç olabilirdi. Ancak dış baskılara dayanabilecek bir ekonomik yapının olmadığı Türkiye'de bu süreç hem devletin hem de çalışanların aleyhine işlemiştir. Türkiye, özelleştirme

programına aldığı bir çok işletmeyi özelleştirmiş olduğundan, özelleştirme süreci, geçmişte yaşanmış bir oldu bitti olarak kalacaktır.

2. Türkiye'de Özelleştirme uygulamalarına dair hukuki düzenlemeler

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarına dair ilk hukuki düzenleme 1984 yılında yürürlüğe konulan, 2983 sayılı kanundur. Bu kanun ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve işletmelerin sahip olduğu tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanınmıştır. 2893 sayılı kanunla "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi" kurulmuş ve 1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı kanunla özelleştirme programının yürütülmesi için bu idare görevlendirilmiştir. Daha sonra bu idare kendi içinde "Kamu Ortaklığı İdaresi" ve "Toplu Konut İdaresi" olarak yeniden şekillenmiş ve "Kamu Ortaklığı İdaresi" özelleştirme programını sürdürmeye devam etmiştir. "6 Ocak 1992 tarihinde yürürlüğe giren 473 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile de, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, "Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu" olarak değiştirilmiştir.[112]" Yukarıda belirtilmiş yasaların haricinde özelleştirme programlarının alt yapısını oluşturmak ile ilgili çeşitli kanun ve kanun hükmünde kararnameler çıkarılmıştır. Çıkarılan yasalarla beklenen sonuçlara ulaşılmamış ve çeşitli hukuki aksaklıkların önüne geçilememiştir. 27 Kasım 1994 tarihli 4046 sayılı özelleştirme kanunu ile önceki yıllardaki sorunların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. 4046 sayılı kanunla "Özelleştirme

[112] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Yasal Çerçeve, <http://www.oib.gov.tr/baskanlik/yasal_cerceve.htm> (Erişim tarihi: 21/01/2007).

Yüksek Kurulu" ve "Özelleştirme Fonu" oluşturulmuş, "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" kurulmuştur. Özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş, iktisadi devlet teşekkülleri ile bunlara ait kurum ve payların yanı sıra, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da özelleştirilebilmesine imkân tanıyan düzenlemeler yapılmıştır."[113] 4046 sayılı kanunla, özelleştirme süreci sonunda işinden çıkarılan memur ve işçilerin, kamuda boş olan pozisyonlara getirilmesi gibi özelleştirmenin sosyal sonuçlarını da içeren çeşitli düzenlemelere gidilmiştir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, yukarıda bahsedildiği üzere 27 Kasım 1994 tarih ve 4046 sayılı Kanun'la Başbakanlığa bağlı olmak üzere kurulmuştur. İdarenin görevleri arasında, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun kararlarını uygulamak, Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından verilen görev ve yetkilerle ilgili konularda karar vermek ve gerekli işlemleri yürütmek, özelleştirme uygulamalarının gerektirdiği özelleştirme ile ilgili her türlü işlemi yürütmek, kanunî sınırlamalar saklı kalmak kaydıyla, kuruluşların malî, idarî ve hukukî yapıları ile ilgili olarak düzenlemeler yapmak, vb gibi önemli düzeyde karar verme ve uygulama vardır.

3. Özelleştirme Programı Amaçları ve Özelleştirme Felsefesi

Özelleştirme programının amaçları "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın" internet sayfasında açık bir şekilde belirtilmiştir. "Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin

[113] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Yasal Çerçeve <http://www.oib.gov.tr/baskanlik/yasal_cerceve.htm> (Erişim tarihi: 21/01/2007).

oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması, bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına kanalize edilmesi."[114]dir. Özelleştirmelerin sonunda devlet, işletmeci olarak ekonomik alandan tümüyle çekilecek ve sadece piyasaların kendi kendini işleyişinin garantörü olarak ekonomideki yerini alacaktır. Devlet, garantörlüğün yanı sıra sermaye piyasalarını geliştirmeli ve sermaye akışı önündeki engelleri kaldırmalıdır. Sermaye piyasalarını geliştirmek için özelleştirme uygulamalarına gidilmelidir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın tabiri ile "özelleştirme uygulamaları ile, bir yandan mali piyasalara ve dolayısıyla sermaye piyasalarına yönelmeyen yerli ve yabancı tasarrufları bu piyasalara yönlendirecek yeni kaynaklar yaratılması, diğer yandan da kamu kesiminin fonlar üzerindeki talebi nedeniyle sıkışan mali piyasa üzerindeki olumsuz baskının engellenmesi hedeflenmektedir."[115]

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın internet sayfasında açıklandığı üzere özelleştirmenin altında yatan felsefe "devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir."[116] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Felsefesi'nde devletin görevini adalet ve güvenlikle sınırlıyor. Devlete verilen bu görev Neo-Liberal devlet anlayışıdır.

---

[114] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Programının amaçları, <http://www.oib.gov.tr/baskanlik/ozellestirme_amac.htm> (Erişim tarihi: 21/01/2007).
[115] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Programının amaçları, <http://www.oib.gov.tr/baskanlik/ozellestirme_amac.htm > (Erişim tarihi: 21/01/2007).
[116] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirmenin Felfesi, <http://www.oib.gov.tr/baskanlik/felsefe.htm> (Erişim tarihi: 21/01/2007).

4. Özelleştirme Prosedürü

Kamu İktisadi Teşebbüslerin özelleştirme prosedürü, "Özelleştirme Yüksek Kurulu" tarafından kuruluşların doğrudan özelleştirme kapsam ve programına alınması ve kuruluşun özelleştirme yöntemi ve süresinin belirlenmesi ile başlar. Programa alınarak "Özelleştirme İdaresi Başkanlığına" devredilen şirketin ilgili bilgilerin derlenmesinden sonra devir işlemlerinin başlatılması, ana sözleşmenin hazırlanması ve onayı izler. Mali danışman ve denetim firması seçiminden sonra özelleştirme stratejisi uygulanmakta, ihale ve özelleştirme prosedürünün sonuçlandırılması ardından şirketlerin özelleştirme sonrası izlenmesi ile prosedür sona erer.

Doğrudan özelleştirme kapsamına alınmayıp hazırlık işlemine tabi tutulan işletmeler için farklı bir prosedür vardır. Bu prosedürde iki seçenek vardır. İlk seçenek işletmeyi özelleştirme kapsamı dışına çıkartmakta, ikinci seçenek ise hazırlık işleminden sonra işletmeyi özelleştirme programına almakta ve yukarıdaki prosedürü işleyip, işletmenin özelleştirilmesi ile sonuçlanmaktadır.

5. Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın kullandığı özelleştirme yöntemleri, başkanlığın internet sitesinde açıklanmıştır. Özelleştirme yöntemlerinin başında "kuruluşun satışı" gelmektedir. Satış yöntemi "Varlık Satışı" ve "Hisse Satışı" olarak iki türlü yapılmaktadır. "Varlık Satışı" özelleştirilecek olan kuruluşun mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının mülkiyetinin bedel karşılığında devredilmesidir. "Hisse Satışı"

ise “kuruluş hisselerinin yurtiçi ve yurtdışında blok satışı, halka arz, halka arzı içeren blok satış, çalışanlara satış, borsada normal veya özel emirle satış, menkul kıymetler yatırım ortaklıkları veya fonlarına satış yoluyla bedel karşılığı devri.[117]”ile gerçekleştirilir.

Bir başka özelleştirme yöntemi ise “kiralama” yönetimidir. Kiralama yöntemi ile kuruluşun mal ve hizmet üretiminin kullanım hakkı belli süre için verilmektedir. “Kuruluşların bütün olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile madenlerin, mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla bedel karşılığında, belli süre ile işletilmesi hakkının verilmesi”[118] karşılığı olan “İşletme hakkı devri” kullanılan bir diğer özelleştirme yöntemidir.

Özelleştirme Dairesi Başkanlığı’nın kullandığı diğer özelleştirme yöntemleri ise kuruluşların varlıklarına ilişkin intifa, irtifak vb. gibi hakların tesisi olan “Mülkiyetin gayri ayni haklar tesisi” ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların özel yapılarını ve durumlarını göz önüne alarak uygulamaya koyduğu “gelir ortaklığı modeli ve sair hukuki tasarruf” modelidir.

Bu uygulamaların dışında çeşitli kanunlarla özelleştirmelere gidilebilir. Bu uygulamaların başında “imtiyaz yöntemi” gelmektedir. Bu yöntemde “devlet, belirli bir mal ve hizmetin tamamen veya kısmen ve belirli bir coğrafi alanda üretim yetkisini bir

---

[117] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Yöntemleri <http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme_yontemleri.htm > (Erişim tarihi: 21/01/2007).

[118] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı , Özelleştirme Yöntemleri <http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme_yontemleri.htm> (Erişim tarihi: 21/01/2007).

özel firmaya vermektedir."[119] Bu yöntemdeki amaç ekonomide çeşitli alanların devlet tekelinden arındırılmasıdır. Bir diğer kanunla özelleştirme yöntemi ise "özel kesimin teşviki yöntemidir." Bu yöntemle "devlet, düzenleme ve vergileme gücünü kullanarak, özel firmaları kamusal mal ve hizmetleri üretmeleri için teşvik etmektedir."[120]

Yurtdışında bu uygulamaların dışında farklı modellerde mevcuttur. Bunlar sırası ile "Vesika/Kupon yoluyla satış yöntemi", "Gönüllü Örgütlenmeler yöntemi", "Mal ve hizmetlerin üretiminin terk edilmesi yöntemi" gibi yöntemlerdir.

6. Türkiye'deki Özelleştirme Uygulamaları

Devlet Planlama Teşkilatının yayınlamış olduğu "2006 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program" da verilen bilgiler eşiğinde; 1985 yılından günümüze kadar 244 kuruluş, 22 yarım kalmış tesis, 376 taşınmaz, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 97 tesis, 6 liman, şans oyunları/lisans hakkı devri, araç muayene istasyonları hizmeti/işletme hakkı devrinin özelleştirme kapsam ve programına alınmıştır. Bu süre zarfı içerisinde, 173 kuruluşun özelleştirilmesi, 14 adet şirketin tüzel kişiliğinin sona ermesi, 8 adet şirketin başka kamu kurum ve kuruluşlarına devri işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ekim 2006 itibarı ile özelleştirme kapsamında 3 kuruluş, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü 80 tesis yer almaktadır. Devam eden özelleştireme programında ise 12 kuruluş, 111 taşınmaz, 2 tesis, 6 liman, şans oyunları ve araç muayene istasyonları hizmeti vardır. Bu dönem içerisinde 23 kuruluş ise özelleştirme kapsamı ve programı içerisinden çıkarılmıştır.

---

[119] Nihat Falay , Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar, **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1994 s. 22.
[120] Nihat Falay, **a.g.e**, s. 26.

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarını hükümetler ve uluslararası finans kuruluşlarının beklentilerinin altında gelişmesinin altında yatan nedenlerin başında, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamı yatmaktadır. Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerin ardından iktidara tek başına gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ile önceki dönemlere göre siyasi istikrar sağlanmıştır. 2003 yılından itibaren yükselişe geçen özelleştirme gelirleri "2004 yılında, satış/devir işlemleri tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 1,3 milyar dolar iken 2005 yılında 12,5 milyar dolara, 2006 yılında ise Ekim ayı itibarıyla 8,2 milyar dolara ulaşmıştır. 1985–2006 (Ekim) döneminde gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı ise 25,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır."[121] Ancak kamu borçları 2003 yılında 202 milyar dolar, 2004 yılında 235 milyar dolar, 2005 yılında 247 milyar dolar, 2006 yılında ise 245 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Satışı gerçekleşen en karlı KİT'ler yüzünden bütçe, önemli gelir kaynaklarını yitirmektedir. Birkaç yıllık karları fiyatına satış yapılarak kısa dönem borçları ödeyebilme kapasitesine gelen hükümetler, uzun dönemdeki kaynak kayıpları göz ardı etmektedir. Yukarıda bahsedilen özelleştirme kapsamı ve programı içerisindeki kuruluş ve hizmetlerin satışı ardından kamu borçlarının kapanması beklenmemektedir. Bütçe açığının kapanmasını sağlayacağı düşünülen özelleştirmelerin en yoğun olduğu 2000'li yıllarda bütçe açıkları 2006 senesi dışında yükselişini sürdürmüştür. Bu yüzden "yapılacak transferler, Hazinenin borç ödemelerinde kullanılacak olup kamu borç stokunun azaltılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır"[122] tezi gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Ayrıca özelleştirmelerden sağlanan

[121] Devlet Planlama Teşkilatı, **2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı**, Ankara, 2006, s.61.
[122] Devlet Planlama Teşkilatı, **2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı**, Ankara, 2006, s.63.

gerçek gelir, özelleştirme süreci içinde alınan danışmanlık hizmetleri, reklâm ve diğer giderler çıkarıldığında ortaya çıkmaktadır. Özelleştirme giderleri çıkarıldığın ortaya çıkan rakam ile hesaplama yapmak daha gerçekçi olacaktır.

III.TÜPRAŞ VE ÖZELLEŞTİRME SÜRECİ

A. TÜPRAŞ

1. TÜPRAŞ, Ana Faaliyet Konusu ve Üretim

Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi (TÜPRAŞ), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) bağlı tüzel kişiliğe sahip anonim ortaklıktır. TÜPRAŞ; İzmit, Aliağa, Batman ve Kırıkkale rafinerilerinin bir çatı altında toplanmasıyla, 1983 yılında kurulmuştur.

TÜPRAŞ'ın ana faaliyet konusu, internet sitesi olan "www.tupras.com.tr" 'de belirtildiği üzere ; sahibi olduğu rafinerilerde ham petrol işleyerek ülkemizin ihtiyacı olan petrol ürünlerini sağlamaktır. Bu ihtiyacı ham petrol tedarik etmek, ham petrol rafine etmek, petrol ürünleri ihraç ve ithal etmek, petrol rafinerileri veya yeni üniteler kurmak, satın almak, devralmak ve işletmek, petro kimya sanayi alanında fabrikalar, tesisler kurmak, işletmek ve bu maddelerin yurtiçi ve yurtdışı ticaretini yapmak, her türlü enerji ve enerji ile ilgili sanayi alanında santraller, tesisler kurmak ve işletmek, her türlü petrol ürünleri, LPG ve doğalgaz'ın yurtiçi, yurtdışı, toptan ve perakende pazarlanması ve dağıtımını yaparak karşılamaktır.

TÜPRAŞ, yapmış olduğu üretimi, "Petrol Ürünleri" ve "Petro Kimya Ürünleri" olarak ikiye ayırmıştır. "Petrol Ürünleri" kategorisinde üretimi gerçekleştirilen bazı ürünler; "LPG", "Solvent", "Kurşunsuz Süper Benzin", "Süper Benzin", "Normal

Benzin Jet Yakıtı", "Motorin", "Kalorifer yakıtı", "Asfalt" ve "Fuel Oil"dir. TÜPRAŞ, 2006 yılı itibari ile 19.900.000 ton "Petrol Ürünü" üretmiştir.[123]

"Petro Kimya Ürünleri" olarak TÜPRAŞ'ta, "Stiren Bütadien Kauçuk", "Poli Bütadien Kauçuk","Karbon Siyahı","Bütadien 1,3" ve "Polistiren" üretimleri gerçekleştirilmektedir. 2006 yılı itibari ile "Petro kimya Ürünleri"'den 72.650.000 ton üretim yapılmıştır.[124]

TÜRPAŞ, 2006 yılında ithal ettiği 24.305.000 ton ham petrolün, 23.996.000 tonunu işlemiştir. Aynı sene, Türkiye'de çıkan 2.182.000 ton ham petrolünde, 2.197.000 tonu TÜPRAŞ'ta işlenmiştir. [125]

Tablo 1. TÜPRAŞ'ın ülkelere göre ham petrol alımı (2004 yılı) [126]

Ülkeler	**Miktar (ton)**	**Pay (%)**
İran	5.778.000	23,56
Libya	4.849.000	19,77
Rusya	4.718.000	19,24
S. Arabistan	3.457.000	14,10
Irak	1.205.000	4,91
Suriye	400.000	1,63
Cezayir	399.000	1,63
Diğer	1.462.000	5,96
Toplam İthalat	***22.267.000***	***90,80***
Yerli	2.257.000	9,20
TOPLAM	***24.524.000***	***100,0***

[123] Ürün Satışları, TÜPRAŞ, <http://www.tupras.com.tr/detailpage.tr.php?redirect=sales.tr.php&form=0&lRedirectPageID=217> (Erişim tarihi 17/06/2007).

[124] Ürün Şatışları, TÜPRAŞ, <http://www.tupras.com.tr/detailpage.tr.php?redirect=sales.tr.php&form=0&lRedirectPageID=217 >(Erişim tarihi 17/06/2007).

[125] Temin, İşleme ve Üretim, TÜPRAŞ, <http://www.tupras.com.tr/detailpage.tr.php?redirect=production.tr.php&lRedirectPageID=212> (Erişim tarihi 17/06/2007).

[126] Petrol-İş, **Ülkemizin en büyük sanayi kuruluşu TÜPRAŞ,** Petrol-İş Yayınları, 2005, İstanbul, s.19.

Tablo 2: TÜPRAŞ'ın gerçekleştirdiği ithalat [127]

Ürünler	**2002 (ton)**	**2003 (ton)**	**2004 (ton)**
Nafta	392,300	429,000	1.429,500
Platformate	202,400	-	-
Kurşunsuz benzin	891,000	1.017,500	1.000,900
İzomerat	23,500	58,100	102,400
Gazyağı	10,200	-	-
Motorin	486,300	744,500	301,700
Fuel Oil	230,400	419,100	1.007,800
HVGO	477,400	211,500	390,300
Toplam	***2.713,500***	***2.879,800***	***3.232,600***

Tablo 3: TÜPRAŞ'ın petrol ürünleri ihracatı [128]

Ürünler	**2002 (ton)**	**2003 (ton)**	**2004 (ton)**
LPG	1.948,000	1.388,800	893,700
Motorin	26,300	27,200	58,700
Fuel Oil	440,100	177,300	4,500
Madeni Yağ	8,800	29,000	13,600
Toplam	***2.423,200***	***1.622,300***	***970,500***

Tablo 4. Petrol Ürünleri Üretimi, Satışları ve Pazar Payı [129]

(milyon ton)	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**
Üretim	21,6	22,2	22,8	23,4
Satışlar	24,0	23,7	23,8	23,9
İhracat	2,7	2,9	3,2	5,0
Yurtiçi Satışlar	21,2	20,7	20,4	18,8
Türkiye Tüketimi	28,5	28,9	29,6	32,3
Pazar Payı	% 74,4	% 71,6	% 68,9	% 58,2

TÜPRAŞ, hisselerinin çoğunluğunun, kamuya ait olduğu 2004 yılında, İstanbul Sanayi Odası'nın yapmış olduğu "Türkiye'nin en büyük 500 şirketi raporu"'nda, 10.446.591.755 lirayı aşan üretimden satışlarıyla, Türkiye'nin en büyük sanayi

[127] Petrol-İş, a.g.e. 2005, s.28.
[128] Petrol-İş, a.g.e. 2005, s.28.
[129] Petrol-İş, a.g.e. 2005, s.29.

kuruluşudur. "2004 yılında; 16,1 milyar dolar ciro, 491 milyon dolar net dönem kârı gerçekleştirerek ülke ekonomisine 8,2 milyar dolar katkı sağlamıştır."[130] TÜPRAŞ ayrıca, kamu yönetiminde olduğu 2003, 2002 ve 2001 yıllarında da İstanbul Sanayi Odası'nın açıklamış olduğu "Türkiye'nin en büyük 500 şirketi raporunda" ilk sırada yer almıştır. Özelleştirildiği 2005 senesinde de TÜPRAŞ, 14,2 Milyon YTL'lik üretim satışı ile listede birinciliğini sürdürmüştür. Yıllık 27.6 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahip TÜPRAŞ " Ortadoğu ve Orta Avrupa'nın en büyük, Avrupa'nın 7. büyük rafineri şirketidir. TÜPRAŞ aynı zamanda dünyanın en büyük 500 şirketi sıralaması içinde de 480. olarak yer almaktadır." [131]

Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ, kurulduğu seneden itibaren sahip olduğu rafineri ve işletmeler ile büyük istihdam yaratmıştır. Ancak 2001 yılından itibaren çalışan sayısı her yıl giderek azalmış "2004 yılında 820 kişi kapsam dışı, 3741 kişi kapsam içi olmak üzere toplam 4561 kişiye düşmüştür. 2001-2004 yılları arasında istihdamda yaşanan daralma %8,7'ye ulaşmıştır."[132] "2005 yılındaki özelleştirmeden sonra Koç Shell konsorsiyumu, önce emekliliği dolmayan 143 işçiyi daha sonra da 26 Temmuz 2006 tarihinde 828 işçiyi işten çıkarmıştır."[133]

[130] Petrol-İş, a.g.e. 2005, s.6.
[131] Petrol-İş, **TÜRPAŞ Gerçeği**, İstanbul, Petrol-İş Yayınları, 2004, s.2.
[132] Petrol-İş, **Ülkemizin En Büyük Sanayi Kuruluşu TÜPRAŞ**, İstanbul, Petrol-İş Yayınları,2005 ,s.30.
[133] **Petrol-İş Sendikası yayın organı**, İstanbul, Ağustos Eylül 2006, s.3.

2. TÜPRAŞ Rafineleri ve İşletmeleri

a. Batman Rafinerisi

TÜPRAŞ yukarıda da belirtildiği gibi Batman, Aliağa, İzmit ve Kırıkkale rafinelerini işletmektedir. Batman rafinerisi, Türkiye'de kurulan ilk rafineridir. 1940 yılında Batman, Raman'da petrolün bulunması ile bölgede rafineri kurulması gündeme gelmiştir. "1953 yılında yapımına başlanan Batman Rafinerisi, 1955'te deneme üremine geçti ve bir yıl sonra da tam kapasiteyle çalışmaya başladı. 1962, 1966 ve 1972'de yeni birimlerin eklenmesiyle kapasitesi genişletildi." [134] 1972 yılındaki yeni ünitelerin üretime başlaması ile rafinerinin yıllık kapasitesi 1.1 milyon tona çıkmıştır.

Tablo 5: 2005 yılı Batman Rafinerisi [135]

Ürün	**Üretim Yüzdesi**
LPG	0,5
Gazyağı	0,04
Motorin	14,7
Asfalt + Fuel Oil	69,4
Benzin + Nafta	8,3

2005 yılı Batman Rafinerisi toplam üretim: 825.000 ton

2005 yılı Batman Rafinerisi işlenen ham petrol: 888.000 ton

b. Kırıkkale Rafinerisi

Kırıkkale Rafinerisi, 1986 yılında özellikle İç Anadolu Bölgesinin petrol ürünlerine olan ihtiyacını karşılaması için kurulmuştur. Orta Anadolu Rafinerisi olarak

[134] **AnaBritanica** Cilt 3 s.446.
[135] TÜPRAŞ, <http://www.tupras.com.tr/rafham.asp?RID=4> (Erişim tarihi: 02/12/2006).

adlandırılan Kırıkkale rafinerisi, Türk ve Romen şirketleri tarafından işletmeye açılmıştır.

Tablo 6: 2005 yılı Kırıkkale Rafinerisi [136]

Ürün	**Üretim Yüzdesi**
LPG	3,0
Jet Yakıtı + Gazyağı	5,3
Motorin	34,6
Asfalt + Fuel Oil	35,4
Benzin + Nafta	13,6

2005 yılı Kırıkkale Rafinerisi toplam üretim: 3.327.000 ton

2005 yılı Kırıkkale Rafinerisi işlenen ham petrol: 3.581.000 ton

c. Aliağa Rafinerisi

Aliağa Rafinerisi, İzmir Rafinerisi olarak ta adlandırılmaktadır. "Rafinerinin kurulmasına 1965'te karar verildi. 1969'da SSCB'nin teknik ve mali işbirliğiyle yapımına başlandı. Tesisin yakıt bölümü 1972'de, makine yağı tesisleri ise 1974'te üretime geçti."[137] Aliağa Rafinerisi, Türkiye'nin tek makine yağı üreten tesisidir. 1987 yılında gerçekleştirilen üretim arttırma çalışması ile yıllık üretim üç milyon tondan, on milyon tona yükselmiştir.

[136] TÜRPAŞ, <http://www.tupras.com.tr/rafham.asp?RID=3> (Erişim tarihi: 02/12/2006).
[137] **AnaBritanica** Cilt 1 s.393.

Tablo 7: 2005 yılı Aliağa Rafinerisi [138]

Ürün	Üretim Yüzdesi
LPG	3,4
Jet Yakıtı + Gazyağı	8,4
Motorin	30,2
Asfalt + Fuel Oil	27,1
Benzin + Nafta	19,6
Madeni Yağlar	3,2

2005 yılı Aliağa Rafinerisi toplam üretim: 10.099.000 ton

2005 yılı Aliağa Rafinerisi işlenen ham petrol: 10.739.000 ton

d. İzmit Rafinerisi

11 Ocak 1960 tarihinde kurulan İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş.nin (İPRAŞ) İzmit Körfezi'nin Tütünçiftlik bölgesinde yaptırdığı rafinerinin, 1961 yılında 1.0 milyon ton/yıl olan hampetrol işleme kapasitesi zaman içinde yükseltilerek 1982 yılında 11.5 milyon ton/yıl olmuştur. [139] Bu miktar ile İzmit Rafinerisi, Akdeniz bölgesinin kapasite bakımından en büyük rafinerileri arasına girmiştir.

Tablo 8: 2005 yılı İzmit Rafinerisi [140]

Ürün	Üretim Yüzdesi
LPG	2,8
Jet Yakıtı + Gazyağı	22,1
Motorin	9,0
Asfalt + Fuel Oil	28,7
Benzin + Nafta	31,9

2005 yılı İzmit Rafinerisi toplam üretim: 9.828.000 ton

2005 yılı İzmit Rafinerisi işlenen ham petrol: 10.286.000 ton

[138] TÜPRAŞ, <http://www.tupras.com.tr/rafham.asp?RID=2 >(Erişim tarihi: 02/12/2006).
[139] TÜPRAŞ, <http://www.tupras.com.tr/izmit.htm> (Erişim tarihi: 02/12/2006).
[140] TÜPRAŞ, <http://www.tupras.com.tr/rafham.asp?RID=1> (Erişim tarihi: 02/12/2006).

e. Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü

Özelleştirme Yüksek Kurulu kararınca 1 Kasım 2001 tarihinde Petkim Yarımca Petrokimya Kompleksi, TÜPRAŞ'a devredilmiştir. Devirden sonra Köfrez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü adını alan tesiste, "yardımcı işletmeler, SBR (kauçuk ünitesi), CBR (kauçuk ünitesi), KS (karbon siyahı), PS (polistiren) ünitelerinde üretim faaliyetlerine devam edilmektedi." [141]

f. Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş.

16.03.1974 tarihinde kurulmuş olan şirket 22.10.2002 tarihinde Özelleştirme Yüksek kurulu kararıyla TÜPRAŞ'ın bağlı ortaklığı olmuştur. Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş. sahip olduğu veya kiraladığı tankerlerle ham petrol ve ürün taşıma faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

B. TÜPRAŞ ÖZELLEŞTİRME SÜRECİ

1. Özelleştirme Süreci

TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci 1990 yılında, şirketin hisselerinin Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'nın 13.07.1990 tarih ve Özelleştirme 90/3 sayılı kararı ile Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredilmesi ile başlamıştır. "Şirketle ilgili olarak ilk

[141] Petrol-İş. **Ülkemizin En Büyük Sanayi Kuruluşu TÜPRAŞ**. Petrol-İş Yayınları, İstanbul 2005, s.21.

özelleştirme uygulaması 1991 yılında sermayesinin %1,64 oranındaki kısmının halka arzı suretiyle gerçekleştirilmiş, daha sonra 1992–1994 yıllarında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda küçük oranlarda yapılan satışlar dışında, 2000 yılına kadar herhangi bir özelleştirme uygulaması yapılmamıştır." [142]

TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesinde ikinci adım, 2000 yılında TÜPRAŞ'ın %31,3'ünün hem yurtiçi hem de yurtdışı piyasalarda halka arzı olmuştur. Bu satıştan, 1 milyar 235 milyon Amerikan Doları kazanç elde edilmiştir.

2003 yılında, iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi, yılın 2. çeyreğinde TÜPRAŞ'ın özelleştirme ihale sürecinin başlayacağını açıklamıştır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 7 Haziran 2003 günü gazetelere ilan vererek ihale sürecini başlatmıştır. İhalede "TÜPRAŞ'ın, yüzde 65.76'sına tekabül eden, her biri 1000 lira nominal değerli, 164 milyar 683 milyon 490 bin 220 adet A grubu idare hissesi, blok satış yöntemi ile özelleştirileceği belirtilmiştir." [143] İhaleye çıkıldıktan sonra Petrol-İş Sendikası, Haziran 2003'te İdare Mahkemesine başvurarak, TÜPRAŞ'ın mevcut yüzde 65.76 oranındaki kamu hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesine ilişkin ihalenin yürütülmesinin durdurulması talebinde bulunmuştur.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın açmış olduğu ihalede, son teklif verme tarihini 18 Eylül 2003 olarak belirlemiştir. "Ancak Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, gelen tekliflerin fazlalığı nedeniyle, son teklif verme tarihini 2 Ekim 2003 tarihine kadar uzatmıştır."[144] 24 Eylül 2003 günü "alıcı firmaların Petrol Piyasası Kanun Taslağının

[142] Yüksek Denetleme Kurulu,< http://www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000/IG.htm> (Erişim tarihi: 09/01/2007).
[143] Hürriyet, 8 Haziran 2003.
[144] Hürriyet, 5 Eylül 2003.

yasalaşmasının ardından ihalenin yapılması isteği üzerine, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı son teklif verme tarihini ikinci defa uzatarak 24 Ekim 2003" [145] olarak belirlemiştir. 24 Ekim günü, teklifler Özelleştirme İdaresi Başkanlığına sunulmuş ancak Özelleştirme İdaresi Başkanlığı teklif veren firmaların isimlerini, ikinci teklif alma sürecinden sonra açıklamaya karar vermiştir. İkinci tekliflerin alınması için Petrol Piyasası Kanun Taslağının yasalaşması beklenmiştir.

"Petrol Piyasası Kanun Taslağı, TÜPRAŞ'ın dağıtım şirketi kurma ya da satın alma hakkını vermektedir."[146] Bu kanunun çıkması ile TÜPRAŞ'ı satın alacak olan potansiyel alıcıların istekleri yerine getirilmiş olacaktı. Yüzde 65.76'lık oranda hisse satışı ihalesinin Aralık 2003'te yapılması öngörülmüştür. Fakat hem Petrol Piyasası Kanun Taslağının beklenmesi hem de teklif yapan şirketlerden birinin TÜPRAŞ'ın sahip olduğu rafineleri ve tesisleri incelemek istemesi nedeni ile ihale, 13 Ocak 2004 tarihine ertelenmiştir. "2 Ocak 2004 tarihinde Petrol-İş Sendikası'nın Ankara 12. İdare Mahkemesinde açmış olduğu yürütmeyi durdurma istemli dava, mahkeme tarafından reddedilmiştir."[147] Mahkeme karara gerekçe olarak, idare mahkemelerinin idari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe göstererek yürütmenin durdurulmasına karar verebileceğinin hükme bağlandığını ve dosyanın incelenmesinden olayda yukarıda açıklanan kanun hükmünde öngörülen şartların gerçekleşmediği anlaşıldığından, yürütmenin durdurulması isteminin reddine oybirliği ile karar verildiğini belirtilmiştir.

---

[145] Hürriyet, 25 Eylül 2003.
[146] Hürriyet, 25 Eylül 2003.
[147] Sabah, 2 Ocak 2004.

Bu mahkeme kararından sonra 13 Ocak 2004 tarihinde yapılacak olan ihaleye, "Anadolu Ortak Girişim Grubu" ve "Efremov Kautschuk GMBH" olmak üzere iki teklif alınmıştır. Anadolu Ortak Girişim Grubu'nun liderliğini Çukurova Grubu iştiraklerinden Anadolu Uluslararası Taşımacılık yapmaktadır. TÜPRAŞ'a teklif veren ikinci şirket olan Efremov Kautschuk GMBH ise Tataristan'ın ulusal petrol şirketi Tatneft'in ihale için yetkili kıldığı firmadır. Tatneft, Rusya'nın altıncı büyük petrol üreticisi konusunda bulunmaktadır. İhale günü "Zorlu Grubu A.Ş., Efremov Kautschuk GMBH ile TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi ile ilgili olarak yüzde 50-50 oranında ortak bir şirket kurarak ihaleye birlikte girme kararı aldıklarını açıkladılar." [148] 13 Ocak 2004 tarihinde teklif sahiplerinin katılımı ile pazarlık görüşmeleri yapılmıştır. Anadolu Ortak Girişim Grubunun teklifi 1.216.000.056 dolar, Efremov Kautschuk GMBH'nin teklifi ise 1.302.000.000 dolar olduğunun tespit edilmiş ve yapılan değerlendirme sonucunda, "TÜPRAŞ'ın %65,76 kamu payının, 1.302 milyon dolar bedelle Efremov Kautschuk GMBH'ye ihale şartnamesi çerçevesinde satılmasına karar verilmiştir."[149] İhalenin gerçekleşmesinin ardından Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Tüpraş'ın yüzde 65.76 oranındaki hissesinin satışına ilişkin ihale sonucunu, rekabet açısından izin almak üzere Rekabet Kurumu'na bildirmiştir. Rekabet Kurumundan izin alınması ile Özelleştirme Yüksek Kurulu, 9 Şubat 2004 günü itibarı ile satışın gerçekleşmesini onaylamıştır ve karar 11 Şubat 2004 günü Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

17 Şubat 2004 tarihinde Petrol İş Sendikası, TÜPRAŞ'ın satılmasına dair Özelleştirme Yüksek Kurulu kararının iptali istemiyle, Ankara 10. İdare Mahkemesi'nde

[148] Hürriyet, 14 Ocak 2004.
[149] Sabah, 14 Ocak 2004.

dava açmıştır. Dava dilekçesinde "TÜPRAŞ'ın kamu hazinesine yük olmak bir yana yatırımlarını bile kendi öz kaynakları ile gerçekleştirdiğine işaret edilerek, devletin toplam vergi/fon gelirlerinin yaklaşık olarak yüzde 20'sine yakın bir kısmını tek başına karşılayan bir şirket olarak TÜPRAŞ'ın kamu giderine yol açmadığı sabit olduğundan, yasa ile belirlenen kamu giderini azaltmak amacı olayımızda söz konusu olmadığı ve TÜPRAŞ'ın ekonomik karlılık gerekçesiyle de satılamayacağı kaydedilmiştir." [150] Bu davaya rağmen 10 Mart 2004 günü TÜPRAŞ'ın devrinin 18 Nisan günü yapılacağı açıklanmıştır ancak sözleşme, görüşmelerinin tamamlanamaması nedeniyle süre 28 Mayıs 2004 tarihine uzatıldığı açıklanmıştır.

25 Mayıs 2004 günü, Ankara 10. İdare Mahkemesi, Petrol İş Sendikası'nın açmış olduğu davada satışın yürütmesinin durdurulmasını karara bağlamıştır. Ancak bu kararın alınmasında "Rekabet Kurumu'nun satışa onay verdiği karar değil, kararın karşı oy gerekçelerini haklı bulunmuştur. Kararda karşı oy veren iki üyenin ihaledeki eksikler nedeniyle ilerde hukuki bakımdan savunma yapılamayacak durum içine düşülebileceği uyarısının, yürütmeyi durdurma gerekçesi olarak gösterilmiştir." [151] Bu kararın ardından Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Ankara 10. Bölge İdare Mahkemesine giderek karara itiraz etmiştir. 31 Mayıs 2004 günü Ankara 10. Bölge İdare Mahkemesi, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın itirazını kabul ederek, Tüpraş'ın devri için aldığı yürütmeyi durdurma kararını kaldırdı. 3 Haziran 2004 günü "Petrol İş Sendikasınca, Ankara 10'uncu İdare Mahkemesinde ihale komisyonunun kararının iptali istemi ile açılan dava,

[150] Petrol-İş. **Tüpraş Gerçeği**, İstanbul, Petrol-İş Yayınları, 2004, s.16.
[151] Petrol-İş. a.g.e. 2004, s. 113.

esastan görüşülerek, ihalenin iptaline karar verilmiştir." [152] Mahkeme'nin iptal kararıyla birlikte TÜPRAŞ'ta satış sözleşmesinin imzalanması olanağı hukuki olarak kalmamıştır. Mahkemenin iptal kararına karşı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Danıştay'da dava açmıştır. Danıştay'da açılan dava 22 Haziran 2004 tarihinde sonuçlanmış ve Danıştay, Ankara 10. İdare Mahkemesi'nin TÜPRAŞ'ın satışına ilişkin ret kararını uygun bulmuştur. Bu karar ile birlikte TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi iptal edilmiş oldu. Mahkeme karara gerekçe olarak; TÜPRAŞ'ın satışına ilişkin ihale komisyonu kararının, hukuka ve kamu yararına aykırı olduğunu, ihale işlemlerindeki açıklık ilkesinden yoksun olduğunu ve TÜPRAŞ'ın satışında gerekli rekabet ortamı sağlanmamasını göstermiştir.

24 Haziran 2004 tarihinde yine "Petrol-İş Sendikası tarafından TÜPRAŞ'ın satışına onay veren Rekabet Kurulu kararının yürütülmesinin durdurulması için Danıştay 10. Dairesinde açılmış olan dava sonuçlanmış ve yürütmenin durdurulmasına karar verilmiştir. Kararın gerekçesinde dava konusu işlemin dayanağı olan satış işleminin şu anda hukuken bulunmadığına belirtilmiştir." [153] "29 Haziran 2004 günü Ankara 10. İdare Mahkemesi, TÜPRAŞ'ın Özelleştirme Yüksek Kuruluşu tarafından Tatneft-Zorlu ortaklığına satışına dair kararının da yürütmesini durdurdu."[154] Bu kararın ardından TÜRPAŞ'ın ihalesinde gerçekleştirilen tüm süreçler yargı tarafından iptal edilmiş oldu. Aralık 2004'te Özelleştirme İdaresi Başkanlığı TÜPRAŞ'ın yeniden ihale edilmesi için çalışmalara başlayacağını belirtmiştir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 3 Mart 2005 günü, TÜPRAŞ hisselerinin yüzde 14.76'sına denk gelen toplam 36 milyon 969 bin 698 YTL nominal bedelli A Grubu

[152] Hürriyet, 3 Haziran 2004.
[153] Hürriyet, 24 Haziran 2004.
[154] Sabah, 29 Haziran 2004.

hamiline yazılı hisse senetlerinin Borsa Toptan Satışlar Pazarı'nda satmak istemiştir. Fakat, Petrol İş Sendikası'nın aynı gün satışın durdurulması ve iptali için Ankara Nöbetçi İdare Mahkamesi'ne başvurması ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın satışı onaylamaması nedeniyle bu satış, bir gün sonra, 4 Mart 2005 günü gerçekleştirilmiştir. Petrol-İş Sendikası, TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi ile ilgili her adımda yargıya gideceğini belirtmiş ve "Hükümet ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı yetkililerinin TÜPRAŞ'ın hisselerinin satışı propagandası yaparlarken, bunun bir özelleştirme olmadığını, sermayeyi tabana yayılması olduğunu belirtmektedirler. Oysa TÜPRAŞ zaten halkın, yani kamunun malıdır. Sonradan birkaç kişide toplanacak hisselerin birkaç bin kişiye satılması … özelleştirme sürecinin bir parçası" [155] olduğunu açıklamıştır.

Ertelenen satış bir gün sonra 4 Mart 2005 tarihinde gerçekleşti. Bu satışın ardından Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın sahip olduğu TÜPRAŞ hisse senetlerinin oranı yüzde 65.76'dan, yüzde 51'e düşmüş oldu. Bu satışın ardından Petrol İş Sendikası tarafından satışın iptali için Ankara 12. İdari Mahkemesinde yürütmenin durdurulması istemiyle dava açılmıştır. 23 Mayıs 2006 tarihinde mahkeme kararını açıklamış ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın TÜPRAŞ'ın yüzde 14.76'lık hissesinin İMKB Toptan Satışlar Pazarı'nda satışa ilişkin kararını iptal etmiştir. Mahkeme, karara gerekçe olarak "TÜPRAŞ'ın yüzde 14.76 oranındaki kamu payının satışa sunulması sırasında gerekli aleniyet ve rekabet ortamının oluşturulmadığına işaret etti. Ayrıca mahkeme, hisse satış

[155] Petrol-İş, **Özelleştirme sürecinde POAŞ ve TÜPRAŞ dosyaları**. İstanbul, Petrol-İş Yayınları, Mart 2000, s.34.

fiyatının kamu yararına uygun olarak belirlenmediği sonucuna ulaşıldığını, bu nedenle dava konusu işlemde hukuka uygun bulunmadığını" [156] göstermiştir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2004 yılında gerçekleştiremediği blok satış ile TÜPRAŞ'ın özelleştirme ihalesinin tekrardan 2005 yılının Nisan ayında yapacağını bildirmiştir. Blok satışta Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın elinde kalan yüzde 51'lik oranındaki hissenin tamamının satılması kararlaştırılmıştır. İhalede ön yeterlilik için son teklif verme tarihi 13 Haziran 2005 olarak ilan edilmiştir fakat bu süre 2 Haziran 2005 günü, 9 gün ileri alınarak 22 Haziran 2005'e uzatılmıştır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarihi ileri çekmenin sebebini bazı şirketlerin konsorsiyum oluşturma çabalarının devam ettiği ve şirketler tarafından gelen talep nedeni olduğunu belirtmiştir.

24 Haziran 2005 tarihinde Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, TÜPRAŞ'ın yüzde 51'lik oranında özelleştirme ihalesi için ön yeterlilik verdiği 13 şirketi açıklamıştır. Bu şirketler TÜPRAŞ Aqusition Cons. Ortak Girişim Grubu, OYAK, OMW Aktiengesellschaft , The Shell Company Of Turkey Ltd., Zorlu Holding, Petrol Ofisi, ENI Refining and Market Division, Repsol YPF S.A, PKN ORLEN SA, Indian Oil Corp. LTD. , Anadolu Taşıma Ortak Girişim Grubu, MOL ve Enerji Ortak Girişim Grubu. İlerleyen tarihlerde The Shell Company Of Turkey Ltd ve Shell Overseas Investment B.V, Koç Holding kuruluşları olan Aygaz ve Opet ile birlikte bir konsorsiyum oluşturma kararı almışlardır. İhaleye katılan Zorlu Holding ve PKN ORLEN SA, yüzde 50 yüzde 50 oranında ortak bir şirket kuraraktan konsorsiyum kurmuşlardır. TÜPRAŞ Aqusition Cons. Ortak Girişim Grubu ise Petrol Ofisi ile

[156] Hürriyet, 23 Mayıs 2006.

ortaklık yapmaya karar vermişlerdir. İhaleye katılan bir diğer şirket olan Indian Oil ise Çalık Grubu ile ortaklık kurmuştur.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı blok satışın 12 Eylül 2005 tarihinde yapılacağını ilan etmiştir. İhaleye TÜPRAŞ Aqusition Cons. Ortak Girişim Grubu-Petrol Ofisi Ortak Girişim Grubu, PKN ORLEN SA (Polonya)-Zorlu Holding, Koç Holding-Aygaz-Opet-The Shell Company of Turkey Ltd-Shell Oversesas Investment B.V Ortak Girişim Grubu, Indian Oil Corp. (Hindistan)-Çalık Enerji Ortak Girişim Grubu, OYAK, OMV Aktiengesellschaft (Avusturya), ENI Refining and Market Division (İtalya), Anadolu Taşıma Ortak Girişim Grubu, MOL (Macaristan) şirketleri katılmıştır. İhale elemesiz birinci turla başladı. İlk turda en yüksek teklif 2 milyar 780 milyon dolar oldu. İkinci turda elemeler başlamıştır. İkinci turda en düşük teklifi veren Zorlu-PKN (Polonya) Ortak Girişim Grubu elendi. En yüksek teklif 3.025 milyar dolara çıktı. Üçüncü turda ENI, dördüncü turda ise MOL firmaları elenmiştir. İhalenin devamında sırası ile OMV, Anadolu Ortak Girişim Grubu, Petrol Ofisi TÜPRAŞ Aqusition Cons. Ortak Girişim Grubu, ve OYAK firmaları ihaleden çekilmişlerdir. "İhalenin 11. turunda Indian Oil - Çalık Grubu Ortak Girişim Grubu ihaleden çekilmiş ve ihaleyi 4 Milyar 140 Milyon Dolar teklif veren Koç Holding-Aygaz-Opet-The Shell Company of Turkey Ltd-Shell Oversesas Investment B.V Ortak Girişim Grubu kazanmıştır".[157]

İhalenin ardından 14 Eylül 2005 tarihinde Petrol İş Sendikası, ihalenin iptali istemiyle Danıştay'da dava açmıştır. 9 Kasım 2005 günü Özelleştirme Yüksek Kurulu, TÜPRAŞ'a ait yüzde 51 oranındaki Özelleştirme İdaresi Başkanlığı hissesinin blok satışı amacıyla düzenlenen ihaleyi onaylamıştır. 30 Kasım günü blok satış ihalesini

[157] Hürriyet, 13 Eylül 2005.

kazanan Koç Holding ile Shell şirketinin kuracağı yeni şirkette hisselerin oranlarında değişikliğe gidilmiştir. Daha önce "yüzde 9.9 olarak açıklanan toplam Shell Overseas Investment'ın hisselerinin oranı yüzde 1.9'ye düşürülmüştür. Koç Holding'in yüzde 80 olan oranı yüzde 75'e düşürülmüş, Aygaz'ın yüzde 7 olan payı ise yüzde 20'ye yükseltilmiştir. Opet Petrolcülüğün yüzde 3, Shell Company of Turkey Ltd'nin yüzde 0.1 lik hisse oranları ise değişmemiştir." [158]

Danıştay 13. Dairesi, 16 Aralık 2005 tarihinde Petrol İş Sendikasının, ihale şartnamesi, ihale komisyonu kararı ve Özelleştirme Yüksek Kurulu kararının iptaline ilişkin açılan üç davada, yürütmeyi durdurma istemlerini oybirliği ile reddetmiştir. Bu kararın ardından 26 Ocak 2006 tarihinde Koç-Shell Ortak Girişim Grubu, TÜPRAŞ hisselerinin yüzde 51 için vermeye tahattüt ettiği 4 milyar 140 milyon doları Özelleştirme İdaresi Başkanlığının hesabına yatırmış ve TÜPRAŞ'ın yüzde 51'lik hissesinin devri gerçekleşmiş oldu.

Petrol İş Sendikası Danıştay 13. Dairesinde açtığı dava, mahkeme tarafından yürütmeyi durdurma açısından reddedilince, bu kez Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na temyize gitmiştir. 3 Şubat 2006 "Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, Tüpraş'ın yüzde 51'lik hissesinin Koç-Shell Ortak Girişim Grubu'na 4 milyar 140 milyon dolara satışını durdurdu."[159] Kurul, Tüpraş'ın yüzde 51'lik hissesinin blok satışına ilişkin ihale şartnamesi ve ihale komisyonu kararının yürütmesini durdurdu. Ancak Kurul, "Tüpraş'ın yüzde 51 oranındaki kamu hissesinin blok satış yoluyla özelleştirilebileceğine" karar verdi. Bu kararın ardından Danıştay 13. Dairesi ihale

[158] Milliyet, 1 Aralık 2005.
[159] Hürriyet, 4 Şubat 2006.

şartnamesi, ihale komisyonun kararı ve blok satışın kararını esastan görüşmek üzere 25 Nisan 2006 tarihinde toplanmasına kararı alınmıştır. Danıştay savcısı Celalettin Özkan toplantıda yasal dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle dört davanın da reddini istedi. 9 Mayıs 2006'da toplanan Danıştay 13. Dairesi, TÜPRAŞ'ın yüzde 51'lik hissesinin 4 milyar 140 milyon dolar bedelle Koç-Shell ortak girişim grubuna blok satışına karşı Petrol-İş Sendikası tarafından açılan dört davayı da esastan reddetmiştir. Bu karara gerekçe olarak "TÜPRAŞ'ın üretim ve yatırımlarının piyasa ekonomisi çerçevesinde gerçekleşeceği tabii olduğundan şartnamede üretimin ne şekilde sürdürüleceği ve gereken yatırımların yapılması konusunda hüküm konulmaması, özelleştirmeyi hukuken sakatlayıcı bir unsur teşkil etmemesi ve Kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesini kanuna bırakan Anayasa kuralı uyarınca 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu'nda yer alan ilkelere uygun biçimde ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma sağlamak amacına uygun biçimde devletin sahip olacağı imtiyaz haklarını da belirleyerek tesis edilen ÖYK kararında hukuka aykırılık bulunmaması ve ihale şartnamesi kamuoyuna açıklanmış olasından dolayı ihale ilanında ilgili mevzuat hükümlerine herhangi bir aykırılık bulunmaması" [160]olarak belirtilmiştir. Bu kararın ardından TÜRPAŞ'ın yüzde 51'lik blok satışı süreci sona ermiştir.

23 Mayıs 2006 tarihinde Ankara 12. İdare Mahkemesi, TÜPRAŞ'ın İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 4 Mart 2005 tarihinde gerçekleşen "%14.76'lük hisse senedi satışının kamuoyuna duyurulmadan, alaniyet ve rekabetin sağlanması esasına

[160] Hürriyet, 10 Mayıs 2006.

uygun davranılmadığı" [161]nedeniyle iptal etmiştir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, temyiz isteminde bulunmuş fakat Danıştay, 12 Ocak 2007 tarihinde bu istemi reddetmiş ve satışın iptalini onaylamıştır. Petrol-İş Sendikası satışın gerçekleşmesi aşamasından itibaren Özelleştirme İdaresi Başkanı Metin Kilci ve Başkan Yardımcısı Osman Demirci ve Sermaye Piyasaları Daire Başkanı Mehmet Şükrü Doğan hakkında görevlerini kötüye kullandıklarını iddia ederek dava açmıştır. 1 Mayıs 2007 tarihinde "Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, Özelleştirme İdaresi Başkanı Metin Kilci Petrol-İş Sendikası ve Cumhuriyet Başsavcılığının yargılama gerektiği kararı üzerine, Kilci'nin TÜPRAŞ hisselerinin İsrail kökenli iş adamı Sami Ofer'e satışında görevi kötüye kullandığı suçlamasıyla yargılanmasına karar verdi." [162]

2. Özelleştirme Sürecinde Gerçekleştirilen İşçi Eylemleri

Türkiye Petrol Rafineleri Anonim Şirketi (TÜRPAŞ)'ın özelleştirme süreci yukarıdaki açıklandığı gibi 1990 yılında başlamıştır. 1991 yılında, sermayesinin %1,64, 2000 yılında ise sermayesinin %31,3'ü halka arz edilmiştir. 2003 senesinde, şirketin kamuda kalan % 65.76 oranındaki hissesinin blok satışı, Danıştay'ın kararıyla iptal edilmiştir. Bu iptal kararının ardından, 2005 Mart ayında, TÜPRAŞ'ın %14.76 oranındaki hissesi halka arz edilmiştir. Tüm bu satışların sonucunda, 2005 Eylül ayında, şirketin kamuda kalan %51'lik hissenin blok satışı gerçekleştirilmiş ve TÜPRAŞ'ta kamu hissesi kalmamıştır.

[161] Cumhuriyet, 24 Mayıs 2006.
[162] Hürriyet, 2 Mayıs 2006.

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de, özelleştirmeler karşısında en aktif sivil toplum örgütleri, işçi sendikaları olmuştur. Yukarıdaki paragrafta özetlenmiş olan TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde, TÜPRAŞ'taki işçilerin bağlı olduğu Petrol-İş Sendikası, özelleştirme karşıtı işçi eylemlerinin düzenleyicisi olmuştur. Sendika başta; Aliağa, İzmit, Batman ve Kırıkkale'deki rafineleri olmak üzere ve büyük şehirlerde, özelleştirme karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Gerçekleştirilen özelleştirme karşıtı eylemler, Türk basınında farklı bakış açıları ve farklı boyutlarda yer bulmuştur. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, Türk basınında Türkiye Petrolleri ve Rafineleri Anonim Şirketi (TÜPRAŞ)'nin özelleştirme sürecini ve Petrol-İş Sendikası öncülüğünde gerçekleştirilen işçi eylemlerinin, yazılı basına nasıl yansıdığı incelenecektir.

IV. ÖZELLEŞTİRME SÜRECİNDE TÜPRAŞ'TA GERÇEKLEŞTİRİLEN İŞÇİ EYLEMLERİNİN GAZETELERE YANSIMASI

A. YÖNTEM VE YAKLAŞIM

1. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, Türkiye Petrolleri ve Rafineleri Anonim Şirketi (TÜPRAŞ)'ın blok satış olarak %51 hissesinin özelleştirme sürecinde İzmit, Aliağa, Kırıkkale ve Batman rafinelerinin yanısıra, Türkiye'nin diğer şehirlerinde gerçekleştirilen özelleştirme karşıtı eylemlerin yazılı basında nasıl temsil edildiğini, haber metinleri ve fotoğrafları üzerinden nicel ve nitel bir çözümleme yaparak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmada farklı yayın politikalarına sahip dört ulusal gazete, çalışmanın örneklemini oluşturdu. Bu gazeteler; Hürriyet, Birgün, Vakit ve Cumhuriyet gazeteleridir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın, TÜPRAŞ'ın %51 oranındaki hisse satışı ihalesine çıktığı tarih olan 29 Nisan 2005'ten, Danıştay 13. Dairesi'nin, Petrol-İş Sendikası'nın, TÜPRAŞ'ın yüzde 51'lik hissesinin 4 milyar 140 milyon dolar bedelle Koç-Shell ortak girişim grubuna blok satışınını iptali amacıyla açtığı dört davayı esastan reddettiği 9 Mayıs 2006 tarihleri arasında, yukarıda adı geçen gazetelerde yer alan işçi eylemlerinin haberlerinin metinleri ve fotoğrafları analiz edildi. Çalışmada

incelenecek olan bu dört gazetenin ideolojik yönelimleri ve mülkiyetleri birbirinden farklıdır. Birgün gazetesi, sermaye karşısında işçi ve çalışanın yanında yer alan bir yayın politikası izlemektedir. Birgün gazetesinin işçi eylemlerine yer veriş biçimi ve oranı, diğer üç gazete ile karşılaştırmak yapabilmek açısından önemli bir veri sağlayacaktır. Cumhuriyet gazetesi, merkez sol çizgiye yakın bir yayımcılık sergilemektedir. Atatürkçülüğü savunan Cumhuriyet gazetesi, özel mükliyete karşı olmamakla beraber, devletin eğitim, sağlık vb gibi sektörlerden çekilmesini sağlayacak olan özelleştirmelere karşı olumsuz bir tutum sergilemektedir. Cumhuriyet gazetesi, uluslararası sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasının, ulusal devletleri zayıflattığı düşüncesi ile, küreselleşmenin karşısında ulusalcı bir duruş sergilemektedir.

Araştırma dahilinde incelenecek olan Hürriyet gazetesinin, sansasyonel ve magazinsel habercilik anlayışı vardır. Ekonomide liberalizmden yana olan Hürriyet gazetesi, devletin ekonomide üretici rolünden çıkıp, denetleyeci rolüne bürünmesini destekleyen bir yayın politikası sürdürmektedir. Sermaye çıkarının devletin çıkarı olduğu doğrultusunda haber metinlerini biçimlendirmektedir. Araştırmanın diğer gazetesi olan Vakit gazetesi ise muhafakar sağ görüşe sahiptir.

B. ÇALIŞMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR VE YORUMLAR

1. Metin Sayılarının Gazetelere Göre Dağılımı

Bu çalışma sonucunda araştırma örneklenmine giren 4 ulusal gazeteden 252 adet haber metni elde edilmiştir. Tablo 9'da görüldüğü üzere Hürriyet gazetesi 74 haber ile

konuyla en ilgili gazete olmuştur. Birgün gazetesi 72, Cumhuriyet gazetesi 61 adet haber metni yayınlamışken, Vakit gazetesi konu ile ilgili toplam haber sayısı 45 adettir.

Tablo 9 : Gazetelere göre metin sayıları ve oranları

Gazete adı	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Birgün	72	28,6
Cumhuriyet	61	24,2
Hürriyet	74	29,4
Vakit	45	17,8
Toplam	**252**	**100,0**

TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci ile ilgili haberlere %29,4'lük bir oranla en fazla Hürriyet gazetesi yer verirken, bunu % 28,6'lık oranla Birgün gazetesi takip etmiştir. Cumhuriyet gazetesinin oranı ise %24,2 olarak saptanmıştır. Vakit gazetesi % 17,8' lik oranla konuya en az ilgi gösteren gazete olmuştur. Bu verilerden hareketle metin sayılarının gazetelere göre dağılımının grafiksel anlatımı Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1: Metin Sayılarının Gazeteler Göre Dağılımı

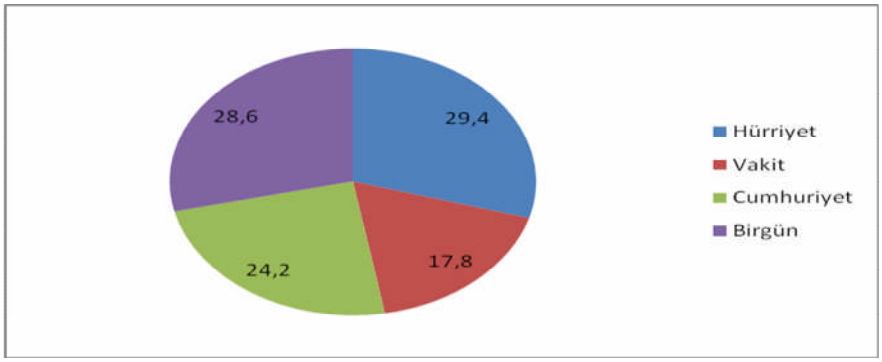

2. Metin Sayıları

a. Metin Sayılarının Aylara Göre Dağılımı ve Oranı

İncelenen gazetelerde TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci hakkında yayınlanan metin sayısı dağılımı araştırma evrenini içeren aylara göre değişim göstermektedir. Araştırmanın evreninde yer alan Nisan 2005 ile Mayıs 2006 ayları arasında yer alan 252 haberin %23,5'i TÜPRAŞ'ın kamuda bulunan %51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemi ile özelleştirildiği Eylül ayınında yayınlanmıştır. Araştırma evreni içinde ikinci sırada Şubat 2006 ayı %15,8 oranı ile gelmektedir. Özelleştirme ihalesine karşı Petrol-İş Sendikasının açmış olduğu davalarda önemli kararların alındığı 2006 Mart ayında yer alan haberlerin oranı % 11,9'dur. Aralık 2005, Ocak 2006 ve Nisan 2006 aylarında araştırma dahilinde incelenen gazetelerde yayınlanan metin oranı % 7,6 oalrak saptanmıştır. Metin sayılarının aylara göre dağılımına bakıldığında en az haberin 2 adet ve % 0,8 oran ile 2005 Temmuz ayında yayınlandığı görülmektedir. Metinlerin aylara göre dağılımı Tablo 10' da verilmiştir.

Tablo 10: Metin sayılarının aylara göre dağılımı

Aylar	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Nisan 2005	7	2,7
Mayıs 2005	9	3,6
Haziran 2005	7	2,7
Temmuz 2005	2	0,8
Ağustos 2005	14	5,5
Eylül 2005	59	23,5
Ekim 2005	9	3,6
Kasım 2005	14	5,5
Aralık 2005	19	7,6
Ocak 2006	19	7,6
Şubat 2006	40	15,8
Mart 2006	30	11,9
Nisan 2006	19	7,6
Mayıs 2006	4	1,6
Toplam	**252**	**100.0**

Metinlerin aylara göre dağılımının grafiksel anlatımı Grafik 2'de sunulmuştur.

Grafik 2: İncelenen Gazetelerin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı

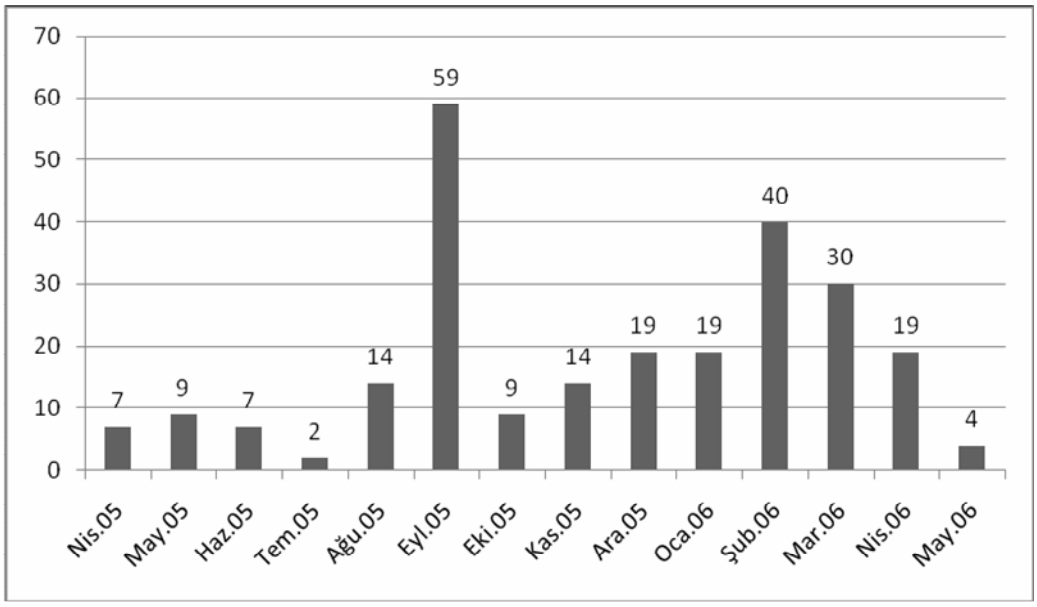

b. İncelenen Gazetelere Göre Metin Sayılarının Aylara Göre Dağılımı ve Oranı

i. Birgün Gazetesi

Grafik 3: Birgün Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı

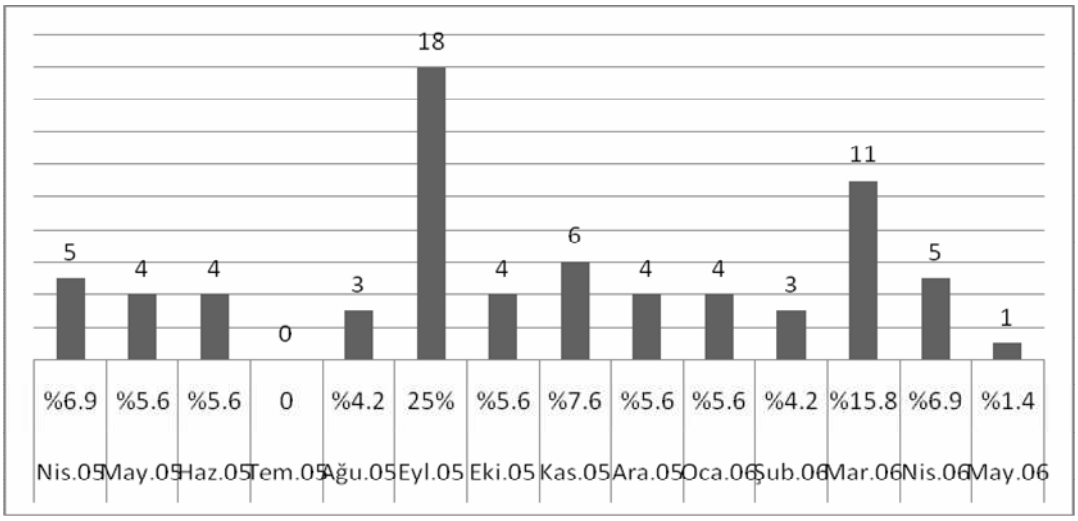

Birgün gazetesinde yer alan konu ile ilgili metinler en çok TÜPRAŞ'ın özelleştirme ihalesinin gerçekleştirildiği 2005 yılının Eylül ayında yayınlanmıştır. 2005 Eylül ayında Birgün gazetesinde yayınlanan metinlerin oranı % 25 olarak saptanmıştır. Eylül 2005'te gerçekleştirilen özelleştirme ihalesinin ardından Petrol-İş Sendikası tarafından açılan davaların çeşitli yargı organları tarafından sonuca bağlandığı 2006 Mart ve Nisan aylarında çıkan haberlerin oranı sırasıyla %15,8 ve % 6,9'dur. Kasım 2005 ayında yayınlanan metinler %7,6 oranındadır. Mayıs 2005, Haziran 2005 Ekim 2005, Aralık 2005 ve Ocak 2006 aylarında Birgün gazetesinde konu ile ilgili metinlerin oranı %5,6 olarak saptanmıştır. Özelleştirme ihalesinden önceki ay olan Ağustos 2005 'de oran %4,2'dir. Aynı oran Şubat 2006'da da tespit edilmiştir. Araştırma dahilindeki son ay olan Mayıs 2006'da yer alan haberlerin oranı %1.4 olmuştur. Birgün gazetesinde 2005 Temmuz ayında konu ile ilgili haber metnine rastlanmamıştır.

ii. Cumhuriyet Gazetesi

Grafik 4: Cumhuriyet Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı

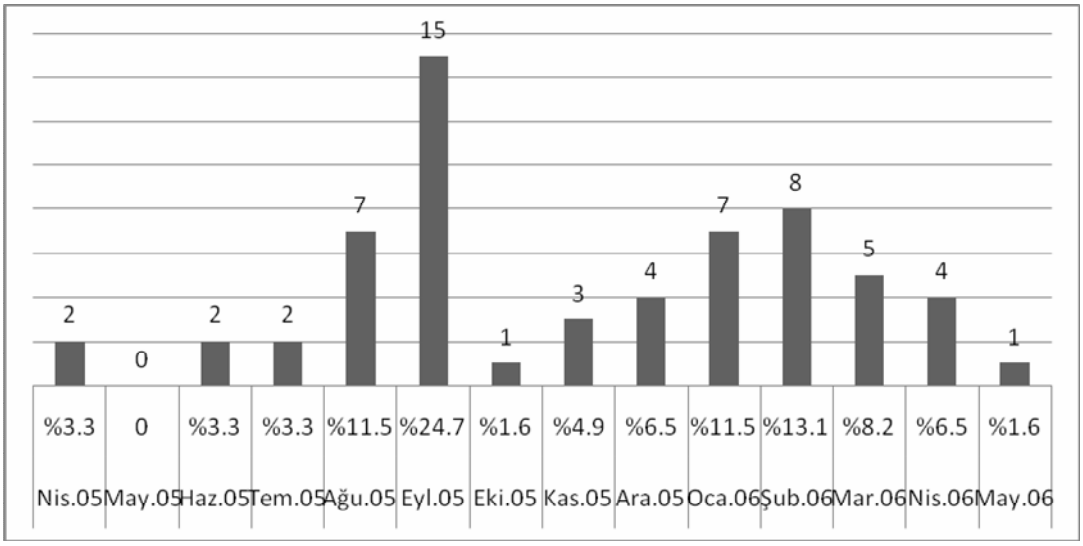

Cumhuriyet gazetesinde konu ile ilgili metinler en çok Eylül 2005 ayında yer bulmuştur. Özelleştirme ihalesinin gerçekleştirildiği Eylül 2005'te yayınlanan haberlerin oranı %24,7'dir. Petrol-İş tarafından TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı açılan davaların yargı organları tarafından incelendiği Şubat 2006, Mart 2006 ve Nisan 2006 aylarında yayınlanan metinlerin oranı sırasıyla %13,1 , %8,2 ve %6,5 olarak saptanmıştır. Özelleştirme ihalesinden önceki ay olan Ağustos 2005'te tespit edilen metinlerin oranı %11,5 olmuştur. Aynı oran Ocak 2006'da da saptanmıştır. Nisan 2005, Haziran 2006 ve Temmuz 2005 aylarında yayınlanan metinlerin oranı %3,3'tür. Bu gazetede Ekim 2005 ve Mayıs 2006 aylarında yayınlanan metinlerin oranı %1.6 olarak tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde 2005 Mayıs ayında konu ile ilgili haber saptanmamıştır.

iii. Hürriyet Gazetesi

Grafik 5: Hürriyet Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı

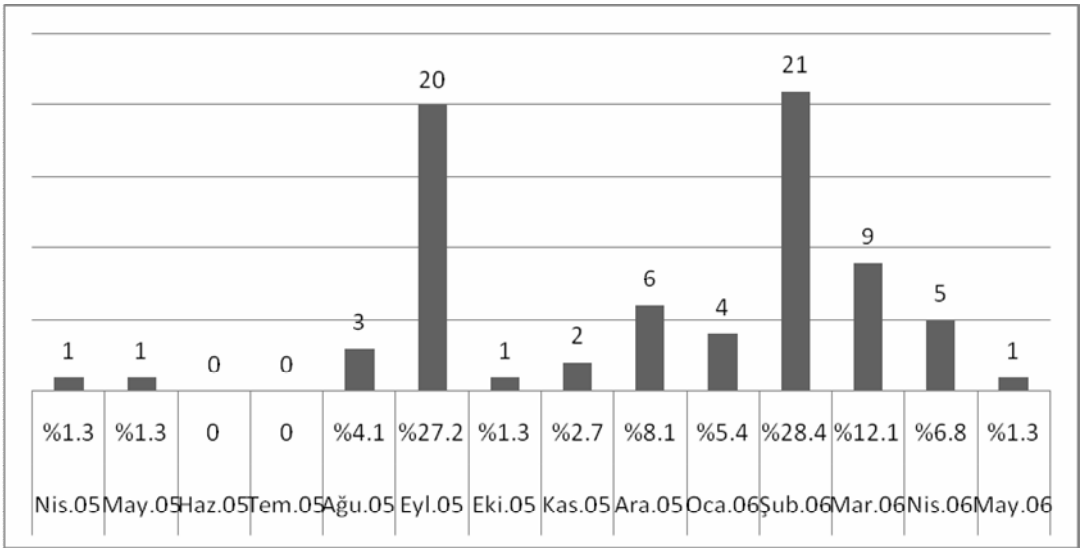

Hürriyet gazetesinde yukarıda incelenen diğer iki gazeteden farklı olarak konu ile ilgili metinler en çok Şubat 2006 ayında yer bulmuştur. Şubat 2006 ayında yayınlanan haberlerin oranı %28.4 tespit edilmiştir. Hürriyet gazetesi Petrol-İş Sendikası'nın TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı açtığı davalarda karar yaklaşırken yayınladığı metinlerin sayısındaki artış diğer gazetelerde de görülmektedir ancak metinlerin aylara göre dağılımında Şubat ayında yayınlanan metinler arasında en yüksek oran Hürriyet gazetesinde saptanmıştır. Özelleştirme ihalesinin gerçekleştiği Eylül 2005 ayında yer alan haberlerin oranı %27.2'dir. Davaların devam ettiği Mart 2006 ve Nisan 2006 aylarında çıkan metinlerin oranları sırasıyla %12.1 ve % 6.8 olarak tespit edilmiştir. Aralık 2005 ayında çıkan metinlerin oranı %8.1 iken Ocak 2006 da bu oran %5.4'tir. Özelleştirme ihalesinden önceki ay olan Ağustos 2005 ayında Hürriyet gazetesinde yer alan metinlerin oranı %4.1 olarak tespit edilmiştir. Nisan 2005, Mayıs 2005, Ekim 2005 ve Mayıs 2006 aylarında çıkan metinlerin oranı %1.3 olarak saptanmıştır. Hürriyet

gazetesinde Haziran 2005 ve Temmuz 2005 aylarında konu ile ilgili haber tespit edilmemiştir.

iv. Vakit Gazetesi

Grafik 6: Vakit Gazetesinin Haber Sayılarının ve Oranlarının Aylara Göre Dağılımı

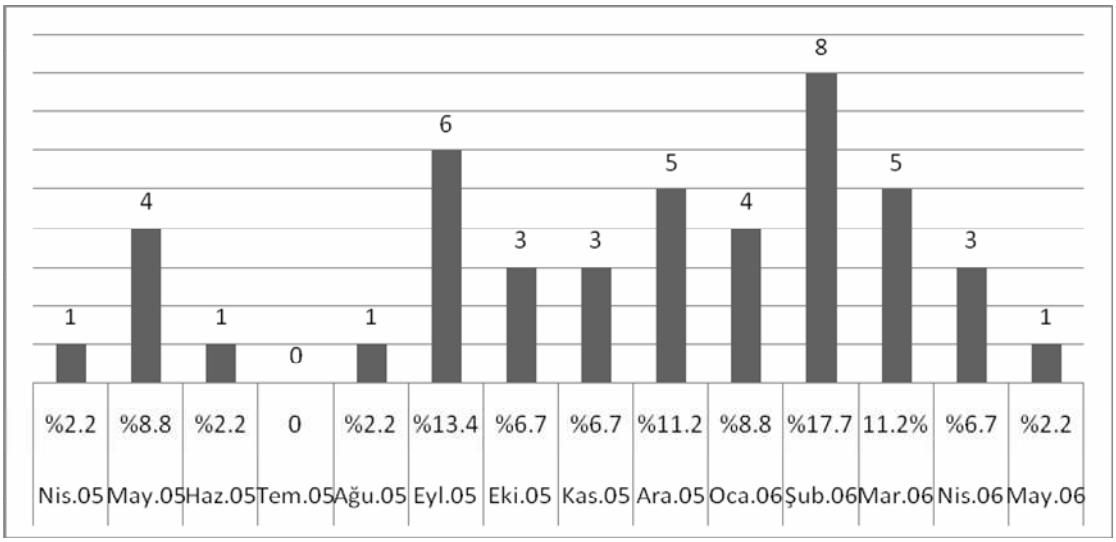

Vakit gazetesinde de, Hürriyet gazetesinde olduğu gibi konu ile ilgili metinler en çok Şubat 2006 ayında yayınlanmıştır. Şubat 2006 ayında yayınlanan metinlerin oranı %17,7 olarak saptanmıştır. Özelleştirme ihalesinin gerçekleştirdiği 2005 Eylül ayında yer alan metinlerin oranı %13,4'tür. Aralık 2005 ve Mart 2006 aylarında yayınlanan metinler %11,2 oranındadır. Mayıs 2005 ve Ocak 2006 aylarında yer alan metinlerin oranı %8,8 olarak tespit edilmiştir. Ekim 2005, Kasım 2005 ve Nisan 2006 aylarında oran %6.7'dir. Nisan 2005, Haziran 2005, Ağustos 2005 ve Mayıs 2006 aylarında yer alan haberlerin oranı %2.2 olmuştur. Vakit gazetesinde Temmuz 2005 ayında konu ile ilgili habere rastlanmamıştır.

3. Metnin Yayınlandığı Sayfa

a. Metnin Yayınlandığı Sayfalara Göre Metin Sayıları ve Oranları

Tablo 11: Metnin Yayınlandığı Sayfalara Göre Metin Sayıları ve Oranları

Metnin Yayınlandığı Sayfa	Frekans	Yüzde (%)
Sadece ilk sayfa	2	0,9
İlk sayfada başlayıp devamı ekonomi sayfasında	25	9,9
Ekonomi	206	81,7
Gündem	19	7,5
Toplam	252	100.0

Tablo 11'de görüldüğü üzere, TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci konusunu içeren 252 metinden 206'sı (%81,7) örneklem içerisinde yer alan gazetelerin ekonomi sayfalarında ele alınmıştır. Gazetelerin gündem sayfalarında yer alan haber sayısı ise 19 (%7,5) olarak tespit edilmiştir. Sadece ilk sayfada yayınlanan haber metinlerinin sayısı 2 (%0,9) olmuştur. İlk sayfada başlayıp ekonomi sayfasında devam eden metinlerin sayısı ise 25 (%9,9) olmuştur. Bu durumda Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci gazetelerde en çok 206 haber metni ile ekonomi sayfalarında yer alırken, ikinci sırayı ilk sayfada yer alan toplam 25 haber metni takip etmiştir.

Grafik 7: İncelenen gazetelere göre metinlerin yayınlandığı sayfalar

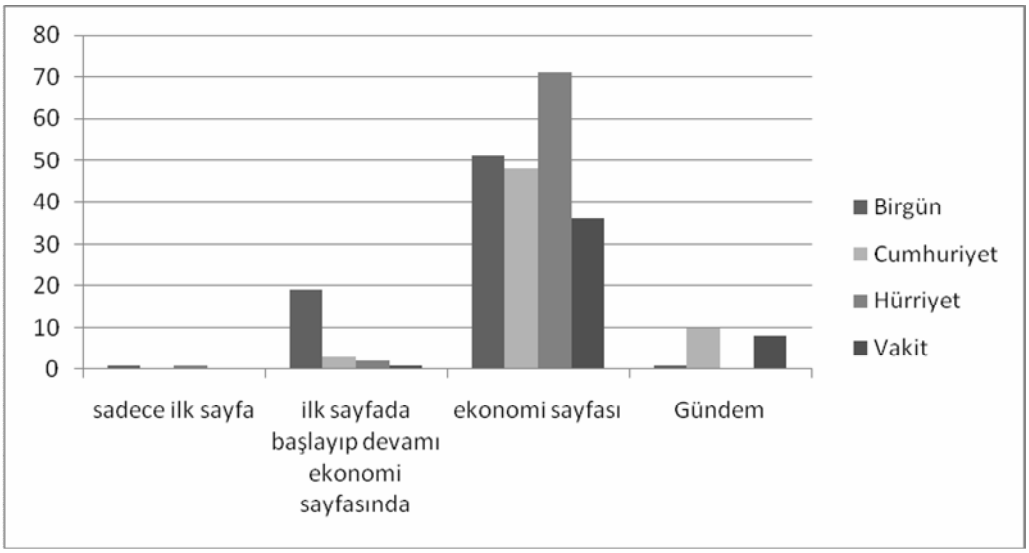

b. İncelenen Gazetelere Göre Metinlerin Yayınlandığı Sayfalar ve Oranları

i. Birgün Gazetesi

Tablo 12: Birgün Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları

Metnin Yayınlandığı Sayfa	Frekans	Yüzde (%)
Sadece ilk sayfa	1	1,4
İlk sayfada başlayıp devamı ekonomi sayfasında	19	26,4
Ekonomi	51	70,8
Gündem	1	1,4

Birgün gazetesinde konu ile ilgili metinler en çok ekonomi sayfasında sunulmuştur. Birgün gazetesinde konu ile ilgili yer alan 72 adet metinden 51 (%70,8) adeti ekonomi sayfasında ele alınmıştır. Sadece ilk sayfada ve ilk sayfada başlayıp devamı ekonomi sayfasında devam eden toplam 20 adet metin yayınlanmış ve oranı,

%27,8 olarak tespit edilmiştir. Birgün gazetesi konu ile ilgili metinlerin ilk sayfada yer alma sayısının ve oranının en fazla olduğu gazete olmuştur. Bu durum, gazetenin TÜPRAŞ'ın özelleştirmesine karşı verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Birgün gazetesi konu ile ilgili en az metni gündem sayfalarında %1.4'lük bir oranla yer vermiştir.

ii. Cumhuriyet Gazetesi

Tablo 13: Cumhuriyet Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları

Metnin Yayınlandığı Sayfa	Frekans	Yüzde (%)
Sadece ilk sayfa	0	0
İlk sayfada başlayıp devamı ekonomi sayfasında	3	4,9
Ekonomi	48	78,7
Gündem	10	16,4

Cumhuriyet gazetesinde konu ile ilgili haber metinleri en çok ekonomi sayfasında yer bulmuştur. Cumhuriyet gazetesinin ekonomi sayfalarında 48 adet (%78,7) haber metni tespit edilmiştir. Gündem sayfalarında yer alan konu ile ilgili haberlerin sayısı 10 (%16,4) adettir. Cumhuriyet gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecini sadece ekonomik bir olay olarak görmemiş, özelleştirme sürecini, ülke gündeminin öncelikli bir maddesi olarak kamuoyuna yansıtmıştır. Sadece ilk sayfa ve ilk sayfadan başlayıp ekonomi sayfasında devam eden haber metinlerinin sayısı ise 3 (%4,9) adettir.

iii. Hürriyet Gazetesi

Tablo 14: Hürriyet Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları

Metnin Yayınlandığı Sayfa	Frekans	Yüzde (%)
Sadece ilk sayfa	1	1,4
İlk sayfada başlayıp devamı ekonomi sayfasında	2	2,7
Ekonomi	71	95,9
Gündem	0	0

Hürriyet gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci ile ilgili yayınlamış olduğu toplam 74 adet haber metninin tamamına yakının ekonomi sayfalarında yer vermiştir. Hürriyet gazetesinin ekonomi sayfalarında konu ile ilgili 71 (%95,9) adet haber metni yayınlanmıştır. Bu gazetede ilgili konuda yayınlanan metinlerin 3 adedi (%4.1) sadece ilk sayfada ve ilk sayfada başlayıp ekonomi sayfasında devam eden metinlerden oluşturmaktadır. Hürriyet gazetesi konu ile ilgili haberleri gündem sayfasına yansıtmamıştır.

iv. Vakit Gazetesi

Tablo 15: Vakit Gazetesinde metinlerin yayınlandığı sayfalar ve oranları

Metnin Yayınlandığı Sayfa	Frekans	Yüzde (%)
Sadece ilk sayfa	0	0
İlk sayfada başlayıp devamı ekonomi sayfasında	1	2,2
Ekonomi	35	77,8
Gündem	9	20

Vakit gazetesinde konu ile ilgili metinler diğer tüm gazetelerde olduğu gibi ekonomi sayfasında yer almıştır. Gazetede yer alan toplam 44 haber metnin 35 (%77,8) adeti ekonomi sayfasında tespit edilmiştir. Gazetenin gündem sayfalarında 9 adet (% 20) haber metni yer almıştır. Vakit gazetesi, sadece ilk sayfa ve ilk sayfadan başlayıp ekonomi sayfasında devam eden 1 (%2,2) adet metin ile konu ile ilgili haberleri ilk sayfasına en az yansıtan gazete olmuştur.

4. Metnin Konumu

a. Metnin Konumuna Göre Metin Sayıları ve Oranları

Tablo 16: Metin Konumuna Göre Metin Sayıları ve Oranları

Metnin Konumu	Frekans	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmında	91	36,1
Sayfanın ortasında	137	54,4
Sayfanın alt kısmında	24	9,5
Toplam	252	100.0

Tablo 16'da görüldüğü üzere TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde araştırmanın kapsamına giren dönemlerde yayınlanan 252 adet metinin 137 adedi (%54,4) sayfanın ortasında yer almıştır. Bunu 91 adet (%36,1) ile sayfanın üst kısmında yer alan haber metinleri izlemiştir. Metinlerin en az yer aldığı konum ise 24 adet (%9,5) ile sayfanın alt kısmıdır. Haberlerin tamamına yakınının sayfanın üst ve orta kısmında yer verilmesi gazetelerin konuya verdikleri önemi göstermektedir.

b. İncelenen Gazetelere Göre Metin Konumları ve Oranları

Tablo 17: İncelenen Gazetelere Göre Metin Konumları Sayısı ve Oranı

	Sayfanın üst kısmı	Sayfanın ortası	Sayfanın alt kısmı
Birgün	30 (%41,7)	33 (%45,8)	9 (%12,5)
Cumhuriyet	20 (%32,9)	37(%60,6)	4 (%6,5)
Hürriyet	30 (%40.5)	36 (%48.6)	8 (%10.8)
Vakit	11 (%24,5)	31 (%68,8)	3 (%6,7)

Grafik 8: İncelenen Gazetelere Göre Metin Konumları Sayısı

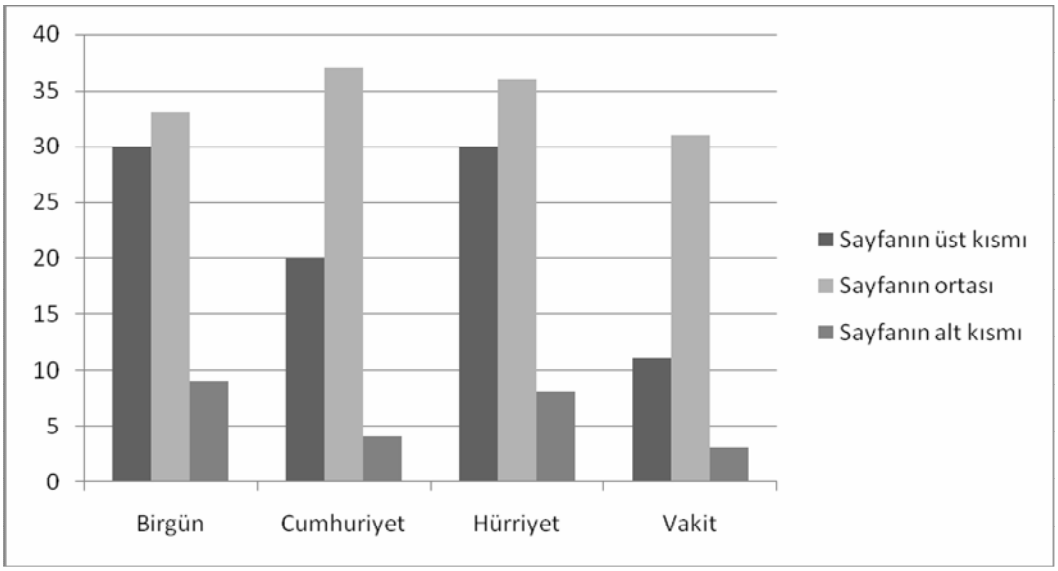

İncelenen gazetelere göre metin konumlarını gösteren Grafik 7 incelendiğinde araştırma kapsamına giren gazeteler konuyla ilgili haberleri en çok sayfanın üst kısmında yer verdiği görülmüştür.

Birgün gazetesi konu ile ilgili metinleri en çok sayfanın orta kısmında vermiştir. Konu ile ilgili 72 metinden 33 adedi (%45,8) sayfanın orta kısmında sunulmuştur. Metinlerin 30 adedi (%41,7) sayfanın üst kısmında yer almaktadır. Bu gazetede yer alan metinlerden 9 adedi (%12,5) sayfanın alt kısmında yer almıştır. İncelenen gazeteler arasında haber metinlerinin sayfanın üst ve orta kısmında en fazla yer veren gazete, Birgün gazetesi olmuştur. Gazetenin metinleri sayfanın üst kısmına konumlandırması, konuya verdiği önemi göstermektedir. Aynı zamanda Birgün gazetesi metinleri sayfanın alt kısmında en fazla sunan gazete de olmuştur [163]

Cumhuriyet gazetesinde yer alan 61 haber metninden 37 adeti (%60,6) sayfanın orta kısmında yer almaktadır. Cumhuriyet gazetesinde sayfanın üst kısmında yer alma oranı %32,9 iken, sayfanın alt kısmında konumlandırılan haberlerin oranı %6,5 olarak tespit edilmiştir.

Hürriyet gazetesinde de diğer gazetelerde olduğu gibi konu ile ilgili haberler en çok sayfanın orta kısmında yer almaktadır. Gazete toplam 74 haber metninin 36 (%48,6) adedinin sayfanın orta kısmında konumlandırmıştır. Hürriyet gazetesinde sayfanın üst kısmında konumlandırılmış haberlerin oranı %40,5 olarak tespit edilmiştir. Hürriyet gazetesinde sayfanın alt kısmında ise 8 adet (%10.8) haber yer almaktadır.

Vakit gazetesinde yer alan 45 adet metinden 31 adedi (%68,8) sayfanın orta kısmında sunulmuştur. Vakit gazetesi konu ile ilgili yayınlanan metinlerin 11 adedini (%24,5) sayfanın üst kısmında sunmuştur. İncelenen gazeteler arasında Vakit gazetesi,

[163] Fakat bu durum gazetenin özelleştirme sürecini önem vermediği anlamına gelmemektedir. Birgün gazetesinde bu oranın nedeni ilerde incelencek olan gazetelerin haber kaynaklarına göre incelenmesinde gazetenin alt kısmında yer alan haberlerin kaynakları piyasa kaynaklı haberden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

haber metinlerini sayfanın alt kısmında en az yer veren gazete olduğu tespit edilmiştir. Vakit gazetesinde yer alan haberlerin %6.8'lik oranı sayfanın alt kısmında konumlanmıştır.

5. Metnin Sunumu

a. Metnin Sunumuna Göre Metin Sayıları ve Oranları

Tablo 18: Metin Sunumuna göre metin sayıları ve oranları

Metnin Sunumu	Frekans	Yüzde
Yalnız Metin	94	37,3
Metin ve Fotoğraf	147	58,3
Metin ve Simge	10	4.0
Metin, Simge ve Fotoğraf	1	0.4
Toplam	224	100.0

Tablo 18 incelendiğinde araştırma kapsamına giren dönemlerde yayınlanan 252 metinden %58,3 ünün yani 147 adedi metin ve fotoğraf olarak sunulmuştur. 252 haber metni içinden 94 adedi yani %37,3'ü yalnız metin olarak sunulduğu tespit edilmiştir. Araştırma dahilinde sunulan haber metinlerin 10 adeti (%4.0) metin ve simge kullanılmışıtır. Haberlerden sadece 1 tanesinde yazılı metin simge ve fotoğraf ile desteklenmiştir. Haber metinlerinin görsel öğelerle desteklenmesi, konuya verilen önemi göstermektedir. Araştırma dahilinde incelenen gazeteler metinlerine toplam %62,7 oranında görsel öğelerle desteklemişlerdir. Bu sonuçla incelenen gazetelerin konuya verdikleri önem belgelenmiştir.

b. İncelenen Gazetelere Göre Metin Sunumları

Tablo19: Metin Sunumuna Göre Gazete Haber Sayıları

	Yalnız Metin	Metin ve Fotoğraf	Metin ve Simge	Metin, Simge ve Fotoğraf	Toplam
Birgün	19	52	1	0	72
Cumhuriyet	33	24	4	0	61
Hürriyet	28	44	2	0	74
Vakit	14	27	3	1	45
Toplam	89	124	10	1	252

Tablo 20: Metin Sunumuna Göre Gazete Haber Oranları

	Yalnız Metin	Metin ve Fotoğraf	Metin ve Simge	Metin, Simge ve Fotoğraf
Birgün	% 26,4	% 72,2	% 1,4	0
Cumhuriyet	% 54,1	% 39.3	% 6.6	0
Hürriyet	% 37.8	% 59.4	% 2.7	0
Vakit	% 31.2	% 60	% 6.6	% 2.2

Birgün gazetesinin haberlerinde sunduğu metinleri fotoğrafla destekleme oranı %72,2 olmuştur. Bu oran araştırma dahilinde incelenen gazeteler içerisindeki en yüksek orandır. Haber metinlerini görsel öğelerle desteklenmesi gazetenin konuya vermiş olduğu önemi göstermesi nedeniyle önemlidir. Birgün gazetesi yayınlamış olduğu haberlerin %26,4'ünü yalnız metin olarak sunmuştur. Bu gazetenin haber metinlerine simge kullanma oranı ise %1,4 olarak saptanmıştır.

Cumhuriyet gazetesi konu ile ilgili 61 haber içerisinde 33 adedini bir başka deyişle %54,1'lik oranda yalnız metin olarak sunmuştur. Bu oran inceleme dahilindeki

gazeteler arasında en yüksek orandır. Haber metnini görsel öğelerle en az destekleyen gazete de Cumhuriyet gazetesi olmuştur. Ancak bu durum Cumhuriyet gazetesinin konuya önem vermediği anlamına gelmemektedir. Cumhuriyet gazetesinin yayın politikası, haber metinlerini çok sayıda görsel öğe ile desteklememektedir. Haberlerin % 39,3'ü fotoğraf ile sunulmuştur. Haber metninde simge kullanma oranı %6,6 olarak tespit edilmiştir. Bu oran diğer gazetelerden daha yüksektir. Cumhuriyet gazetesi haber metinlerinde fotoğraf ve simgeyi aynı anda kullanmamıştır.

Hürriyet gazetesi haberlerinde sunduğu metinleri fotoğrafla destekleme oranı %59.4 olmuştur. Gazetede yer alan konu ile ilgili haberlerin %37.8'i yalnız metin olarak sunulmuştur. Hürriyet gazetesi haber metinlerinde %2.7 oranında metni simge ile desteklemiştir. Bu gazetede haberlerde simge ve fotoğrafın aynı anda kullanıldığı metinlere rastlanmamıştır.

Vakit gazetesi haberlerinde sunduğu metinleri fotoğrafla destekleme oranı %60 olmuştur. Bu gazete yayınlamış olduğu haberlerin %31.2'in yalnız metin olarak sunmuştur. Vakit gazetesinin haber metinlerinde simge kullanma oranı %6.6 olarak saptanmıştır. Vakit gazetesi haber metinlerinde, simge ve fotoğrafı aynı anda kullanan tek gazete olmuştur. Haber metninde simge ve fotoğraf kullanma oranı %2.2 olarak tespit edilmiştir.

Gazetelerin haber metinlerinde kullanmış oldukları fotoğraflar araştırmanın ilerleyen bölümlerinde görüntü çözümlemesinde incelenmiştir.

6. Metnin Kaynağı

a. Metin Kaynaklarına Göre Metin Sayıları ve Oranları

TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci içerisinde araştırma dahilinde yer alan gazetelerin haber metinlerinin hangi kaynaklara dayandığı Grafik 8, Grafik 9, Grafik 10, Grafik 11 ve Grafik 12'de sunulmuştur. Bu grafiklerin hazırlanmasındaki veriler incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Birgün gazetesi yayın politikasına uygun bir şekilde, incelenen metinleri en fazla özelleştirme karşıtı grupları kaynak olarak kullanmıştır. Petrol-İş Sendikası kaynaklı haberlerin oranı %66,6 oranındadır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerden yola çıkılarak, Birgün gazetesinin özelleştirme karşıtı çıkar grupları kaynaklı metinleri (Petrol-İş Sendikası, Muhalefet Partileri, Sivil Toplum Kuruluşları) haberine yansıtma oranı toplam %73,6 olarak tespit edilmiştir. Buna karşın çeşitli şirketler ve hükümet kaynaklı haberlerin metinlere yansıma oranı % 20,8 olarak saptanmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin konu ile ilgili haber metinlerinin kaynakları incelendiğinde Birgün gazetesinde olduğu gibi en fazla Petrol-İş Sendikası kaynaklı haber metinleri yayınlanmıştır. Petrol-İş Sendikası kaynaklı haberlerin Cumhuriyet gazetesine yansıma oranı %44,2 olarak tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi, muhalefet partileri kaynaklı haberleri en fazla yayınlayan gazete olmuştur. Özelleştirme karşıtı grupların Cumhuriyet gazetesinde kaynak olarak kullanılma oranı %49,2 olarak saptanmıştır. Cumhuriyet gazetesinin en fazla kullandığı ikinci kaynak ise Özelleştirme İdaresi Başkanlığıdır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kaynaklı haberlerin oranı %14,7

olarak tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde çeşitli şirketler ve hükümet kaynaklı haberlerin metinlere yansıma oranı %34,4'tür.

Neo-Liberal ekonomi politikalarını destekleyen bir yayın politikasına sahip olan Hürriyet gazetesi özelleştirme yanlısı çıkar grupları kaynaklı haber metinlerini kamuoyuna sunmuştur. Hürriyet gazetesinin en fazla kullandığı haber kaynağı %16,2 oranı ile Koç Holding olmuştur. Hürriyet gazetesinin çeşitli şirket ve hükümet kaynaklı haberleri metinlerine yansıtma oranı %60,8 olarak saptanmıştır. Hürriyet gazetesi aşağıda belirtileceği üzere özelleştirme sürecinde hukuki süreci haber konularına en fazla yansıtan gazete olmuştur. Bunun nedeni ise Danıştay kaynaklı haberlerin metinlerinde sıklıkla kullanılmasıdır. Hürriyet gazetesi Danıştay kaynaklı haberleri en fazla yayınlayan gazete olmuştur. Danıştay kaynaklı haberlerin oranı %14,8 olarak tespit edilmiştir. Hürriyet gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi karşısında yer alan grupların açıklamalarını haber kaynağı olarak kullanma oranı ise %20.2 olmuştur.

Hükümet yanlısı yayın politikasına sahip Vakit gazetesinde hükümet kaynaklı haberlerin oranı %33.3 olarak tespit edilmiştir. Özelleştirme karşıtı grupların Vakit gazetesinde yayınlanan haber metinlerinde kaynak olarak kullanılma oranı %51,1 olarak saptanmıştır. Vakit gazetesinin yayın politikasına ile çelişen bu oran gazetenin işçi eylemlerini haber metinlerine sıklıkla sunmasıdır. Ancak Vakit gazetesi ilerdeki bölümlerde inceleneceği üzere, işçi eylemlerini yansıtma şekli, işçi eylemlerinin ülke ekonomisine zarar verdiği şeklindedir.

Grafik 9: Haber Kaynakları

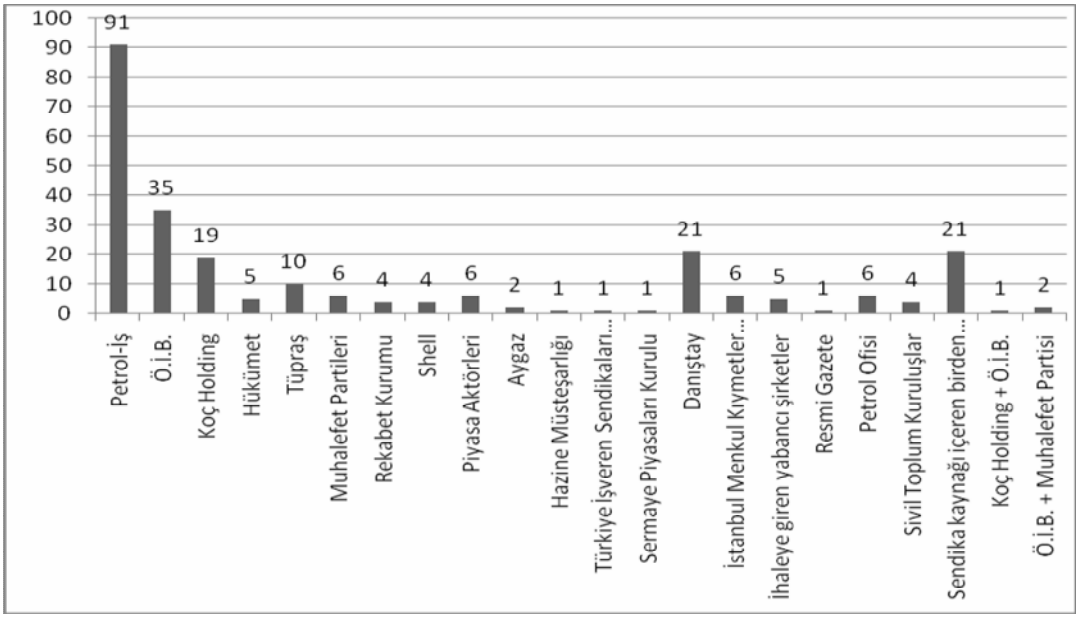

Grafik 10: Birgün Gazetesi Haber Kaynakları

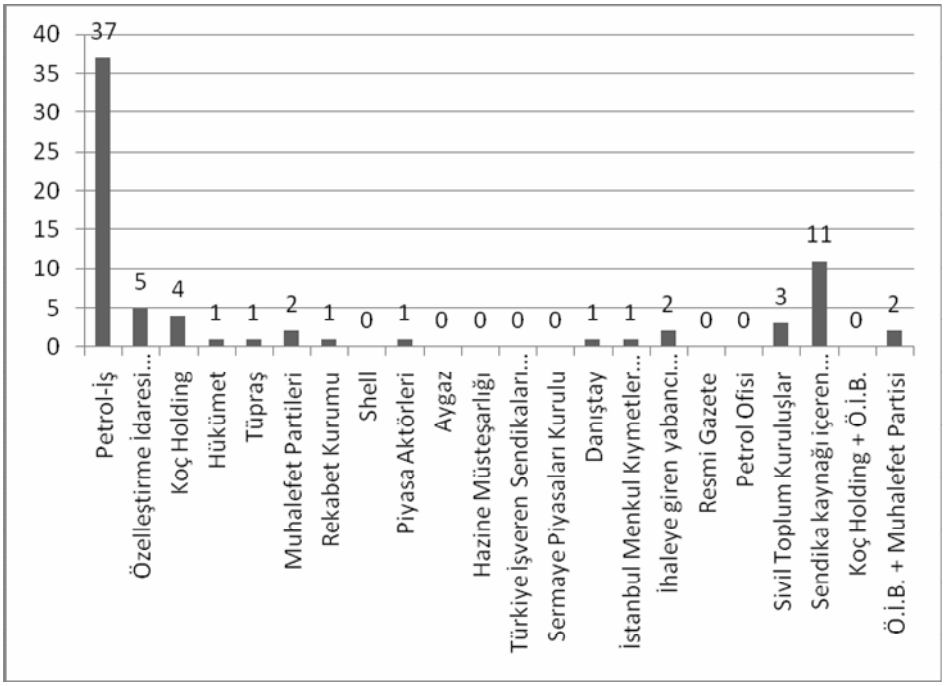

Grafik 11: Cumhuriyet Gazetesi Haber Kaynakları

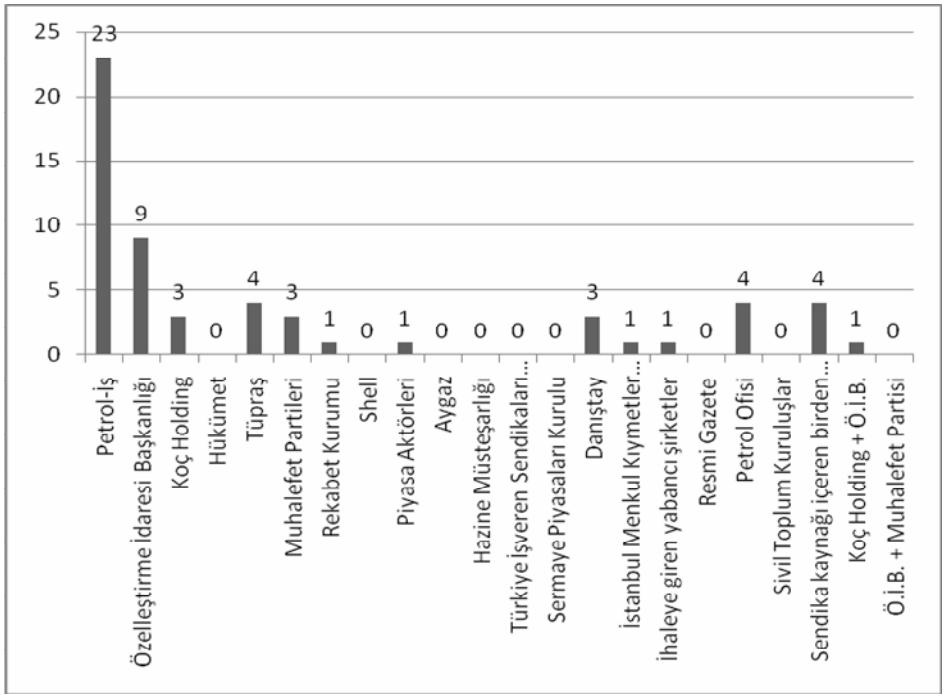

Grafik 12: Hürriyet Gazetesi Haber Kaynakları

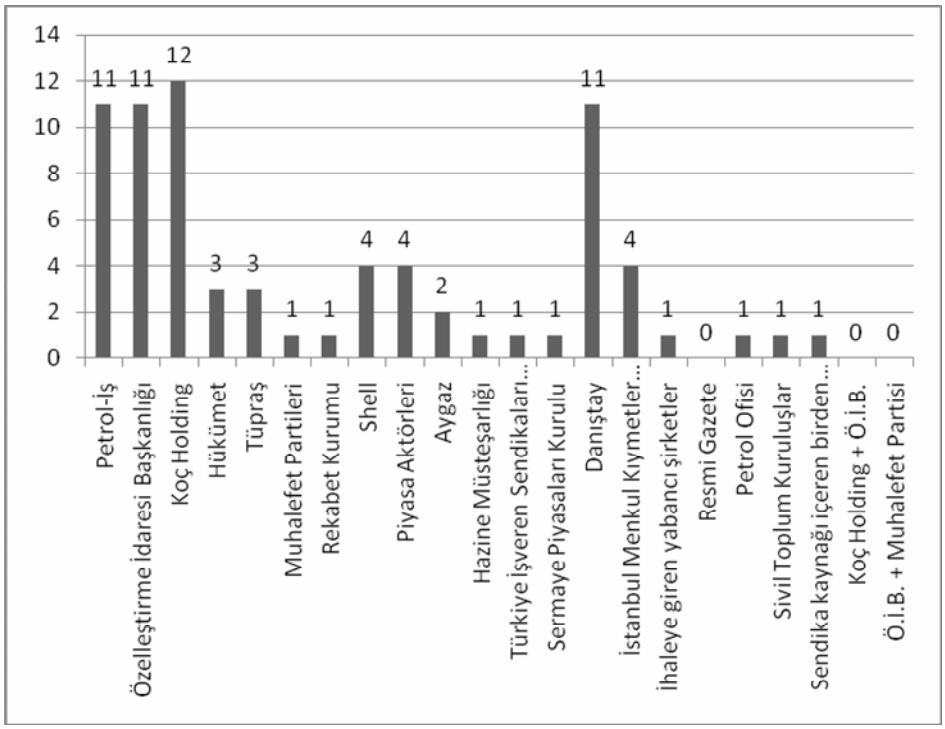

Grafik 13: Vakit Gazetesi Haber Kaynakları

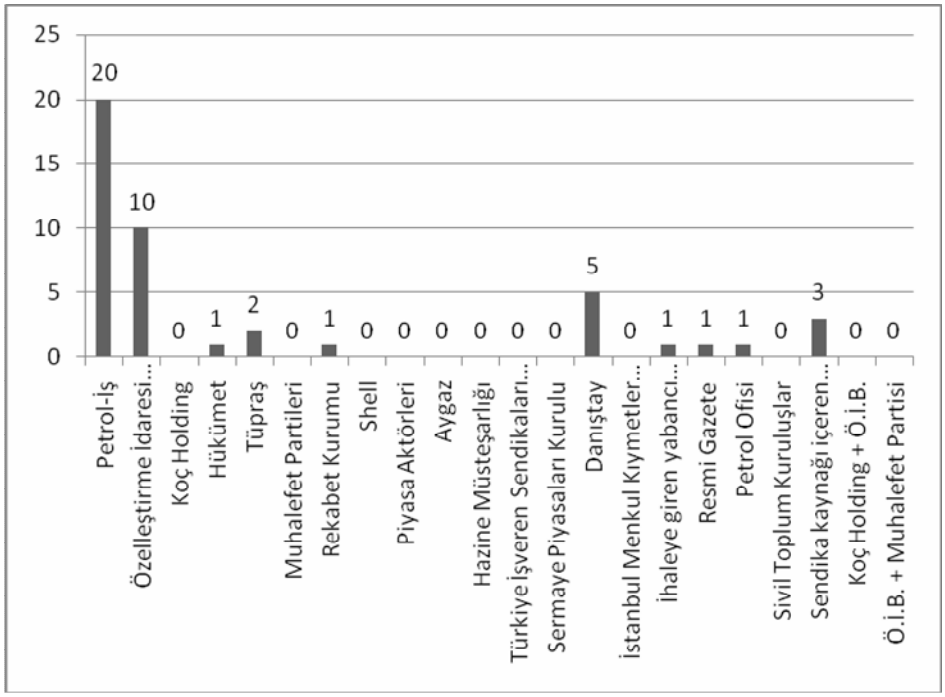

b. Sendika Kaynağı İçeren Haberlerin Sunum Ve Konumları

i. Birgün Gazetesi

Birgün gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haber sayısı 48 adettir. Araştırma dahilinde Birgün gazetesinde saptanan toplam 72 haber içerisinde % 66,7 oranında sendika kaynaklı haber metini yayınlamıştır. Bu oran araştırmada yer alan diğer gazeteler arasında en yüksek orandır.

Tablo 21: Birgün Gazetesinde Sendika Kaynaklı Haberlerin Sunumu

	Frekans	Yüzde
Yalnız Metin	10	20,8
Metin ve Fotoğraf	38	79,2
Metin ve Simge	0	0
Metin, Simge ve Fotoğraf	0	0
Toplam	48	100,0

Tablo 21' de Birgün gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haberlerin gazetede sunum sayısı ve oranları gösterilmektedir. Tablodaki veriler incelendiğinde Birgün gazetesinin sendika kaynaklı haberleri görsel öğeler ile desteklediği saptanmıştır. Haber metinlerinde fotoğraf kullanma oranı %79,2 olmuştur. Bu oran incelenen bütün gazeteler arasında tespit edilen en yüksek orandır. Gazetenin sendika kaynaklı haberlerde görsel öğeleri sıklıkla kullanması özelleştirmeler karşısında en etkin kuruluş olan sendikaları desteklediği anlamına gelmektedir.

Tablo 22: Birgün Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)

Konum	Frekans	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	25	52,1
Sayfanın ortası	19	39,6
Sayfanın alt kısmı	4	8,3
Toplam	48	100,0

Tablo 23: Birgün Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)

	Sendika Kaynaklı haber sayısı	Tüm Haberler	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	25	30	83,3
Sayfanın ortası	19	33	57,5
Sayfanın alt kısmı	4	9	44,4

Birgün gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haberlerin konumları Tablo 22 ve Tablo 23'de incelenmiştir. Tablolardaki verilerden elde edilen sonuçlara göre Birgün

gazetesi, sendika kaynaklı haberleri en fazla sayfanın üst kısmına konumlandırmıştır. Sayfanın üst kısmında konumlandırılan metinlerin oranı %52,1'dir. Sayfanın ortasında konumlandırılan metinlerin oranı %39,6 iken sayfanın alt kısmında yer alan sendika kaynaklı metin oranı %8,3 olmuştur. Birgün gazetesinde yer alan sendika kaynaklı metinlerin gazetede yayınlanan bütün haberlerin konumlarına göre incelendiği Tablo 23'te elde edilen veriler sonucunda, sendika kaynaklı haberlerin araştırma dahilindeki incelenen sayfanın üst kısmında yer alan bütün haberlere oranı % 83,3 olarak tespit edilmiştir. Bir başka deyişler Birgün gazetesinde sayfanın üst kısmında yer alan haber metinlerinin %83,3 ü sendika kaynaklı metinleridir. Bu oran incelenen gazeteler arasındaki en yüksek orandır. Sayfanın ortasında yer alan haber metinleri arasında sendika kaynaklı metinlerin oranı % 57,5 olmuştur. Birgün gazetesinde sayfanın alt kısmında yer alan haber metinlerinin %44,4' ü sendika kaynaklı haber olarak saptanmıştır.

ii. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haber sayısı 27 adettir. Araştırma dahilinde Cumhuriyet gazetesinde saptanan toplam 61 haber içerisinde % 44,3 oranında sendika kaynaklı haber metini yayınlamıştır. Haber metinlerinin yarısına yakının kaynağı sendikalar olan Cumhuriyet gazetesi, TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecine eleştirel yaklaşmıştır.

Tablo 24: Cumhuriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin sunumu

	Frekans	Yüzde
Yalnız Metin	10	37,0
Metin ve Fotoğraf	15	55,5
Metin ve Simge	2	7,5
Metin, Simge ve Fotoğraf	0	0
Toplam	27	100,0

Tablo 24'deki veriler incelendiğinde sendika kaynaklı haberlerde görsel öğe kullanım oranı % 63,0 olarak saptanmıştır. Sendika kaynaklı haberlerin yalnız metin olarak sunulması oranı ise % 37,0 olmuştur.

Tablo 25: Cumhuriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)

Konum	Frekans	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	8	29,6
Sayfanın ortası	18	66,7
Sayfanın alt kısmı	1	3,7
Toplam	27	100,0

Tablo 26: Cumhuriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)

	Sendika Kaynaklı haber sayısı	Tüm Haberler	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	8	20	40,0
Sayfanın ortası	18	37	48,6
Sayfanın alt kısmı	1	4	25,0

Cumhuriyet gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haberlerin konumları Tablo 25 ve Tablo 26'da incelenmiştir. Tablolardaki verilerden elde edilen sonuçlara göre Cumhuriyet gazetesi sendika kaynaklı haberleri en fazla sayfanın orta kısmına konumlandırmıştır. Sayfanın orta kısmında konumlandırılan metinlerin oranı %66,7'dir. Sayfanın üst kısmında konumlandırılan metinlerin oranı %29,6 iken sayfanın alt

kısmında yer alan sendika kaynaklı metin oranı %3,7 olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde yer alan sendika kaynaklı metinlerin gazetede yayınlanan bütün haberlerin konumlarına göre incelendiği Tablo 26'da elde edilen veriler sonucunda, sendika kaynaklı haberlerin araştırma dahilindeki incelenen, sayfanın üst kısmında yer alan bütün haberlere oranı % 40,0 olarak tespit edilmiştir. Sayfanın ortasında yer alan haber metinleri arasında sendika kaynaklı metinlerin oranı % 48,6 olmuştur. Bu gazetede sayfanın alt kısmında yer alan haber metinlerinin %25,0'ı sendika kaynaklı haber olarak saptanmıştır.

iii. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesininde konu ile ilgili yer alan toplam 74 adet haber metninin 13 adeti, bir başka deyişler %17,5'i sendika kaynaklı haber metnidir. Özelleştirme yanlısı yayın politikası izleyen Hürriyet gazetesindeki, sendika kaynaklı haber metinleri, araştırma dahilinde incelenen gazeteler arasında en düşük orandır. Tespit edilen 13 adet metnin sunumu Tablo 27'de sunulmuştur.

Tablo 27: Hürriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin sunumu

	Frekans	Yüzde
Yalnız Metin	7	53,9
Metin ve Fotoğraf	6	46,1
Metin ve Simge	0	0
Metin, Simge ve Fotoğraf	0	0
Toplam	13	100,0

Hürriyet gazetesi sendika kaynaklı haber metinlerinin en yüksek oranda yalnız metin olarak yayınlayan gazete olmuştur. Sendikaları özelleştirmeler karşısında tehdit olarak algılayan Hürriyet gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haberlerin %46,1'i

yalnız metin olarak sunulmuştur. Haber metinlerine görsel öğe kullanma oranı en düşük olduğu gazete de Hürriyet gazetesi olmuştur. Haber metinlerine görsel öğe kullanma oranı %53,9 olarak saptanmıştır.

Tablo 28: Hürriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)

Konum	Frekans	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	4	30,8
Sayfanın ortası	5	38,4
Sayfanın alt kısmı	4	30,8
Toplam	13	100,0

Tablo 29: Hürriyet Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)

	Sendika Kaynaklı haber sayısı	Tüm Haberler	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	4	30	13,3
Sayfanın ortası	5	36	11,1
Sayfanın alt kısmı	4	2	50,0

Hürriyet gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haberlerin sunumları Tablo 28 ve Tablo 29'da incelenmiştir. Tablolardaki verilerden elde edilen sonuçlara göre Hürriyet gazetesi sendika kaynaklı haberleri en fazla sayfanın ortasında konumlandırmıştır. Sayfanın ortasında konumlandırılan metinlerin oranı %38,4 olarak saptanmışıtır. Sayfanın üst kısmında ve alt kısımlarında konumlandırılan metinlerin oranı %30,8'dir. Hürriyet gazetesinde yer alan sendika kaynaklı metinlerin gazetede yayınlanan haberlerin konumlarına göre incelendiği Tablo 29'dan elde edilen veriler sonucunda, sendika kaynaklı haberlerin araştırma dahilindeki tüm sayfanın üst kısmında yer alan haberlere oranı % 13,1 olarak tespit edilmiştir. Bu oran incelenen gazeteler arasında en düşük orandır. Hürriyet gazetesi sendika kaynaklı haberleri sayfanın üst kısmına

konumlandırmaktan çekinmiştir. Sayfanın ortasında yer alan haber metinleri arasında sendika kaynaklı metinlerin oranı ise % 11,1 olmuştur. Hürriyet gazetesinde sayfanın alt kısmında yer alan haber metinlerinin %50'si ü sendika kaynaklı haber olarak saptanmıştır. Bu veriler Hürriyet gazetesinin sendikalara karşı olumsuz tavrını ortaya koymuştur.

iv. Vakit Gazetesi

Vakit gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haber sayısı 22 adettir. Araştırma dahilinde Birgün gazetesinde saptanan toplam 45 haber içerisinde % 48,8 oranında sendika kaynaklı haber metini yayınlamıştır.

Tablo 30: Vakit Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin sunumu

	Frekans	Yüzde
Yalnız Metin	4	18,1
Metin ve Fotoğraf	15	68,1
Metin ve Simge	2	9,2
Metin, Simge ve Fotoğraf	1	4,6
Toplam	22	100,0

Tablo 30'da Vakit gazetesinde yer alan sendika kaynaklı haberlerin gazetede sunum sayısı ve oranları gösterilmektedir. Tablodaki veriler incelendiğinde Vakit gazetesinin sendika kaynaklı haberleri görsel öğeler ile desteklediği saptanmıştır. Haber metinlerinde görsel öğeleri kullanma oranı %81,9 olmuştur. Sendika kaynaklı haberlerin yalnız metin olarak sunum oranı ise %18.1 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 31: Vakit Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (a)

Konum	Frekans	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	8	36,4
Sayfanın ortası	12	54,5
Sayfanın alt kısmı	2	9,1
Toplam	22	100,0

Tablo 32: Vakit Gazetesinde Sendika kaynağı içeren haberlerin konumu (b)

	Sendika Kaynaklı haber sayısı	Tüm Haberler	Yüzde (%)
Sayfanın üst kısmı	8	11	72,7
Sayfanın ortası	12	31	38,7
Sayfanın alt kısmı	2	3	66,6

Tablo 31 ve Tablo 32'deki verilerden elde edilen sonuçlara göre Vakit gazetesi sendika kaynaklı haberleri en fazla sayfanın ortasında konumlandırmıştır. Sayfanın orta kısmında konumlandırılan metinlerin oranı %54,5'tir. Sayfanın üst konumlandırılan metinlerin oranı %36,4 iken sayfanın alt kısmında yer alan sendika kaynaklı metin oranı %9,1 olmuştur. Sayfanın üst kısmında konumlandırılan sendika kaynaklı haberlerin gazetede çıkan bütün sayfanın üst kısmında konumlandırılan haberler oranı Vakit gazetesinde %72,7 olarak tespit edilmiştir. Sayfanın ortasında yer alan haber metinleri arasında sendika kaynaklı metinlerin oranı % 38,7 olmuştur. Vakit gazetesinde sayfanın alt kısmında yer alan haber metinlerinin %66,6'sı sendika kaynaklı haber olarak saptanmıştır. Bu oran incelenen gazeteler arasındaki en yüksek orandır.

7. Metnin Konusu

a. Haber Konuları

Araştırma dahilinde incelenen gazetelerde araştırma evreni içerisindeki aylar süresince TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi ile ilgili metinlerin konuları araştırmanın bu bölümünde incelenmiştir. Gazetelerin TÜPRAŞ'in özelleştirilmesi süresince yayınlamış olduğu metinlerin konuları sırasıyla; "hukuki süreç", "sendika açıklaması", "işçi eylemleri", "şirket açıklamaları", "özelleştirme yanlısı haberler", "özelleştirme karşıtı haberler", "TÜPRAŞ ile ilgili haberler", "ihale süreci", "piyasa aktörlerinin açıklamaları", "muhalefet partileri açıklamaları", "hukuki süreç ve sendika açıklaması", "ihale süreci ve muhalefet partileri açıklamaları" son olarak ta "ihale süreci ve sendika açıklamaları" olmuştur.

İncelenen haber metinlerinde irdelenen ilk konu hukuki süreç olmuştur. TÜPRAŞ çalışanlarının bağlı olduğu Petrol-İş Sendikası ihale süreci boyunca özelleştirme karşısında yer almış ve özelleştirmeyi engellemek amacıyla her türlü hukuki yolu zorlamıştır. Petrol-İş Sendikası'nın hukuk mücadelesi ve yargı organlarının kararları incelenen gazetelerde önemli oranda yer bulmuştur. Hürriyet gazetesi hukuki süreç hakkında en fazla metni yayınlayan gazete olmuştur. Hürriyet gazetesi hukuki süreç ile ilgili toplam 25 adet metin yayınlamıştır. Bu sayı Hürriyet gazetesinin diğer tüm haber konularında yayınlamış olduğu haberler sayısından daha fazladır. Hürriyet gazetesini 9 haber ile Vakit gazetesi takip etmiştir. Cumhuriyet gazetesinde TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinin bir parçası olan hukuki süreç ile ilgili haberler 7 olarak saptanmıştır. Birgün gazetesi hukuki süreci haber metinlerine en az yansıtan gazete olmuştur. Bu gazete konuyla ilgili yayınlanan haber sayısı 5 adettir. Birgün

gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı çıkan Petrol-İş Sendikası'nın açıklamalarını hukuki süreç ile birlikte veren tek gazete olmuştur. Birgün gazetesi yayın politikası doğrultusunda özelleştirme karşıtı grupların açıklamalarını hem hukuki süreç hem de ihale süreci konulu haber metinlerine yansıtmıştır.

TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecindeki taraflardan birisi Petrol-İş Sendikası'dır. Özelleştirme süreci boyunca sendika, açıklamaları ile kamuoyunu bilgilendirmeye ve özelleştirme karşısında yer almalarını sağlamaya çalışmıştır. İnceleme dahilindeki gazeteler de sendika açıklamalarını yayın politikaları çerçevesinde okuyucularına sunmuştur. Yayın politikalarında TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesini şiddetle eleştiren Birgün ve Cumhuriyet gazeteleri sendika açıklamaları konulu haberleri daha sık yayınlamıştır. Birgün gazetesinde sendika açıklamaları konusundaki haber sayısı 14 iken Cumhuriyet gazetesinde bu sayı 8 adettir. Hükümet yanlısı yayın politikasına sahip olan Vakit gazetesi hükümet icraatlerinin karşısında yer alan sendikaların açıklamalarını diğer gazeteler göre daha az sayıda (6) sunduğu tespit edilmiştir. Sendika açıklamalarını haber metinlerine en az yansıtan gazete ise ekonomide Neo-Liberalizm'i savunan Hürriyet gazetesi olmuştur. Hürriyet gazetesinin konu ile ilgili haber sayısı 3 adettir.

TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde önemli bir yer tutan diğer haber konusu ise gerçekleştiren işçi eylemlerdir. İncelenen diğer konular gibi işçi eylemleride araştırma kapsamındaki gazetelerin haber metinleri sayılarını gazetelerin yayın politikaları doğrultusunda etkilemiştir. Özelleştirme karşıtı yayın politikasına sahip Birgün ve Cumhuriyet gazetelerinde işçi eylemleri konulu haberlerin sayısı, neo-liberalizm ve hükümet yanlısı yayın politikasına sahip Hürriyet ve Vakit gazetelerinden daha fazla sayıdadır. Birgün gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde gerçekleştirlen işçi

eylemlerinin haber metinlerine en fazla yansıtan gazete olmuştur. Birgün gazetesi işçi eylemi konulu 27 adet haber yayınlamıştır. Cumhuriyet gazetesinde işçi eylemi konulu haber sayısı 15 olarak tespit edilmiştir. Vakit gazetesi 14 adet haber yayınlamıştır. [164] Konu ile ilgili en az haberi ise Hürriyet gazetesi yayınlamıştır. Hürriyet gazetesinde işçi eylemleri konulu haber metni sayısı 4 adettir.

Hürriyet gazetesinde şirket açıklamalarını ile ilgili toplam 15 adet haber metni tespit edilmiştir. Bu sayı araştırma dahilinde yer alan diğer gazetelerin tüm şirket açıklamaları içeren haberlerine eşittir. Cumhuriyet gazetesi şirket açıklamaları içeren 8 adet haber metni yayınlamışken Birgün gazetesi 6 adet şirket açıklaması içeren haber metni sunmuştur. Vakit gazetesi ise şirket açıklamalarını haber metinlerine en az yer veren gazete olmuştur.

Özelleştirme yanlısı haber metinleri sadece Hürriyet gazetesinde saptanmıştır. Hürriyet gazetesinde özelleştirme yanlısı haber metinlerinin çıkması, gazetenin neo-liberal ekonomi politikalarını desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Hürriyet gazetesinde konu ile ilgili diğer haber metinlerinde özelleştirmeler yanlısı bakış açısı olmakla beraber var olan iki haberde TÜPRAŞ'ın özelleştirilme gerekçelerini doğruluğunu savunmaktadır.

Araştırma dahilinde incelenen gazeteler içerisinde sol ideolojiye sahip iki gazete olan Birgün ve Cumhuriyet gazetelerinde TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine eleştirel yaklaşılmıştır. Konu ile ilgili haber metinlerine eleştirel yaklaşımını yansıtan bu gazeteler TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı 3'er adet metin yayınlamışlardır. Neo-

[164] Vakit gazetesinde işçi eylemlerinin sayısının bu denli fazla olmasının nedeni ilerleyen bölümlerde belirtileceği üzere, işçi eylemlerinin ülke ekonomisine zarar verdiğinin irdelenmesidir.

Liberal ekonomi politiklarını destekleyen popüler gazete olan Hürriyet gazetesinde TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı özel bir haber metni tespit edilmemiştir. Hükümete yakın gazete olan Vakit gazetesinde de TÜPRAŞ'ın özelleştirme karşıtı özel bir haber saptanmamıştır.

Özelleştirme süreci içindeki TÜPRAŞ ile ilgili haberler de araştırma dahilinde incelenen gazetelere yansımıştır. TÜPRAŞ ile ilgili haber metinleri en çok Cumhuriyet gazetesinde yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinde TÜPRAŞ ile ilgili 4 adet metin saptanmıştır. Sırasıyla Hürriyet gazetesinde 3, Vakit gazetesinde 2 ve Birgün gazetesinde ise 1 adet TÜPRAŞ konulu haber metni yer almıştır.

İhale süreci, incelenen gazetelerin araştırma evreni içerisinde ele alınan aylarda yoğunlaştığı bir diğer konu olmuştur. Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ'ın özelleştirilme sürecinde atılan her adım araştırma dahilindeki gazeteler tarafından kamuoyuna yansıtılmıştır. İhale sürecini metinlerine en çok yansıtan gazete 15 metin ile Hürriyet gazetesi olmuştur. Hürriyet gazetesini 13 haber ile Vakit gazetesi takip etmiştir. Yukarda belirtildiği üzere özelleştirme ve hükümet yanlısı yayın politikaları izleyen bu iki gazete TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi ihalesi sürecini gazetelerine en çok yansıtan gazeteler olmuştur. Cumhuriyet gazetesi ihale süreci ile ilgili toplam 11 haber metni yayınlamıştır. Birgün gazetesi ihale sürecini ilgili haberleri tek başına vermesinin yanı sıra muhalefet partisi ve sendika açıklaması ile veren tek gazete olmuştur. Birgün gazetesinin bu yaklaşımı yukarıda da belirtildiği üzere gazetenin TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecine eleştirel yaklaşmasıdır. Bu tutum nedeniyle ihale süreci ile ilgili metinlere özelleştirme karşıtı grupların açıklamalarını da haberlerine dahil etmiştir.

Piyasa aktörlerinin TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi ile ilgili yapmış oldukları açıklamalarını metinlerine en fazla yansıtan gazete ekonomide Neo-Liberalizm'i savunan Hürriyet gazetesi olmuştur. Neo-Liberalizm yukarıdaki bölümlerde belirtildiği üzere ekonomide devletin üretici rolden çıkıp düzenleyici ve kural koyucu rolüne bürünmesini savunmakta ve piyasa aktörlerinin ekonomiyi yönlendirmesini savunmaktadır. Hürriyet gazetesi bu doğrultuda piyasa aktörlerinin açıklamalarını en fazla yayınlayan gazete olmuştur. Yayın politikası çizelgesinde Hürriyet gazetesinin zıt kutbunda yer alan Birgün gazetesi piyasa aktörlerinin açıklamalarını haber metinlerine araştırma dahilinde 1 adet yansıtmıştır. Vakit gazetesi ise herhangi bir piyasa aktörünün açıklamasını haber metninde yer vermemiştir.

Muhalefet partilerinin açıklamalarını haber metinlerine en fazla yansıtan gazete Cumhuriyet gazetesi olurken bu gazeteyi Birgün ve Hürriyet gazeteleri izlemiştir. Hükümet yanlısı yayın politikası olan Vakit gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde muhalefet partilerinin açıklamalarını haber metinlerinde sunmamıştır.

b. İşçi Eylemleri konulu haber metinlerinin sunumu, konumu ve gazetelerin yaklaşımları

Tablo 33: İncelenen gazetelerde yayınlanan işçi eylemi konulu haber metinlerinin bakış açısı

Konuya Bakış	Frekans	Yüzde (%)
Olumlu	28	46,7
Olumsuz	10	16,7
Değerlendirme Yok	22	36,6
Toplam	60	100,0

Araştırma dahilinde incelenen gazetelerde yer alan işçi eylemi konulu haber metinlerinin sayısı 60 adettir. Araştırma incelenen tüm haber metinleri arasındaki oranı ise %23,8 olarak saptanmıştır. Tablo 33'de görüldüğü üzere, konu ile ilgili incelenen gazetelerde yer alan 60 metinden %46,6 olumlu bakış açısı ile sunulmuştur. İncelenen gazetelerde değerlendirmenin olmadığı metin oranı %36,6 olarak tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olumsuz bakış açısı oranı ise %16,7'dir.

Tablo: 34 İşçi Eylemi Konulu Haber Metinlerinin Sayısı ve Oranı

Gazete	Frekans	Yüzde (%)
Birgün	27	37,5
Cumhuriyet	15	24,6
Hürriyet	4	5,4
Vakit	14	31,0

İncelenen gazetelerde yayın politikalarına uygun şekilde işçi eylemi konulu haberlerde yayınlanma sayısı farklılıklar göstermektedir. Birgün gazetesi işçi eylemlerini en fazla yayınlayan gazete olmuştur. Birgün gazetesinde işçi eylemi konulu haber sayısı 27 adettir. Araştırma kapsamında incelenen tüm haberler arasındaki işçi eylemi konulu haber oranının en yüksek olduğu gazetede Birgün gazetesidir. Birgün gazetesinin araştırma kapsamındaki tüm haberler arasında işçi eylemi konulu haber metni yayınlama oranı %37,5 olarak saptanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde işçi eylemi konulu haber metinlerinin sayısı 15 adettir. İşçi konulu haber metinlerinin araştırma dahilindeki tüm haberlere oranı ise %24,5 olarak tespit edilmiştir. Neo-liberal ekonomi politikaların yayınlarında savunan Hürriyet gazetesi işçi eylemi haberlerini metinlerine en az yansıtan gazete olmuştur. Toplam 4 adet işçi eylemi konulu haber metni Hürriyet gazetesinde

yayınlanmıştır. Hürriyet gazetesinde araştırma kapsamındaki tüm haberler arasında işçi eylemi konulu haber metni oranı %5,4 olmuştur. Vakit gazetesi işçi eylemi konulu haber metni sayısı 14 adettir. Araştırma dahilinde incelenen tüm haber metinleri arasında, işçi eylemi konulu haber oranı ise %31,0'dır. Bu oran, Vakit gazetesini işçi eylemi konulu haber metinlerinin araştırma dahilinde incelenen bütün haber metinleri arasında en fazla ikinci metni oranı olarak tespit edilmiştir.

Grafik 14: Gazetelerin İşçi Eylemi Konulu Haberlerdeki Bakış Açısı

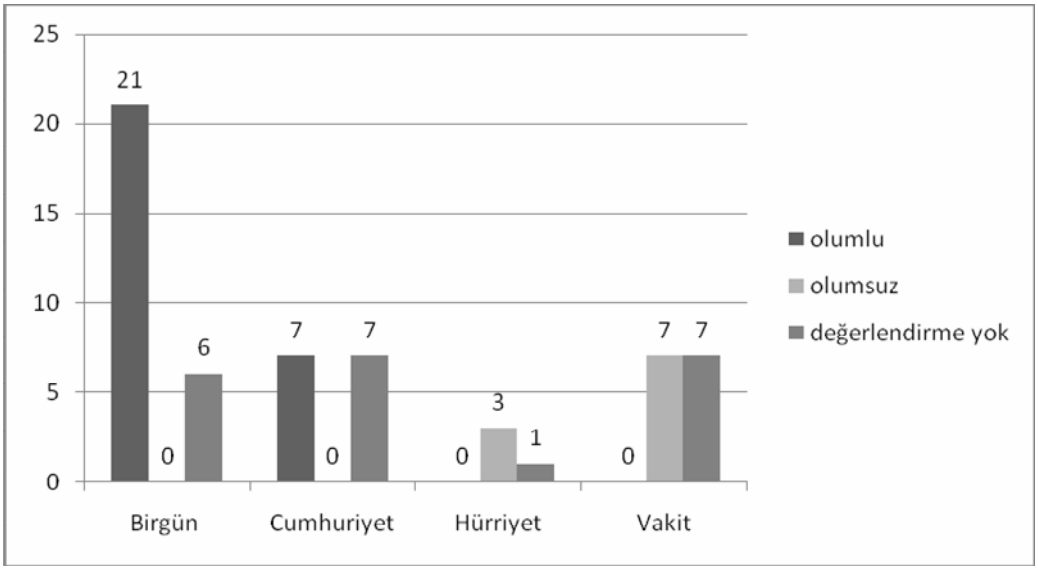

i. Birgün Gazetesi

Tablo 35: Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haber metinlerinin sunumu

Sunum	Frekans	Yüzde (%)
Yalnız Metin	5	18,5
Metin ve Fotoğraf	22	81,5
Metin ve Simge	0	0
Toplam	27	100,0

Birgün gazetesinde işçi eylemi konulu haberlerin sunumları incelendiğinde gazetenin haber metinlerini görsel öğeler ile desteklediği saptanmıştır. İşçi eylemi haberlerinde görsel öğelerin kullanılma oranı %81,5 olarak tespit edilmiştir. Haber metinlerinin %18.5'i ise yalnız metin olarak yayınlanmıştır. Haber metinlerine görsel öğelerin eklenmesi konuya verilen önemin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Birgün gazetesi de işçi eylemlerine verdiği önemi konu ile ilgili haber metinlerini görsel öğeler ile destekleyerek göstermiştir.

Tablo 36: Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haber metinlerin konumu

Konum	Frekans	Yüzde
Sayfanın üst kısmı	14	51,9
Sayfanın ortası	11	40,7
Sayfanın alt kısmı	2	7,4
Toplam	27	100,0

Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerlerin gazete sayfalarındaki konumu Tablo 36'da gösterilmiştir. Haber metinlerinin sayfanın üst ve orta kısmında konumlandırılması konuya verilen önemin göstergesidir. Birgün gazetesi incelenen gazeteler arasında haber metnini sayfanın üst kısmında en fazla konumlandıran gazete olmuştur. Bu gazetede sayfanın üst kısmında yer alan haberlerin oranı %51,9 olmuştur. Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin %92,6'sı sayfanın üst ve orta kısmında yer almıştır. Sayfanın alt kısmında yer alan haberlerin oranı ise %7,2 olarak saptanmıştır.

Tablo 37: Birgün gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin bakış açısı

	Frekans	Yüzde
Olumlu	21	77,8
Olumsuz	0	0
Değerlendirme Yok	6	22,2
Toplam	27	100,0

Birgün gazetesi incelenen gazeteler arasında işçi eylemi konulu haberlerde olumlu bakış açısının en fazla oranda olduğu gazete olmuştur. Birgün gazetesinde işçi eylemi konulu haber metinlerinin %77,8'i olumlu iken, olumsuz bir haber metni rastlanmamıştır. İşçi eylemi konulu haberlerin %22,2 oranında herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

ii. Cumhuriyet Gazetesi

Tablo 38: Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin sunumu

Sunum	Frekans	Yüzde (%)
Yalnız Metin	2	13,3
Metin ve Fotoğraf	13	86,7
Metin ve Simge	0	0
Toplam	15	100,0

Cumhuriyet gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi sürecinde gerçekleştirilen işçi eylemlerini haber metinlerinde görsel öğelerle desteklemiştir. Konu ile ilgili haber metinlerinin %86,7'si fotoğraflarla yayınlanmıştır. Yalnız metin olarak sunulan haber oranı ise %13,3 olarak tespit edilmiştir. Yayın politikasında görsel öğeleri sık kullanmayan Cumhuriyet gazetesi işçi eylemi konulu haberlerinde görsel öğeleri sıklıkla kullanmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere görsel öğelerin sık kullanılmı konuya verilen önemi göstermektedir.

Tablo 39: Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin konumu

Konum	Frekans	Yüzde
Sayfanın üst kısmı	3	20,0
Sayfanın ortası	11	73,3
Sayfanın alt kısmı	1	6,7
Toplam	15	100,0

Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerlerin gazete sayfalarındaki konumu Tablo 39'da gösterilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin %93,3'ü sayfanın üst ve orta kısmında yer almıştır. Sayfanın alt kısmında yer alan haberlerin oranı ise %6,7 olarak saptanmıştır.

Tablo 40: Cumhuriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlere bakış açısı

	Frekans	Yüzde
Olumlu	7	46,7
Olumsuz	0	0
Değerlendirme Yok	8	53,3
Toplam	15	100,0

Cumhuriyet gazetesi özelleştirmeler karşı gerçekleştirilen işçi eylemleri konulu haberleri olumlu bakış açısı ile sunmuştur. Bu gazete, işçi eylemi konulu haberlerin %46,7 sini olumlu bakış açısı ile sunarken olumsuz haber metni saptanmamıştır. Cumhuriyet gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi sürecinde gerçekleştilen işçi eylemleri konulu haber metinlerinin %53,3'ünde değerlendirme yapmamıştır. Bu oran incelenen gazeteler arasında en yüksek orandır.

iii. Hürriyet Gazetesi

Tablo 41: Hürriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin sunumu

Sunum	Frekans	Yüzde (%)
Yalnız Metin	2	50,0
Metin ve Fotoğraf	2	50,0
Metin ve Simge	0	0
Toplam	4	100,0

Hürriyet gazetesi, araştırma dahilinde incelenen gazeteler arasında işçi eylemi konulu haber metinlerinin en az yayınlandığı gazete olmuştur. Neo-Liberal bakış açısına sahip olan Hürriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haber oranı %5,4 olarak saptanmıştır. Toplam 4 haber metinin yer aldığı gazetede, konu ile ilgili haber metinlerinin yarısı yalnız metin, diğer yarısı ise metin ve fotoğraf ile sunulmuştur.

Tablo 42: Hürriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin konumu

Konum	Frekans	Yüzde
Sayfanın üst kısmı	2	50,0
Sayfanın ortası	1	25,0
Sayfanın alt kısmı	1	25,0
Toplam	4	100,0

Hürriyet gazetesinde yayınlanan konu ile ilgili haber metinlerin %50'si sayfanın üst kısmında yer almıştır. Sayfanın orta ve alt kısmında yer alan haber metni oranı ise %25'er olarak saptanmıştır. Hürriyet gazetesinde sayfanın alt kısmında yer alan haber metinlerinin oranı incelenen bütün gazeteler arasında en fazla orandadır. Konu ile ilgili haber metninin sayfanın alt kısmında yer alması, konuya önem verilmediğini göstermektedir. Hürriyet gazetesinde yer alan konu ile ilgili haberlerin sayısının az

olması ve sayfanın alt kısmında konumlandırılması, gazetenin konuya önem vermediğinin göstergesidir.

Tablo 43: Hürriyet gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlere bakış açısı

	Frekans	Yüzde
Olumlu	0	0
Olumsuz	3	75,0
Değerlendirme Yok	1	25,0
Toplam	4	100,0

Hürriyet gazetesinde yer alan TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi sürecinde gerçekleştirilen işçi eylemleri konulu haber metinleri genel olarak olumsuz bakış açısı ile sunulmuştur. Bu gazetede konu ile ilgili yer alan haberlerin %75'i olumsuz bakış açısı ile yayınlanmıştır. Değerlendirme yapılmayan haber metni oranı ise %25 olarak saptanmıştır. Gazetenin yayın politikasına uygun olarak işçi eylemleri konulu haber metinlerinde olumlu bakış açısına rastlanmamıştır.

iv. Vakit Gazetesi

Tablo 44. Vakit gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin sunumu

Sunum	Frekans	Yüzde (%)
Yalnız Metin	2	14,3
Metin ve Fotoğraf	11	78,5
Metin ve Simge	1	7,2
Toplam	14	100,0

Vakit gazetesinde işçi eylemi konulu haberlerin sunumları incelendiğinde gazetenin haber metinlerini görsel öğeler ile desteklediği saptanmıştır. İşçi eylemi

haberlerinde görsel öğelerin kullanılma oranı %85,7 olarak tespit edilmiştir. Haber metinlerinin %14.3'ü ise yalnız metin olarak yayınlanmıştır.

Tablo 45: Vakit gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlerin konumu

Konum	Frekans	Yüzde
Sayfanın üst kısmı	4	28,6
Sayfanın ortası	9	64,3
Sayfanın alt kısmı	1	7,1
Toplam	14	100,0

Vakit gazetesinde yer alan haberlerin konumu Tablo 45'te gösterilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde konu ile ilgili haber metinlerinin en sık sayfanın ortasında yer aldığı saptanmıştır. Sayfanın ortasında konumlandırılan haberlerin oranı %64,3 olarak tespit edilmiştir. Sayfanın üst kısmı ve alt kısmında yer alan haberlerin oranı ise sırasıyla %28,6 ve 7,1 olarak saptanmıştır.

Tablo 46: Vakit gazetesinde yer alan işçi eylemi konulu haberlere bakış açısı

	Frekans	Yüzde
Olumlu	0	0
Olumsuz	7	50,0
Değerlendirme Yok	7	50,0
Toplam	14	100,0

Hükümet yanlısı yayın politikası izleyen Vakit gazetesi yayınlamış olduğu işçi eylemi konulu haberleri olumsuz bakış açısı ile sunmuştur. Vakit gazetesinde yer alan olumsuz bakış açılı haber metni oranı %50,0 olarak saptanmıştır. Vakit gazetesi konu ile ilgili olumlu bakış açılı metin yayınlamamıştır. Değerlendirmenin olmadığı metin oranı ise %50'dir.

8. Görüntü Çözümlemesi

"Anlamlar sadece sözcüklerle değil her türlü iletişim biçimi ile gelebilir."[165] Bu iletişim biçimlerinden birisi de fotoğraftır. Günümüzde, fotoğraf gazeteler için yazı kadar önemli bir unsurdur. Fotoğraflar, tarihe tanıklık eder, bildirir, öğretir ve açıklar. Fotoğrafların gazetelerde kullanılması, fotoğrafik imgenin tek başına bir olayı anlatmaya yeterli olduğunun anlaşılmasıyla başlamıştır. Haber fotoğrafları, haberde gerçekleşen olayı görsel olarak okuyucuya ulaştırıken, bir yandan da anlam taşırlar. "Haber fotoğrafı görüntüseldir, nedensiz bir gösterge değildir."[166]

Fotoğrafların anlamları üzerine çalışma yapmış olan Roland Barthes, fotoğrafa ait iki temadan söz etmiştir. Bunlar "studium" ve "punctum"'dur. "Fotoğrafa ilişkin iki temadan ilki, studium, fotoğrafın okurundan beklendiği anlamdırma biçimidir. Batrthes "studium"'u fark etmeyi, fotoğrafı çeken kişinin niyetleri ile karşılaşmak, onları anlamak ve kendi içinde tartışmak olarak tanımlıyor."[167] Barthes'in bahsettiği ikinci tema ise "punctum"'dur. "Fotoğraflara bakarken birden bire bir ayrıntı dikkatinizi çeker, işte bu ayrıntı size yepyeni bir şeye baktığınız duygusunu veren şey punctum'dur. Studium, kodlanmış olandır, adlandıralabildiğimizdir, punctum ise kodlanmamıştır."[168] Barthes'e göre studium, fotoğraftaki görüntünün ortak olarak okunması, punctum ise fotoğraftaki görüntünün sizi etkileyen yönüdür. Basında, "punctum" fazla aranmaz, basında uzlaşmanın, yani "studium"'un öne çıktığı fotoğraflar kullanılır.

---

165 Graeme Burton, **Görünenden Fazlası Medya Analizlerine Giriş**, çev. Nefin Dinç, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995, s.24.
166 John Fiske, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, çev. Süleyman İrvan, Ankara, Bilim Sanat, 2003, s. 139.
167 Ayşe İnal, Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı, Ankara Üniversitesi, İletişim Araştırmaları Dergisi, 2003 Bahar, s.23.
168 Ayşe İnal, a.g.m. ,s.23.

"Bir şeyin belirtilmesiyle, artık fotoğraf herhangi bir şey değildir."[169] Fotoğrafın belirtiği şeyin çözümlenmesi, görüntü çözümlemesi ile gerçekleştirilir. Görüntü çözümlemesinde, var olan bir görüntüde, anlamın nasıl inşa edildiği bulunmaya çalışılır. Burton'a göre görüntüde üç temel unsur vardır. Birinci unsur, kameranın görüntü çekilirken nerede olduğudur. Kameranın yeri, görüntüye bakının, görüntüdeki nesnelere göre kendini konumlandırmasını sağlar. İkinci unsur, görüntü oluşturulurken kullanılan hilelerdir. "Netlik, ışıklandırma, düzenleme, çerçeveleme resimde gerçekte ne olduğu hakkındaki kavrayışımızı etkileyen hilelerdir. Burada önemli olan ne söylendiğinden çok nasıl söylendiğidir."[170] Üçüncü ve son unsur ise, görüntünün içeriği ve burada yer alan nesnelerdir. Burton'un yukarıda belirtilen görüntü çözümlemesi bu çalışmanın yöntemi olacaktır. Araştırma dahilinde her gazetede yayınlanmış 2 adet işçi eylemi konulu haber metninde yer alan fotoğraf rastgele seçilmiştir. Haber fotoğrafları "Ekler" bölümünde verilmiştir.

a. Birgün Gazetesi

Haber: Bu bir hukuk skandalıdır.
Tarih: 31 Mart 2006

Konum Göstergeleri: Fotoğraf makinesinin seyirciyi konumlandırdığı nokta eylemi gerçekleştiren işçilerin arasıdır. Bakış açısı, işçilerin üzerinden ileriye doğru bakıyormuş gibidir. Fotoğrafın odaklandığı nokta işçilerdir.

[169] Roland Barthes, **Camera Lucida**, çev. Reha Akçakaya, İstanbul, Altıkırkbeş Yayın, 2000, s.66.
[170] Graeme Burton, **a.g.e.**, s.24

Geliştirim Göstergeleri: Fotoğraf, eyleme katılan işçilerin kalabalık olduğunu belirtmek için işçilerin sayısının fazla olduğu bir alandan çekilmiştir ve çerçeveleme bu durumu yansıtmaya göre gerçekleştirilmiştir. Fotoğrafta ayrıca, eylemin TÜPRAŞ Rafinerisinde gerçekleştiğini belirtmek için "TÜPRAŞ" tabelasınının gösterilmesine özen gösterilmiş ve fotoğraf bu duruma göre düzenlenmiştir.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: TÜPRAŞ tabelası, eyleme katılan işçiler, yeşillik alan ve karayolu.

Anlam: Fotoğrafta ilk dikkat çeken öğe işçilerin sayısının fazla olmasıdır. İşçilerin kalabalık olması, özelleştirmeye karşı olanların sayısının az olmadığına ve işçilerin sermayenin saldırısına karşı bir birlik olduğu anlamına gelmektedir. İşçilerin aralarında kadınlarında olması, TÜPRAŞ'ın özelleştirmesine karşı gelenlerde kadın veya erkek ayrımının olmadığını belirtmektedir. Fotoğrafın işçilerin arasından çekilmesi, gazetenin özelleştirmeler karşısındaki duruşunu göstermek için bir örnek oluşturmaktadır. Gazete sermayenin karşısında ve işçilerin arasında yer almaktadır. Fotoğrafın işçilerin yukarısından çekilmesiyle, kalabalık gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca aynı neden, ileriye doğru bir yürüyüşün gerçekleştirildiğini söylenmektedir. Yeşil alan ve karayolunun bu fotoğrafta yer almasının sebebi, işçilerin üzerinde yer alan "TÜPRAŞ" tabelasının fotoğrafın içerisinde gösterilmesi amacıdır. Bu yüzden yeşil alan ve karayolunun anlamları araştırma dışında tutulmuştur. Birgün Gazetesi'nde yer alan bu fotoğraftaki anlamları bir bütün olarak ele aldığımız vakit, gazetenin bu fotoğrafı dikkatlice kurgulamış olduğu ortaya çıkar.

Haber: TÜPRAŞ'ı satmak akılsızlık
Tarih: 8 Haziran 2005

Konum Göstergeleri: Fotoğraf makinesinin odaklandığı nokta, pankarta yazan "TÜPRAŞ Geleceğimizdir Satılamaz!" yazısıdır. Seyircinin konumladırılması ise işçi sendikasının önde gelen üyelerini ve pankartın karşısındandır.

Geliştirim Göstergeleri: Fotoğrafın çerçevelenmesinde, Türk bayrağı ve Petrol-İş Sendikasının, TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı çıkıldığını belirttiği pankart ile sendika üyelerinin ellerinde tuttukları özelleştirme karşıtı yayınlar önemli yer tutmuştur.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: İşçi sendikasının önde gelen üyeleri, Özelleştirme karşıtı pankart, Petrol-İş Sendikasının yayınladığı ve TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı çıktıkları "TÜPRAŞ Geleceğimizdir Satılamaz" kitabı, Türk bayrağı.

Anlam: TÜPRAŞ'ta çalışan işçilerin bağlı olduğu Petrol-İş sendikasının gerçekleştirmiş olduğu eylemde çekilen bu fotoğrafta ana unsur kalabalık bir sendika grubu üyesi topluluğun arkasında yer alan "TÜPRAŞ Geleceğimizdir Satılamaz" pankartıdır. Fotoğrafın karşıdan çekilmesinin nedeni, okuyucuya, TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesinde Petrol-İş Sendikasının fikrini yansıtan pankartı göstermektir. Sendika üyelerinin sayısının fazlalığı, sendikanın güçlü olduğunu göstermek içindir. Pankarttaki yazıya uygun olarak yerleştirilen Türk bayrağı ile, özelleştirmelerle ülkenin değerlerinin satıldığı, Petrol-İş sendikasının ve işçilerin ülke çıkarları için çalıştıkları anlamdırılmıştır.

b. Cumhuriyet Gazetesi

Haber: Petrol-İş pes etmiyor
Tarih: 28 Ocak 2006

Konum Göstergeleri: Fotoğraf makinesi, seyirciyi, eylemi gerçekleştiren işçilerin karşısında konumlandırmıştır. Fotoğrafın odağında, işçilerin taşıdığı pankart vardır.

Geliştirim Göstergeleri: Görüntü, işçilerin taşıdığı pankartı öne çıkartmak için çerçevelendirilmiştir. Ayrıca eylemin şehir içinde gerçekleştirildiği yansıtılmak istendiği için arka fonda binalar yer almaktadır.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: Eylemi gerçekleştiren işçiler, Petrol-İş Aliağa şubesinin pankartı ve Petrol-İş bayrakları, şehir merkezindeki binalar.

Anlam: Fotoğrafta, işçilerin taşıdığı "Biz değil, Türkiye Kaybediyor" pankartı, öne çıkmıştır. Fotoğraf, eylemi gerçekleştiren işçilerin karşısından çekilmiş olsa da Cumhuriyet Gazetesi'nin okuyuculara göstermek isteği ana unsur, işçilerin taşıdığı pankarttır. İşçilerin taşıdıkları pankart, özelleştirmenin sadece kendilerini değil tüm Türkiye'yi ilgilendiren bir olgu olduğunu belirtirken, işçilerin ülke çıkarlarını, kendi çıkarlarından önde gördüklerinin bir göstergesidir. Fotoğraf, eylemin Ocak ayında soğuk bir günde olmasına rağmen işçilerin hem ulusal çıkarları hem de kendi haklarını her türlü hava koşulunda aradıklarını gösteriyor. Fotoğrafın işçilerin hizzasından değil, yukarısından çekilmesi, eyleme takılımın yoğun olduğunu göstermek amacıyladır.

Haber: TÜPRAŞ'ın satışına tepki
Tarih: 12 Eylül 2005

Konum Göstergeleri: Fotoğraf, eylemi gerçekleştiren işçilerin arasından çekilmiştir ve seyirciyi işçilerden yana konumlandırmıştır.

Geliştirim Göstergeleri: Fotoğraf, eyleme katılan işçilerin özelleştirmelere karşı olduklarını göstermek için kullandıkları sloganları, seyirciye iletmek üzere belirli bir açıdan çekilmiştir. Fotoğrafçı, eylemcinin başındaki şapkanın üzerinde yazılan sloganı göstermek amacıyla uygun anı beklemiştir.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: Eylemcinin giydiği ve üzerinde, "TÜPRAŞ Satılamaz" yazılı bir şapka, Eylemcilerin kurmuş oldukları "Memleket Nöbeti" çadırı ve bu çadıra asılmış durumda eylemcilerin düşüncelerini yansıtan pankartlar.

Anlam: Sendikalar, Özelleştirmelerin, halkın sahip olduğu, hizmet ve mal sağlayan işletmelerin sermayeye satışı olarak görürler. Ülkenin en önemli değerlerinden birisi olan TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde Petrol-İş Sendikası bu satışın ülkeyi satmak olarak kabul etmiş ve kamuoyunu bilgilendirme amacıyla "Memleket Çadırları" kurmuştur. "Memleket Çadırı'nın" fotoğraflanması, işçi sendikalarının ülke çıkarları için çalıştıklarını okuyuculara göstermek içindir. Çadırda asılı duran pankartlar, işçilerin özelleştirme hakkında söylecekleri olduklarını göstermektedir. Fotoğrafta dikkat çeken bir diğer unsur ise eylemcinin takmış olduğu şapka ve şapkadaki slogandır. Fotoğraf eylemcinin arkasından çekildiği için okuyucu kendisini eylemcilerin arasında konumlandırmaktadır ve "TÜPRAŞ Satılamaz" sloganı altında birleşmektedir.

c. Hürriyet Gazetesi

Haber: Özelleştirme teklif aldı, TÜPRAŞ işçisi dur dedi
Tarih: 3 Eylül 2005

Konum Göstergeleri: Fotoğraf makinesinin seyirciyi konumlandırdığı nokta eylemi gerçekleştiren işçilerin karşısıdır.

Geliştirim Göstergeleri: Eylemin TÜPRAŞ Rafinerisinin önünde gerçekleştirildiğini göstermek amacıyla arka fonda TÜPRAŞ tabelasının görülmesine göre düzenlenmiş ve eyleme katılanların sayısını tam olarak göstermemek için işçilerin hizasından çekilmiş bir fotoğraf.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: Eylemde yer alan az sayıda işçi, TÜPRAŞ Rafinerisinin tabelası. Yarısı gözüken Türk Bayrağı.

Anlam: Fotoğrafta dikkat çeken ilk unsur, işçilerin sayısının az olmasıdır. Ekonomi alanında Neo-liberal politikaları destekleyen Hürriyet gazetesi, TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci boyunca sermaye yanlısı sayısız yayın yapmıştır. İşçilerin gerçekleştirmiş oldukları eylemlere hemen hemen hiç yer vermeyen Hürriyet gazetesi, gerçekleştirilen bu eylemde yayınlamış olduğu fotoğrafta, işçileri karşıdan görüntülemiştir. Fotoğrafın karşıdan çekilmesi seyirciyi, eylemi gerçekleştirenlerin zıt yönünde yer almasını sağlamaktadır. Fotoğrafın işçilerin hizasından çekilmesi eyleme katılanların sayısının tahmin etmekte zorlanmamıza ve sadece gördüğümüz kadar insanın bu eyleme katıldığını anlamlandırmamıza sebep olur. Hürriyet kullandığı bu fotoğrafta işçileri slogan atarken, ellerini kaldırdıkları sırasında görüntülemiştir. Ellerin kaldırılması şiddet unsuru olarak kabul edildiğinden, işçi eylemlerinin şiddet unsur

taşıdığı, toplumsal huzuru bozma eğiliminde olduğu görüşü okuyuculara kazandırılmak istenmiştir.

Haber: İşçilerden akaryakıt sevkiyatını durduran eylem
*Tarih:*13 Eylül 2005

Konum Göstergeleri: Eylemi gerçekleştiren işçilerin ve açıklama yapan sendika üyesinin karşısından çekilmiş bir fotoğraf.

Geliştirim Göstergeleri: İki ayrı fotoğraf tek bir fotoğrafa dönüştürülmüş, özellikle rafineri önündeki işçilerin olduğu fotoğrafın bir bölümü kesilmiş.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: Az sayıda işçi, Sendika görevlisi, TÜPRAŞ İzmit Rafinerisi

Anlam: Fotoğrafta ilk dikkat çeken öğe işçilerin sayısının az olmasıdır. Sayının az olması, işçilerin, özelleştirmeye aralarındaki birkaç kişi dışında karşı olmadıklarını göstermektir. Bunun yanı sıra, sendikanın güçsüz olduğu anlamı da çıkmaktadır. İki fotoğrafın bir araya getirilmesinin nedeni fotoğrafta yer alan hem işçilerin hem de sendika görevlisinin okuyucunun karşısında gösterilmek istenmesidir. Bu unsurların karşıdan gösterilmesi ile okuyucular, otomatik olarak kendilerini zıt kutupta konumlandırmaktadır. Hürriyet Gazetesi'nde yer alan bu fotoğraftaki anlamları bir bütün olarak ele aldığımız vakit, gazetenin bu fotoğrafı dikkatlice kurgulamış olduğu ortaya çıkar.

d. Vakit Gazetesi

Haber: TÜPRAŞ'ta satışlar durdu, kuyruklar uzadı
Tarih: 13 Eylül 2005

Konum Göstergeleri: Fotoğraf makinesinin odağında satış işlemlerinin yeniden başlamasını bekleyen akaryakıt sevkiyatı yapan tankerler yer almaktadır. Seyircinin konumu satışların gerçekleşmediği rafinerinin karşısındadır.

Geliştirim Göstergeleri: Fotoğraf, arka planda yer alan rafinerideki satışların durdurulmasından dolayı dolum yapamayan tankerleri ön plana koyarak çekilmiştir.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: TÜPRAŞ Kırıkkale Rafinerisi, Petrol sevkiyatı için bekleyen çok sayıda tanker ve tanker şöförleri.

Anlam: İşçi eylemleri, işçilerin ekonomik veya sosyal taleplerini işverenlere duyurmak için başvurduğu bir tür mücadale biçimidir. İşçi eylemlerden sonraki adım, grevdir. Grevler sadece işçi ve işverenleri değil, toplumun her kesimini etkiler. Hizmetler aksayınca ülke ekonomisinde sorunlar ortaya çıkabilir. Hükümet ve sermaye yanlısı bir yayın politikası yapan gazeteler grevlerin toplumsal huzuru bozduğunu ve işçi sendikalarının kendi çıkarları için ülke ekonomisini sekteye uğrattığı yolunda haberler yayınlarlar. AKP hükümetine yakın yayın politikası izleyen Vakit gazetesi de, TÜPRAŞ işçilerin yapmış oldukları eylemlerle ekonomiyi aksattığı anlamına yol açabilecek bir fotoğraf kullanmıştır. Rafinerinin önünde bekleyen çok sayıda tankerin fotoğrafı, işçilerin gerçekleştiridikleri eylemlerle ülke ekonomisine zarar verdiklerini göstermek amacıyla kullanılmıştır. Tanker şöförlerinin araçlarından inmiş halde bulunmaları, eylemin uzun süredir devam ettiğini göstermektedir.

Haber: İşçiler yine eylemde
*Tarih:*24 Kasım 2005

Konum Göstergeleri: Fotoğraf makinesinin seyirciyi konumlandırdığı nokta eylemi gerçekleştiren işçilerin karşısıdır. Fotoğrafın odaklandığı nokta az sayıdaki işçidir.

Geliştirim Göstergeleri: Eyleme katılan işçilerin sayısını az göstermek için çerçeveleme yapılırken, eylemin TÜPRAŞ Rafinerisinin önünde gerçekleştirildiğini göstermek amacıyla arka fonda TÜPRAŞ tabelasının görülmesine göre düzenlenmiş bir fotoğraf.

İçerik Göstergeleri Resimdeki Nesneler ve Yerleştirimleri: Eylemde yer alan az sayıda işçi ve arka planda yer alan TÜPRAŞ Rafinerisi.

Anlam: Vakit gazetesi eyleme katılımın az olduğunu göstermek amacıyla içinde sadece dokuz işçinin bulunduğu bu fotoğrafı yayımlamıştır. İşçi eylemlerine katılımın az olmasını göstermek, özelleştirmeye karşı çıkanların sadece marjinal güçler olarak kabul edilmesini sağlayacak bir bilincin yaratılmasını sağlar. Fotoğrafın özellikle işçilerin hizzasından çekilmesi, gerçekleşen eyleme katılımın ne düzeyde olduğunu göstermemek amacıyladır.

9. İşçi Eylemleri Haber Başlıklarının İncelenmesi

a. Birgün Gazetesi Haber Başlıkları

Tablo 47: Birgün gazetesi haber başlıkları

Tarih	**Başlık**
27 Nisan 2005	TÜPRAŞ işçisi iş bıraktı
31 Mayıs 2005	Emekçi özelleştir-me diyor
6 Haziran 2005	Özelleştirme karşıtı imza kampanyası
8 Haziran 2005	TÜPRAŞ'ı satmak akılsızlık
10 Haziran 2005	KESK ve ÖDP'den Petrol-İş'e destek
2 Ağustos 2005	Özelleştirmeye karşı ortak eylem çağrısı
3 Eylül 2005	Çalışanlar TÜPRAŞ için ayakta
9 Eylül 2005	Petrol İş'ten "memleket nöbeti"
10 Eylül 2005	Petrol İş TÜPRAŞ'ta tam gün iş bırakacak
11 Eylül 2005	"TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine hayır"
12 Eylül 2005	İhaleye karşı iş bırakma
13 Eylül 2005	En büyük "satış"
27 Eylül 2005	TÜPRAŞ işçilerinde iş bırakma eylemi
6 Ekim 2005	İşçileri, TÜPRAŞ'ın satışını protesto etti
12 Ekim 2005	TÜPRAŞ'ta üretim yarım gün durdu
15 Kasım 2005	Özelleştirmeye karşı direniş giderek etkisini artırıyor
16 Kasım 2005	Aliağa'da Koç'a engel
24.Kasım 2005	TÜPRAŞ'ın satışı iptal edilmelidir.
24 Kasım 2005	Halkın mesajını aldık
20 Aralık 2005	TÜPRAŞ işçisi iş bıraktı
27 Ocak 2006	TÜPRAŞ kaybederse, Türkiye kaybeder.
28 Ocak 2006	TÜPRAŞ'ı bizden alamazlar
21 Şubat 2006	TÜPRAŞ'ta mahkeme kararı uygulansın
1 Mart 2006	TÜPRAŞ işçileri "yargı kararları uygulansın"
8 Mart 2006	TÜPRAŞ'ı satanı biz de satarız
19 Mart 2006	TÜPRAŞ ve SSGSS yasa tasarısı protesto edildi
31 Mart 2006	Bu bir hukuk skandalıdır

Birgün gazetesinin özelleştirme sürecinde TÜPRAŞ'ta gerçekleştirilen işçi eylemleri konulu metinlerin haber başlıkları incelendiğinde, öne çıkan tema, gazetenin, Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı duruşu ve sendika ile işçilerin sözcülüğünü yapmasıdır. Birgün gazetesi, işçi eylemlerini

destekleyen metinleri, başlıklarında yer vererek, TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde kamuoyunu, bu konuya işçilerin ve sendikaların bakış açısıyla yaklaşmasını sağlamayı amaçlamıştır. Birgün gazetesi; "TÜPRAŞ kaybederse, Türkiye kaybeder", "TÜPRAŞ'ı satmak akılsızlık" ve "TÜPRAŞ'ın satışı iptal edilmelidir." gibi başlıklarla, özelleştirme karşısında yer alan grupların sloganlarını yansıtmıştır. Konu ile ilgili başlıkların bir diğer vurguladığı olgu ise, "özelleştirmeler, ülkenin değerlerinin sermayeye satışıdır" fikridir. Bu fikri yansıtan en belirgin başlık, 12 Eylül 2005 tarihinde, TÜPRAŞ'ın kamuda olan %51'lik hissesinin blok satışının protestosu için gerçekleştirilen işçi eylemini yansıtırken kullandıkları "En büyük "satış" başlığı ile göstermişlerdir. Birgün Gazetesi'nin başlıklarının vurguladığı bir diğer nokta ise, TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinin hukuki problemleri olduğudur. Bütün bu başlıklar, gerçekleştirilen işçi eylemlerinde, özelleştirme karşıtlarının söylemlerinde yer verdikleri temel öğelerdir ve Birgün gazetesi, konu ile ilgili yayınlamış olduğu başlıklarla, sendika ve işçilerin basında sözcülüğünü yapmıştır.

İncelenen 27 başlığın tamamına yakını, özelleştirmelere karşı olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Bu anlamda Birgün Gazetesi'nin başlıkları, TÜPRAŞ'ın özelleştirime sürecinde gerçekleştirilen işçi eylemlerini destekleyen, özelleştirme karşıtı söylemler içeren, ülkenin dört bir yanında özelleştirme karşıtı işçi eylemlerinin gerçekleştiğini kamuoyuna bilgilendiren ve TÜPRAŞ özelleştirme sürecinin, hukuksal sorunları olduğunu gösterme amacı taşıyan yapıdadır.

b. Cumhuriyet Gazetesi Haber Başlıkları

Tablo 48: Cumhuriyet gazetesi haber başlıkları

Tarih	**Başlık**
27 Nisan 2005	Rafineri'de eylem
8 Haziran 2005	TÜPRAŞ'ı satanlar akılsız
9 Haziran 2005	Özelleştirmeye tepki
30 Ağustos 2005	Satış hazırlığına tepki büyüyor
2 Eylül 2005	Akaryakıt sevkiyatı duracak
8 Eylül 2005	Pazarlık 12 Eylül'de
12 Eylül 2005	TÜPRAŞ'ın satışına tepki
13 Eylül 2005	TÜPRAŞ'ta iş durduruldu
15 Kasım 2005	Protestolar altında imza
24 Kasım 2005	TÜPRAŞ'ın satışına iptal istemi
20 Aralık 2005	Aliağa'da TÜPRAŞ'ta eylem
27 Ocak 2006	Tankerlerin TÜPRAŞ kuyruğu
28 Ocak 2006	İşçiler eylemde
21 Şubat 2006	TÜPRAŞ'ta yargıtay kararı uygulansın
1 Mart 2006	TÜPRAŞ işçileri eylemde

Cumhuriyet gazetesi'nin haber başlıkları incelendiğinde, vurgulanan nokta, özelleştirme karşıtı gerçekleştirilen eylemleri kamuoyunu bilgilendirmektir. 1 Mart 2006 tarihindeki "TÜPRAŞ işçileri eylemde", 28 Ocak 2006 tarihindeki "İşçiler eylemde", 13 Eylül 2005 tarihindeki "TÜPRAŞ'ta iş durduruldu" vb başlıklarla Cumhuriyet gazetesi araştırma evreni sırasında gerçekleştirilen işçi eylemlerini kamuoyuna bilgilendirme çabası içindedir. Cumhuriyet gazetesinin başlıkları, özelleştirme karşıtlarının söylemlerini kullanmıştır. Ancak bu söylemler Birgün Gazetesi ile karşılaştırma yapıldığında, daha yumuşak bir söylem içerisindedir. Cumhuriyet gazetesi, 12 Eylül günü gerçekleştirilecek olan açık arttırma usulu ile blok satışı, 8 Eylül 2005 tarihindeki

"Pazarlık 12 Eylül'de" başlığı ile duyurmuştur. Gazete açık arttırmayı, "pazarlık" olarak sunması, özelleştirmelere olumsuz bir bakış açısı kazandırma çabasındandır.

Cumhuriyet gazetesi, hazırlamış olduğu başlıklarla, TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı olduğu rahatlıkla görülmektedir. İncelenen Cumhuriyet gazetesi'nin başlıklarında, özelleştirme karşıtı eylemleri olumsuz yansıtan bir başlık bulunmamaktadır. Bu anlamda Cumhuriyet Gazetesi'nin başlıkları, TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde gerçekleştirilen işçi eylemlerini kamuoyuna duyuran, eylemleri destekleyen, özelleştirme karşıtı söylemler içeren yapıdadır.

c. Hürriyet Gazetesi Haber Başlıkları

Tablo 49: Hürriyet gazetesi haber başlıkları

Tarih	**Başlık**
2 Eylül 2005	İşçiden akaryakıt dağılımına mola eylemi
3 Eylül 2005	Özelleştirme teklif aldı TÜPRAŞ işçisi "dur" dedi
13 Eylül 2005	İşçilerden akaryakıt sevkiyatını durduran eylem
1 Mart 2006	İşçiden "TÜPRAŞ'ı geri verin" eylemi

Hürriyet gazetesi'nin haber başlıkları incelendiğinde, irdelenen olgu, işçilerin TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine olumsuz baktıklarının gösterilmesidir. İşçilerin özelleştirme hakkındaki olumsuz söylemlerini, haber başlığı olarak veren Hürriyet gazetesi, sendika veya başka sivil toplum kuruluşlarının açıklamalarını yansıtmamış, böylece işçileri, özelleştirme karşısında tek başlarına olduklarını yansıtmaya çalışmıştır.

"İşçilerden akaryakıt sevkiyatını durduran eylem" başlığı ile işçileri, özelleştirmeleri bahane ederek, ülke ekonomisi için çok önemli olan akaryakıt sevkiyatını durdurarak, ekonomiyi sekteye uğratanlar olarak gösterilmektedir. Hürriyet gazetesi, araştırmanın evrenin olan 29 Nisan 2005 ile 9 Mayıs 2006 tarihleri arasında gerçekleştilen işçi eylemlerine en az ilgi gösteren gazete olmakla beraber, atmış olduğu başlıklarla, özelleştirmeleri neden göstererek gerçekleştirilen işçi eylemlerinin ülke ekonomisine zarar verdiğini ve işçilerin özelleştirmelere karşı tutumlarında tek başına olduklarını yansıtmaktadır.

d. Vakit Gazetesi Haber Başlıkları

Tablo 50: Vakit gazetesi haber başlıkları

Tarih	**Başlıklar**
19 Mayıs 2005	TÜPRAŞ'ı satarsak taşıt-uçak yürümez
03 Eylül 2005	TÜPRAŞ'ta özelleştirme eylemi
3 Eylül 2005	Kırıkkale rafinerisinde tanker kuyruğu
12 Ekim 2005	TÜPRAŞ yarım gün iş bıraktı
13 Eylül 2005	Satışlar durdu, kuyruklar uzadı
15 Kasım 2005	Kırıkkale TÜRPAŞ'ta Koç heyetine tepki
24 Kasım 2005	TÜPRAŞ'ta işçiler yine eylemde
20 Aralık 2005	TÜPRAŞ çalışanlarından özelleştirme protestosu
27 Ocak 2006	TÜPRAŞ'ta "devir" eylemi
28 Ocak 2006	İşçilerin eylemi sürüyor
8 Şubat 2006	TÜPRAŞ'ta iade işlemleri başlamalı
1 Mart 2006	TÜPRAŞ'ta "iptal" eylemi
28 Mart 2006	TÜPRAŞ işçisi iş bıraktı!
31 Mart 2006	Petrol-İş'ten ÖİB'ye tepki

Vakit gazetesinin haber başlıkları incelendiğinde öne çıkan nokta, gerçekleştirilen işçi eylemleri ile ülke ekonomisini sekteye uğratıldığının gösterilmesi ve işçi eylemlerinden duyulan rahatsızlıktır. 3 Eylül 2005 tarihindeki "Kırıkkale rafinerisinde tanker kuyruğu", 13 Eylül 2005 tarihindeki "Satışlar durdu, kuyruklar uzadı" başlıklarıyla, özelleştirme sürecinde gerçekletirilen işçi eylemlerinin, akaryakıt sevkiyatını engellediği ve bununda ekonomi için olumsuzluklar yarattığı fikrini benimsetmeye çalışmıştır. İşçilerin yapmış oldukları eylemleri 24 Kasım 2005 tarihindeki "TÜPRAŞ'ta işçiler yine eylemde" ve 28 Mart 2006 tarihinde "TÜPRAŞ işçisi iş bıraktı!" ve başlıkları ile işçi eylemlerinin sıklaştığı vurgulanmaktadır. Bu durumdan yaşanan rahatsızlık, özellikle vurgu amacı taşıyan ünlem işareti ile dikkat çekmektedir.

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırmanın amprik kısmında belirlendiği üzere incelenen gazeteler TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecini farklı bakış açıları ile haber metinlerine yansıtmıştır. Araştırma evreni süresince yayınlanan haber metinlerinin sayıları, oranları, konumlandırmaları, sunuşları, kullanılan haber kaynakları ve konuları ayrı ayrı incelenmiş ve elde edilen bulgular eşliğinde yorumlandırma yapılmıştır. İncelenen haber metinleri tablo ve grafiklerin yardımı ile çözümlenmiştir. Bu çözümlemenin ardından gazetelerin TÜPRAŞ'ın özelleştirilme sürecini ve gerçekleştirilen işçi eylemlerini farklı bakış açıları ile sundukları saptanmıştır.

Birgün gazetesi, TÜPRAŞ'ın özelleştirmesi karşısında yer alırken, gerçekleştirilen işçi eylemlerini haber metinlerine olumlu bakış açısı ile yansıtmıştır. Cumhuriyet gazetesi, TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi karşısında durmuş ve işçi eylemlerini haber metinlerine yansıtmıştır. Birgün gazetesinden farklı olarak Cumhuriyet gazetesi daha yumuşak bir dil kullanmıştır. Liberal politikaları savunan Hürriyet gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi taraftarı yayın politikası sergilemiştir. Hükümete yakın ideolojik görüşe sahip olan Vakit gazetesi işçi eylemlerini olumsuz bakış açısı ile haber metinlerine taşımıştır. Farklı bakış açılarının gazetelerde sunulmasının nedeni gazetelerin yayın politikalarıdır. Yayın politikaları gazetelerin haber metinlerinde kullandıkları kaynaklarının da farklı olmasına sebep olmuştur. Gazeteler yayın politikalarına yakın çıkar gruplarının açıklamalarını haber metinlerine yansıtmıştır. Amprik çalışmanın ardından "TÜPRAŞ'ın özelleştirme süreci ulusal gazeteler

tarafından farklı bakış açıları ile kamuoyuna sunulmuştur" ve ""Gazeteler yayın politikaları doğrultusunda kendilerine yakın çıkar gruplarının demeçlerini haber kaynağı olarak kullanmıştır." varsayımları doğrulanmıştır.

Haber metinlerinin konumlandırılması ve sunumu araştırma dahilinde incelenen gazeteler arasında farklılıklar göstermiştir. Araştırmada sendika kaynaklı haberlerin sunumu ve konumlandırılması incelenmiştir. TÜPRAŞ'ın özelleştirilemesine karşı olan Birgün ve Cumhuriyet gazetelerinde sendika kaynaklı haberler, sayfanın üst tarafında konumlandırılmış ve görsel öğeler ile desteklenirken, özelleştirme yanlısı tutum sergileyen Hürriyet gazetesinde sendika kaynaklı haberlerin sunumu ve konumu farklı yönde olmuştur. Vakit gazetesi ise özelleştirmelerin ekonomiye zararını belirtmek amacıyla olumsuz anlamlar yüklediği fotoğraf ile haberlerini sunmuştur. Bu veriler eşliğinde "Gazetelerin haber metinlerini sunma ve konumlandırmaları, konuya verilen önemi göstermektedir" varsayımı doğrulanmaktadır.

İşçi eylemi konulu haber metinlerinde yer alan fotoğraflar incelendiğinde, fotoğraflarla verilmek istenilen mesajlar, gazetelerin yayın politikaları ile aynı doğrultudadır. Birgün ve Cumhuriyet gazetelerinde yer alan haber fotoğrafları özelleştirme karşıtı anlamlar barındırıken, Hürriyet gazetesinde yer alan haber fotoğrafları, işçilerin özelleştirme karşısındaki direnişlerinin zayıf olduğu ve kamuoyu tarafından desteklenmediği vurgulanmaktadır. Vakit gazetesinin haber fotoğrafları ise işçi eylemlerin ülke ekonomisine zarar verdiğini göstermekte ve işçilerin özelleştirmeler karşısında tutundukları tavırlarda yalnız olduklarını irdelenmektedir.

TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde gerçekleştirilen işçi eylemleri konulu haber metinlerindeki başlıkları incelendiğinde, araştırma dahilindeki gazetelerin, metinlerini

yayın politikalarına uygun başlıklar ile sundukları saptanmıştır. Birgün gazetesi, başta Petrol-İş Sendikası olmak üzere, özelleştirme karşıtı grupların açıklamalarını haber başlıklarına yansıtmış ve onların sözcülüğünü yapmıştır. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haber başlıkları Birgün gazetesinde olduğu gibi özelleştirme karşıtı söylemler içermektedir. Ancak nicel açıdan daha az nitel açıdan ise daha yumuşak seviyededir. Hürriyet gazetesi, yayın politikası doğrultusunda işçi eylemi konulu haberlere çok az değinmiştir. Yayınlamış olduğu haber metinleri başlıklarında ise özelleştirme karşıtı işçi eylemlerinin ülke ekonomisine zarar verdiği bilincini yerleştirilmeye çalışılmıştır. Hükümet yanlısı yayın politikasına sahip olan Vakit gazetesi, işçi eylemi konulu haber metinlerinin başlıklarında Hürriyet gazetesi gibi eylemlerin ülke ekonomisine zarar verdiğini okuyucularına yansıtmıştır. Vakit gazetesinin haber başlıkları incelendiğinde işçi eylemlerin olumsuz bakış açısı ile verildiği saptanmıştır. Bu bulgular, "işçi eylemlerinin haber fotoğrafları ve haber başlıkları gazetelerin yayın politikalarını desteklemektedir" varsayımını doğrulamaktadır.

Araştırma dahilinde incelenen dört ulusal gazete, farklı ideolojilere sahiptir. Birgün gazetesi, politik skalanın sol ucuna yakın bir ideolojiye sahiptir. İncelenen gazeteler arasında özelleştirmelere tümden karşı çıkan bu gazete, işçi eylemlerini desteklemektedir. Cumhuriyet gazetesi merkez sol görüşünü, sert olmamak kaydı ile özelleştirmelere karşı duruşu ile göstermiştir. Hürriyet gazetesi liberal bakış açısına sahiptir. Piyasa ekonomisini destekleyen Hürriyet gazetesi TÜPRAŞ'ın özelleştirme sürecinde, sermaye güçlerinin yanında yer almıştır. Vakit gazetesi ise Adalet ve Kalkınma Partisi çizgisine yakındır. Elde edilen bulgular "araştırmada incelenen gazeteler farklı siyasi kimliklere sahiptir" varsayımını doğrulamaktadır.

Kapitalizmin uzun tarihsel sürecinin günümüzdeki yansıması Neo-Liberalizm'dir. Neo–Liberalizm'in en büyük getirisi ise özelleştirmelerdir. Özelleştirmeler ile devlet, minimal hale gelecek ve ekonomide üretici rolünden sıyrılıp, denetleyici role sahip olacaktır. 1980'lerden beri uygulamada olan özelleştirme politikaları ile gelişmiş ülkelerde devlet artık denetleyici role bürünmüştür. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme süreçleri sancılı yaşanmış, ekonomik ve toplumsal sorunları beraberinde getirmiştir. Ülkemizde özelleştirme süreci 1980'li başlamış ve günümüze yaklaştıkça hızını artırmıştır. Öncelikle yarım kalmış tesislerin satışı ile başlayan özelleştirme süreci bugün ülkenin en büyük sanayi ve hizmet kuruluşlarının satışı ile devam etmektedir. Devletin artık kalem, kumaş, şeker üretmesi düşülemez. Ancak devlet elindeki tüm kaynakları satmamalıdır. Hazineye büyük kaynak sağlayan KİT'lerin özelleştirilmesi ülke ekonomisine kısa dönemde bir rahatlama getirmesine rağmen birkaç yıllık kar fiyatına şirketlerin satışı uzun dönemde hazine için önemli bir kaynağı elden çıkması anlamına gelir. Devlet hazinesine büyük kaynak sağlayan şirketlerden birisi olan TÜPRAŞ'ın birkaç yıllık karına fiyatına özelleştirilmesi ülke ekonomisi için orta ve uzun dönemde fayda getireceği düşünülemez.

Gerçekleştirilen özelleştirmeleri farklı çıkar grupları, değişik bakış açıları ile yorumlandırmaktadırlar. Bazıları özelleştirmelerin kamu kaynaklarının sermayeye peşkeş çekilmesi olarak yorumlarken, diğer gruplar devletin hantal yapısına son verilip ekonomik gelişmeyi sağlayacak sihirli bir formül olarak özelleştirmeler hakkında fikir beyan etmektedirler. Bu farklılıklar yazılı basına da yansımaktadır. Gazeteler yayın politikaları doğrultusunda özelleştirmeler ile ilgili haber metinlerini farklı görüşlerde ve değişik sıklıklarda yayınlamaktadır. Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan

TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi sürecinde de ülkemizde yazılı basın tarafından farklı bakış açıları ile kamuoyuna yansıtılmıştır. "Özelleştirme sürecinde TÜPRAŞ işçi eylemlerinin yazılı basına yansıması" isimli bu araştırma, yazılı basındaki farklı yaklaşımları göstermeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ADDA, Jacques. **Ekonominin Küreselleşmesi,** çev. Sevgi İneci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

AKALIN, Güneri. **KİT'ler ve Özelleştirmeleri,** Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara, 2003.

AKSOY, A.Şinasi, "Türkiye'de Özelleştirme", **Özelleştirme Tartışmaları,** İstanbul, 1994.

ALBAYRAK, Cemal. "Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı," **Özelleştirme Tartışmaları,** Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

ATABEK, Gülseren Şendur, ATABEK Ümit. **Medya Metinlerini Çözümlemek, İçerik, Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri,** Siyasal Kitabevi, Ankara 2007.

BAECHLER, Jean. **Kapitalizmin Kökenleri**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

BARTHES, Roland. **Camera Lucida**, çev. Reha Akçakaya, Altıkırkbeş Yayın, İstanbul, 2000.

BAYRAKTUTAN, Yusuf. "Dünyada Özelleştirme", **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Liberte Yayınevi, Ankara, 2003.

BEAUD, Michel. **Kapitalizmin Tarihi**, çev. Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

BORATAV, Korkut. "Gelir Dağılımı", **Özelleştirme değil Kamusallaştırma**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2005**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

BUDAK, Rıdvan. "Sermaye Örgütsüzlüğü Teşvik Ediyor". **Yeni Sağ Yeni Aldatmaca**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1997.

BURTON, Graeme. **Görünenden Fazlası Medya Analizlerine Giriş**, çev. Nefin Dinç, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2005.

BÜYÜKAKINCI, Erhan. "Küreselleşme Üzerine Kuramsal Tartışmalar; Merkezi Devlet ve Yeni Aktörler", **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2005 .

DURSUN, Çiler. **TV Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.

ELLWOOD, Wayne. **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, çev. Betül Dilan Genç, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

FALAY, Nihat, "Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar", **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul, 1994.

FISKE, John. **İletişim Çalışmalarına Giriş**, çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat, Ankara, 2003.

GAİLLARD, Philippe. **Gazetecilik,** İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

GALBRAİTH, John Kenneth. **İktisat Tarihi**, çev. Müfit Günay, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2004.

GERAY, Haluk. **İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları**, Ankara, Ütopya Kitabevi, 2003.

GERAY, Haluk. **Toplumsal Araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

GÖKÇE, Orhan. **İçerik Analizi, Kuramsal ve Pratik Bilgiler**. Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

GÖKSEL.N. Demirel, T. Demirer, M. Duran, T.Gürgün, Ö. Orhangazi, G.Özgür, K.Yapıcı, **Neo-Liberal Saldırı Kriz ve İnsanlık**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999.

GÜLER, Birgül Ayman. **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarlama Politikalar 1980-1995** , TODAİE, Ankara, 1996.

HARDT, Michael., NEGRİ, Antonio. **Çokluk**, , çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

HARDT, Michael., NEGRİ, Antonio. **İmparatorluk,** çev. Adbullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

HEATON, Herbert. **Avrupa İktisat Tarihi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005.

HOBSBAWM, Eric J. **Sanayi ve İmparatorluk**, çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2005.

ILGAZ, Ceyda. **Küreselleşme ve 1980 sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi yayınları, İstanbul, 2000.

IŞIKLI, Alparslan. "Özelleştirme ve Sendikalar", **Özelleştirme Tartışmaları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

KOÇ, Yıldırım. **Özelleştirme Türkiye'yi Parçalamanın bir Aracı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.

MARX, Karl, **Ekonomi Yazıları**, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın İstanbul 2003.

OSMAN, Demir, "Özelleştirmenin Gerekçeleri ve Engelleri", **Özelleştirme Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi,** Liberte Yayınevi, Ankara, 2003.

PETRAS, James., VELTMEYER, Henry. **Maskesi Düşürülen Küreselleşme**, çev. Özkan Akpınar, Mephisto Yayınları, İstanbul, 2006.

Petrol-İş. **Özelleştirme sürecinde POAŞ ve TÜPRAŞ dosyaları**, İstanbul, Petrol-İş Yayınları, 2005.

Petrol-İş. **TÜPRAŞ Gerçeği**, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, 2004.

Petrol-İş. **TÜPRAŞ Geleceğimizdir Satılamaz**, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, 2005.

Petrol-İş. **Ülkemizin en büyük sanayi kuruluşu TÜPRAŞ**, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, 2005.

Petrol-İş Yayın Organı, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, Ağustos – Eylül 2006.

PİRENE, Henri. **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları İstanbul, 2005

POYRAZ, Bedriye. **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklilik,** Ütopya Yayınevi, Ankara, 2002.

POYRAZ, Bedriye. **Küreselleşme ve bölgeselleşme çerçevesinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin Türkiye'deki basına yansıması**, Ankara, 2001.

ROSANVALLON, Pierre, **Refah Devletinin Krizi,** çev. Burcu Şahinli, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.

SÖNMEZ, Sinan. "Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme", **Özelleştirme Tartışmaları.** Bağlam Yayınları, İstanbul 1994.

ŞENSES, Fikret. **Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ŞAYLAN,Gencay. **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitapevi, Ankara, 2003.

TİMUR, Tamer. **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1996.

THOMPSON, Edward Palmer. **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.

YAYLA, Atilla. **Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi**, Liberte, Ankara, 2001.

YENGİN, Hülya. **Medyanın Dili İletişime Kuramsal Bir Yaklaşım: Popüler Kültür Türlerinin Çözümlenmesi,** Der Yayınevi, İstanbul, 1996.

WOOD, Ellen Meiksins. **Kapitalizmin Kökeni**, çev. A. Cevdet Aşkın, Epos Yayınevi, Ankara, 2003 .

<u>Makaleler</u>

DURSUN, Çiler, *Haber ve habercilik gazetecilik üzerine düşünmek*

İNAL, Ayşe. “Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı”, Ankara Üniversitesi, İletişim Araştırmaları Dergisi, 2003 Bahar

YELDAN, Erinç, “Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine”, Doğu Batı, Kasım, Aralık, Ocak 2001-2002, sayı 17

Ansiklopediler

AnaBritanica, Aliağa Rafinerisi maddesi, Cilt 1, Onbeşinci Baskı, Ana Yayıncılık, İstanbul 1987.

AnaBritanica, Batman Rafinerisi maddesi, Cilt 3, Onbeşinci Baskı, Ana Yayıncılık, İstanbul 1987.

AnaBritanica, Özelleştirme maddesi, Cilt. 17, Onbeşinci Baskı, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1987.

Halil Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Gözlem Yayıncılık, 2002

Diğer

Devlet Planlama Teşkilatı, 2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2006,

Gazeteler

Birgün Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Sabah Gazetesi

Vakit Gazetesi

İnternet Adresleri

HANKE, Steve. Özelleştirme teorisi, www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/devrim-ozellestirme-teorisi.htm

KİLCİ, Metin. Başlangıcından bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (1984–1994), http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozelles.pdf

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı,

http://www.oib.gov.tr/

SARISU, Ayhan. Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme "Genel bir değerlendirme"

http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc

Yüksek Denetleme Kurulu. Özelleştirme Çalışmaları,

http://www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000/IG.htm

TÜPRAŞ

www.tupras.com.tr

EKLER

Birgün Gazetesi
Haber: Bu bir hukuk skandalıdır. *Tarih*: 31 Mart 2006

Haber: TÜPRAŞ'ı satmak akılsızlık *Tarih:* 8 Haziran 2005

Cumhuriyet Gazetesi

Haber: Petrol-İş pes etmiyor *Tarih:* 28 Ocak 2006

Haber: TÜPRAŞ'ın satışına tepki *Tarih:* 12 Eylül 2005

Hürriyet Gazetesi

Haber: Özelleştirme teklif aldı, TÜPRAŞ işçisi dur dedi *Tarih:* 3 Eylül 2005

Haber: İşçilerden akaryakıt sevkiyatını durduran eylem *Tarih:*13 Eylül 2005

Vakit Gazetesi:
Haber: TÜPRAŞ'ta satışlar durdu, kuyruklar uzadı *Tarih:* 13 Eylül 2005

Haber: İşçiler yine eylemde *Tarih:*24 Kasım 2005

